

T. G. MASARYK:
NOVA EVROPA.
SLAVENSKO STAJALIŠTE.

MASARYKOVA DJELA.

1.

UREDJUJE
DR. DRAGUTIN PROHASKA,
UREDNIK
»JUGOSLOVENSKE OBNOVE-NJIVE«,
ZAGREB.

T. G. MASARYK:

348485

NOVA EVROPA.

PREVEO

STJEPAN MUSULIN.

Engel

1920.

ZAGREB-PRAG. — ŠTAMPARIJA »NARODNE POLITIKE«, PRAG.
NAKLADA »JUGOSLOVENSKE NARODNE OBNOVE«,
ZAGREB, NIKOLIĆEVA 8.

384846

-2. II. 1984 D56

SJENAMA
ČEHOSLOVAČKIH LEGIJONAŠA

I

JUGOSLOVENSKIH OSLOBODILACA
NA VIDOVDAN — NA SLETOVDAN

1920,

PREDGOVOR PRIJEVODU.

Namislili smo izdati sva Masarykova glavna djela u prijevodu. Počinjemo s najnovijom Masarykovom knjigom, koja je toliko značila za oslobodjenje Čehoslovaka i Jugoslavena. Izilazimo s njome na Vidovdan i u danima sedmoga Sokolskoga Sleta u Pragu, a posvećujemo je *Sjenama čehoslovačkih legijonaša i jugoslovenskih oslobodilaca*.

Umrli su sa zavjetom: Možda će poslije nas biti drugi svijet, bolji, novi...

Sliku toga drugoga, novoga svijeta izlaže ova knjiga... Ona vidi Novu Evropu.

Jugoslavenski prijevod Masarykove „Nove Evrope“ u danima Sokolskoga Sleta ima da kaže svijetu, da ne vježbamo mišice za prkosne saveze protiv ikoga, već ih vježbamo za izgradnju, za pozitivan rad oko novoga života, a na velikim načelima Masarykove slavenske demokracije.

Prijevod izlazi u nakladi Jugoslovenske Narodne Obnove u Zagrebu.

Da smo počeli taj rad, zasluga je u prvom redu dra. Bedřicha Štěpáneka, opunomoćenog ministra Č. S. R. u Washingtonu a i gg. Milana Marjanovića, Rudolfa Giunia i dr. Mandića, pokretača Jugosl. Nar. Obnove. Darežljivom svojom rukom udarili su osnovu ovoj nakladi jugoslovenski građani u Pragu : gg. Roko Bradanović, poč. konzul kraljevstva SHS u Pragu, Mate Dragičević, Paškó Kolić, Ivo Perkut i Mate Višković, kojima narod za to duguje zahvalnost.

Pozivamo svakoga prijatelja novoga reda i novoga života, da postane čitačem, glasnikom i propagatorom Masarykovih djela.

Uredništvo.

T. G. MASARYK:

NOVA EVROPA.

SLAVENSKO STAJALIŠTE.

POSVETA.

Braćo, češki, slovački vojnici!

Posvećujem ovaj rad Vama, Vama, koji ste stupili u savezničke vojske u Rusiji i u Francuskoj, u Americi i Engleskoj, u Italiji i svuda, gdje ste kao slobodni građani mogli da očitujete svoje protivu-austrijsko mišljenje i odluku, da vojujete za slobodu i nezavisnost našega naroda. Posvećujem to djelce i Vama, koji pod silom morate da vojujete za Austriju.

Posvećujem ga prije svega spomenu Vas, koji ste u redovima austrijske vojske i izvan nje očitovali volju za narodnu nezavisnost i svoju ste muževnu odluku zapečatili svojom mučeničkom smrću; Vi ste postali meni uzorom, Vaš primjer, Vaš program čina doveo me do odluke i priveo u tabor odlučnih, nepomirljivih neprijatelja habsburške Austrije.

Vojna je sve nas iznenadila nepripravne. Očekivao sam evropski rat, ali kasnije nego 1914.; dokazuje to činjenica, da sam 1914. godine navezivao veze, kojima sam htio da pokušam pomiriti Srbe i Bugare za slučaj očekivane konflagracije. Navještenje rata stiglo me u Njemačkoj, otkuda sam mislio na put u Pariz i London, da osiguram sebi pomoć za svoj pokus pomirenja. Nisam vjerovao u rat, ni onda, kad je već bio naviješten; mislio sam, da će se car Vilim zadovoljiti prijetnjom i da će se državnici neprijateljskih sila sporazumjeti. Očekivao sam to naslućujući, što će rat značiti, kako će duboko zasegnuti u sudbinu svih naroda i čovječanstva; bio sam tako naivan, te sam vjerovao, da će se monarsi i njihovi ministri prenuti radi užasne odgovornosti, koja pada na svakoga, tko je mogao pripomoći, da se rat rasplamti ili obuzda. U početku kolovoza 1914. vratio sam se u Prag. Politički život bio je zaustavljen, nije moglo da bude nikakvih javnih ni privatnih sastanaka, tajna policija živo je nadzirala sve javne radnike, svaki je od nas morao da radi na svoju odgovornost. Ali premda nije moglo da bude javnih izjava ipak bijaše od prvoga početka u Pragu ustaljeno javno

mnijenje, simpatija svakoga svijesnoga Čeha bijaše na strani Srbije, Rusije i Saveznika. Mene se lično najdublje dojmile manifestacije protivu austrijskoga mišljenja u redovima čeških pukovnija; doskora stadoše dolaziti vijesti o teškom kažnjavanju pa i o smaknućima i decimovanju; ujedno je u Moravskoj građanska uprava započela svoje krvničko djelovanje, sudjeni su na smrt ljudi, u kojih se našle proklamacije ruskoga generalisimusa. Osjećalo se, da ne možemo i ne smijemo mi poslanici i službeni vodje narodni da ostanemo neaktivni, da se moramo odlučiti; uostalom ja govorim samo za sebe. Dosta sam se dugo prema starijem programu Palackoga mučio, da pomirim Austriju s nama i da se ona pretvori u demokratski savez država; navještenje rata načinilo je od političkoga problema problem savjesti. Uznastojao sam još da saznam pravo mišljenje i osnove službene Austrije i dvora, gledao sam da saznam mišljenje našega puka i pokušao sam otputovati u dva maha u Holandiju, da doznam za osnove Saveznika; put u Holandiju pružio mi priliku, da promatram Njemačku i da saznam mišljenje nekih uplivenih i upućenih krugova. Nisam se odlučio u uzbudjenosti i na slijepo.

Razlažem tu naš narodni program, kako poimamo rat, njegovo značenje i što od njega očekujemo — potpunu nezavisnost našega naroda i obnovu države čeških zemalja sa Slovačkom. Zahtijevamo da se razdijeli Austro-Ugarska. Taj naš program nije samo negativan, nasuprot on je pozitivan, naša samostalnost ima da bude dio političke i socijalne organizacije cijele Evrope i čovječanstva. Pitanje Česke i Slovačke jest pitanje svjetsko.

Tu se iznose samo glavne crte buduće Evrope; prinudjen sam na to ograničenje nedostatkom literature; lišen knjižnice, neprestance na putovanju po svim savezničkim zemljama i zabavljen navalom praktičnih zadataka radim bez potrebnoga litararnog aparata.

Moja brošurica ima svoju povijest. Napisao sam je u Petrogradu, iza prvog pohoda u Kijev, na dušak, ali nisam imao vremena, da je pažljivo popravim. Planula je prva boljševička revolucija i onemogućila mi rad. Poslije nekog vremena latih se revizije, kad planu druga revolucija. Onoga dana, kad sam se dao na posao, grmio je pod mojim prozorima boljševički „bronjevik“* i oko moga stana zabjesnio je najžešći boj. Po savjetu prijatelja otputovao sam u Moskvu, da tamo uhvatim nekoliko mirnih časova, ali, baš u Mo-

* Ruski popularni naziv za oklopljeni automobila.

skvi nadjoh se usred uličnih bojeva. Iz Moskve sam dospio u Kijev, upravo kad je proglašena Ukrajinska republika — nov nemir i neočekivani praktični zadaci. Ali sad ću bilo kako bilo spremiti brošuricu za štampu, možda ću je kasnije moći dopuniti.

Proživljavam događaje u Rusiji od prošloga svibnja; ti događaji sile dakako svakoga misaonog čovjeka, da kontrolira svoje političko uvjerenje; tko pozna različna moja djela posljednjih godina, ne će naći nikakve promjene osnovnih nazora, ali rat me je doveo do toga, da sam svoje nazore formulirao odredjenije. U tim svojim djelima razmatrao sam poimence pitanja i probleme narodnosti, države, demokracije i socializma, napokon sam nastojao, da shvatim Rusiju — upućujem na ta djela, koja opsežnije dokazuju ovdje iznesene nazore.

U KIJEVU, 15. siječnja 1918.

Tomáš Garrigue Masaryk.

„Československý deník“, u Penzi, 16. travnja 1918. Broj 62.

PREDGOVOR ENGLISKOM I FRANCUSKOM IZDANJU.

Ova knjiga ima dugu povijest. Prvobitno je napisana lani u Petrogradu, za revolucijskoga nemira. Bilo mi je do toga da objasnim našim vojnicima načelne probleme rata: njima je knjiga bila posvećena.

Predao sam rukopis ruskoj štampariji, ali naslućujem, da knjiga sada u Rusiji nije mogla izaći. Medjutim sam morao otputovati na Zapad: na putu Sibirjom i Tihim Oceanom preradio sam dio svoga rukopisa u ovu knjigu, koju sada predajem političkoj javnosti. Pisao sam, nemajući pri ruci gotovo nikakve literature; samo kod posljednje revizije rukopisa mogao sam gdjegdje da se poslužim američkom literaturom. Ali ponavljam, radilo mi se oko toga, da objasnim načelne probleme, koje je uzvittlao rat.

U WASHINGTONU, mjeseca listopada 1918.

T. G. M.

PREDGOVOR ČEŠKOM IZDANJU.

Francusko i englesko izdanje štampano je kao rukopis i nije pušteno na knjižno tržište. K tomu, što sam rekao u predgovoru onom izdanju, dodajem, da je dio prvobitnoga rukopisa, kako sada vidim, bio otštampan u „Československom Deníku“, koji je izlazio u Rusiji i Sibiriji (broj od 16. travnja 1918 i sl.).

Dvoumio sam donekle, da li da knjigu objelodanim, kad imam sada tako odgovoran položaj. Odlučih se, da je objelodanim, budući da knjiga ipak dolazi u javnost; a pored toga knjiga ima značenje kao historijski dokumenat. U njoj su sistematičnije obradjena ona politička načela, koja su činila program naše vanjske propagande.

Danas bih neke potankosti drukčije formulirao, ali u načelnim stvarima rekao bih isto. Vidim, da djelo odaje nemir rata i revolucionarne propagande, ali ipak ne previše; u cijelosti nisam izgubio svoga znanstvenog mira, a stalan sam i u tome, da sam prema svojim političkim protivnicima i neprijateljima i protiv njih unatoč svemu uzrujavanju i strahotama progonstva ostao pristojan i pravedan protivnik i neprijatelj.

U RPAGU, 5. siječnja 1920.

T. G. M.

I.

HISTORIJSKO ZNAČENJE RATA.

SVJETSKI RAT.

1. U dara u oči, ako se zamisliš o ratu, to što je on svjetski. Cijeli svijet — doslovce cijeli svijet, trpi već četvrtu godinu od rata, što ga je prouzročila Austro-Ugarska, napadnuvši Srbiju uz potporu Njemačke. Cijeli svijet se razdijelio u dva tabora — s Austrijom i Njemačkom ide samo Turska i Bugarska i papinska kurija, sve su ostale države na strani Saveznika; neutralne ostadoše samo neke male države, a i u njima je većina građanstva na strani Saveznika: protiv Njemačke i Austrije izjavilo se tako cijelo čovječanstvo! Ako se consensus gentium priznavao kao argumenat, da jest Bog, ovaj consensus čovječanstva ima zacijelo veliko čudoredno značenje — vox populorum — vox Dei.

Statističari nam kažu, da broj ljudi, koji su u ratu pali, ranjeni, zarobljeni i nestali, iznosi 25 milijuna; oni, koji su preživjeli strahote ratne, oni milijuni vojnika i njihovih porodica, pa i svi narodi i čovječanstvo, razmišljat će o tom ratu i njegovim uzrocima; milijuni i milijuni razmišljaju u trenutku, kad to pišem, o ratu i o situaciji naroda i čovječanstva, kao ja. Nije moguće, da te goleme žrtve života, zdravlja, imanja budu prinesene uzalud, nije moguće, da dosadašnja organizacija država i naroda, iz kojih je taj rat niknuo, ostanu nepromijenjene, da odgovorni državnici, političari, stranačke vodje, pojedinci, da narodi, da čovječanstvo ne počne misliti o politici ozbiljno i bezobzirno. Rat sam i njegove posljedice zbližile su ljudstvo: čovječanstvo je danas organizovana jedinica — međunarodnost, mnogo intimnija, nego je ikad bila, prouzročena je baš ovim ratom; ujedno se svuda učvršćuje demokratski nazor o društvu — pad carizma samo je jedna od neočekivanih posljedica rata.

Jedinstvena organizacija svih naroda na svijetu, cijeloga čovječanstva, početak je novoga doba, doba, u kojem će narodi i cijelo čovječanstvo svijesno napredovati u svom razvitku.

PANGERMANSKA OSNOVA SVJETSKOGA GOSPODSTVA: BERLIN-BAGDAD.

2. — Moderni historičar, vele, mora da daje historiju budućnosti, a moderni političari mora da predviđaju razvitak događaja, — predviđanje je mjerilo znanstvene točnosti.

Skupio sam za rata nekoliko autora, koji su u obliku romana ili političke rasprave prorekli rat; ali sva ta tako zvana proročanstva pogodila su zbiljski razvitak vrlo nesavršeno. Slično sam predviđao rat i ja. Od ruske revolucije 1905. revidirao sam svoje studije o Rusiji i nastojao da shvatim problem Rusije u njegovu značenju za Evropu; koliko mi je to pošlo za rukom, posvjedočava moje djelo o Rusiji. U svezi s time nastojao sam da proniknem u jugoslovenski i balkanski problem, a baš odanle čekao sam taj rat, istina, kasnije, nego što je planuo, i ne tako golem. U proljeće 1914. godine, prije sarajevskoga atentata, preduzimao sam korake da pomirim Srbe i Bugare, jer sam se bojao, da Bugarska ne bude neprijatelj Srbije u budućem ratu. Moje posredovanje imalo je uspjeha na srpskoj strani, to je zanimljiv dokaz, da su odgovorni srpski političari bili pristupačni razboritim kompromisima, kako su to uostalom dokazali za napetosti s Austrijom poslije okupacije. Sjećam se, kako sam posredovao medju ministrom Pašićem i grofom Berchtoldom.

Moje predviđanje, ili da skromnije i bolje kažem, očekivanje rata osnivalo se takodjer na tom, što sam brižljivo promatrao Austro-Ugarsku i Njemačku, i što sam pratio pangermanski pokret i njegovu historijsku i političku literaturu.

3.—Pangermanizam po imenu znači ujedinjenje Nijemaca ili u širem smislu Germana uopće; ali slično se upotrebljava termin: panslavizam, panskandinavizam i dr. Danas je pangermanizam ponajprije filozofija povijesti, i to povijesti njemačkoga naroda i cijeloga čovječanstva; to je pokušaj da se sustavnim studijem historijskoga razvitka i stanja Njemačke i drugih zemalja odredi mjesto njemačkoga naroda medju narodima u historijskom razvitku; ujedno razumijemo pod pangermanizmom političku težnju i pokret, osnovan na pangermanskoj teoriji.

Velika francuska revolucija i potonja reakcija i restauracija, zatim manja revolucija kao nastavak velike revolucije, svraćale su pažnju najširih slojeva na opreke i boj staroga i novoga režima

i poticale su teorije i pokušaje bolje, po mogućnosti definitivne reorganizacije država, evropskih naroda i čovječanstva; u to doba nastaje svijesni socijalizam. Teoretski to doba nalazi svoj izraz u novoj, znanstvenoj historiografiji. Filozofija povijesti njeguje se u svih naroda, cvate historija, nauka o ekonomiji i uopće sve društvene znanosti; ustaljuje se sociologija kao skup svih tih specijalnih pokušaja, kao znanost o ljudskom društvu i njegovu razvitku. Ujedno se politika znanstveno produbljuje.

Nijemci su rano stupili na prvo mjesto u tom teoretskom i praktičkom pokretu. Filozofija povijesti, koja se počinje Herderom, i s njom historija postaju upravo narodne struke, njemačka filozofija iza Kanta u bistvu je historijska (Fichte, Schelling, Hegel itd.). Socijalizam i napose marxizam pretežno je historijski, sa svojom utvrđenom filozofijom povijesti; evolucionizam (darwinizam) ojačava taj posebni historizam.

Nijemci se ističu i u svim specijalnim društvenim znanostima, u nauci o ekonomiji i poimence u državnoj znanosti i u studiju prava.

Nesamo društvene znanosti, nego i prirodne znanosti posvećuju se studiju stanja njemačkoga naroda. Biolozi na primjer spekuliraju o valjanoj i jeftinoj prehrani pojedinca i masa, o uvjetima snage i zdravlja narodnoga; kemija služi istoj svrsi i nastoji da se usavrši materijalna osnova općega narodnog života.

Na toj širokoj znanstvenoj i filozofskoj osnovi organizirao se u posljednje doba pangermanizam kao filozofija i politika njemačkoga naroda: Lagarde je njegov glavni filozofski i teološki predstavnik, Treitschke njegov historičar, car Vilim njegov političar. Organizirao se čitav sistem teoretskog i praktičnog pangermanizma: društva i savezi, koji šire učenje objelodanjujući rasprave, karte, časopise, revije, letake itd.

Pratio sam taj pokret brižljivo; to me dovelo u lični i pismeni doticaj s nekim instaknutim pangermanistima, s Konstantinom Frantzom i samim Lagardeom; poznavanje pangermanizma, pokreta i književnosti, vodilo me k očekivanju toga rata. Bilo mi je čudno, kako su se malo bavili pangermanizmom Englezi i Francuzi; svoje sam zemljake upozoravao, kakva opasnost prijeti, člancima i predavanjima.

Spremao sam se da napišem pregled pangermanizma i analognih pokreta i smjerova u drugih naroda — rat me je pretekao. Za rata, nemajući svoje knjižnice i rukopisa, koje mi je

zaplijenila austrijska policija, mogao sam samo da nabacim i više po pamćenju upozorim na stvar.*)

4. — Pangermanizam odmah od prvoga početka ne bijaše samo teorija i politički ideal, nego takodjer izraz političkoga razvitka njemačkoga naroda. U 18. stoljeću su Nijemci, kao i drugi narodi u Europi, već osjećali vrlo nacionalno; nastojanje, da se ujedine mnogobrojne njemačke države i državnice, bilo je zakonito, baš kao i nastojanje Talijana i drugih naroda oko ujedinjenja. Problem postajao je teži, kad se radilo o ujedinjenju s narodnim dijelovima, koji žive u nenjemačkim državama. Tu je nastajao prije svega teški problem odnosa Njemačke, koju je vodila Pruska, prema Austriji; uredjenje toga odnosa tražio je stoljetni razvitak, osobito od vremena reformacije i protivureformacije, kad je Pruska postala predstavnik protestantizma. Osim Austrije i Ugarske ima Nijemaca još u Švicarskoj; u Rusiji su njemačke kolonije u baltičkim pokrajinama iz vremena viteških redova i Hanse; emigracijom nastajale su njemačke kolonije u novije doba na ruskom istoku, u Poljskoj, u Sjedinjenim Državama, u Južnoj Americi i u Africi. Iza ujedinjenja Njemačke 1870 Bismarck je uveo 1884. kolonijalnu politiku, koja je sezala do Afrike, Azije i Australije.

Energična industrijalizacija Njemačke iza 1870. vezala je s Njemačkom nesamo kolonije, nego i ostale zemlje; Sjedinjene Države, Rusija, Engleska i Indija, Austro-Ugarska, Italija, Holandija, Švicarska, Brazilija, Argentina dospješe s Njemačkom u intimnu trgovačku svezu; njemačka „*penetration pacifique*“, kako se sada kaže, bila je svuda veoma djelatna. Nijemci su nalazili za svoju industriju dosta prodje i umjeli su da za se nabave potrebne sirovine i polufabrikate tujih zemalja; car Vilim označio je pravo stanje stvari, kad je Nijemce upućivao na more.

Uspješna industrijalizacija i svjetska trgovina sugerirale su svjetsko gospodstvo i ojačale tako tradicionalnu ideju njemačkoga imperijalizma o njemačkom rimskom carstvu; porazivši Napoleona III. Pruska je obnovila sredovječni imperij, koji je Austrija 1806. srušila; Zollverein i Bund bijahu prijelaz k industrijalizaciji i imperijalizmu. Još za rata našao sam dosta političkih ljudi, koji su pan-

*) U londonskom nedjelniku „The New Europe“, Oct. 1916 i dalje, promovio sam potanje cijeli pangermanski pokret; općeniti pregled je u knjizi prof. Ch. Andlera „Les Origines du Pangermanisme“ (1800—1888) i „Le Pangermanisme Continental sous Guillaume II“ (1888—1914), 2. izd. 1915. Prof. Andler dobro počinje povijest pangermanizma u 18. stoljeću (Dietrich von Bülow (1757—1807).

germanizam odbijali sliježući ramenima i rugajući se: „utopizam“, „studentska, profesorska politika“.

Bismark je poslije 1866. uredio tadašnji nemogući odnos prema Austriji. Postigao je to, da je Austrija poslije poraza bila uklonjena iz Njemačke bez gubitka zemlje i za neznatnu odštetu; štedio je tako ličnu ambiciju Franje Josipa i privezao je uza se Austriju kao odanog saveznika. Madžari, koje su oslabljeni Habsburgovci milostivo primili i predobili ih pretvorivši Austriju u dualističku Austro-Ugarsku, prionuše iza 1867. uz Njemačku. Pruska je imala tako na raspolaganje državu sa 50 milijuna; i Lagarde je označio odnos Austrije k Njemačkoj kao odnos njemačke kolonije. Nijemci u Austriji postadoše najradikalniji pangermanisti. Bismarck je bio toliko lukav, te ih se odricao (Herbstzeitlose), ali pangermansku studentsku deputaciju iz Austrije poticao je, da uče slavenske jezike, ako hoće da zavladaju slovenskim narodima.

Okupacijom Bosne i Hercegovine upućena je Austro-Ugarska na Balkan, i Vilim započe aktivnu turkofilsku politiku, nastavljaajući politiku Fridriha Velikoga; iza Grčke snabdjevena je Rumunjska, Bugarska, Albanija, šta više i Crna Gora njemačkim dinastijama i princesama. Turska vojska dobi pruske instruktore i tomu slično, Austro-Ugarska postade Njemačkoj „most“ na Balkan i u obližnju Aziju i Afriku.

Trojni savez svezao je nesamo Austro-Ugarsku i Njemačku, nego je razoružao i talijansku irredentu — Lagarde i pangermani odlučno svojatahu Trst i Jadran za Nijemstvo. Njemački su kapitalisti ujedno vrlo vješto, bez velikih investicija, okupirali znatan dio talijanskih banaka; njemački profesori, učitelji i sila manjih turista bijahu u Italiji djelotvorni agitatori za Njemačku. Stariji engleski utjecaj bio je znatno paraliziran.

Taj zbiljski razvitak Njemačke i njezina političkog utjecaja u Evropi i u cijelom svijetu približavao se idealima pangermanskoga imperijalizma; ustalio se poimence pojam Centralne Evrope pod njemačkim vodstvom, — Njemačka, Austro-Ugarska, Balkan i Turska. Ta se Centralna Evropa, obuhvatajući Tursku, prirodno oslanjala na Aziju i Afriku, u kojoj su stečene znatne kolonije; pangermanski pisci zato govore, da se Centralna Evropa nadopunjuje Centralnom Afrikom. Austrijski pangerman ustalio je programnu lozinku: Berlin — Bagdad, a ta bi se lozinka dala sasvim dobro nadomjestiti lozinkom: Berlin — Kairo. Iz Berlina u Bagdad vodi put preko Praga, Beča, Budim-Pešte, Beograda, Carigrada, Sofije; u Kairo

vodi isti put, i kraći, preko Praga, Beča, Trsta i Soluna, morem na Sueski kanal, na talijansku i francusku afričku obalu.

Glavnoj jezgri Centralne Evrope pangermani dodaju još Skandinske zemlje, Holandiju, Belgiju (Antwerpen!) i Švicarsku; te bi zemlje uzdržljiviji pangermani htjeli da pridruže Reichu u slobodnom obliku federacije ili ekonomske unije. Ali odlučnije svojataju oni slavenske i druge pogranične zemlje na zapadu Rusije, Rusku, Poljsku i Ukrajinu, Baltičke pokrajine i Litvu. Iz Berlina može se u Bagdad i preko Varšave, Kijeva, Odese i Trapezunta. Pangermani se sjećaju starih germanskih Varjaga i njihovih pohoda na Carigrad i upućuju na primjer njemačke Hanze.

Pangermani često spominju kao lozinke: Baltičko, Crno, Egejsko, Crveno more i Perzijski zaliv; osnova se njihova označuje takodjer rijekama: Rajna, Dunav, Visla, Dnjeper, i kanalima, koji bi spajali te rijeke i omogućivali njemačkim brodovima dopremu iz Sjevernog i Baltičkog mora u Crno i Egejsko more. Za rata pretresaju se veoma revno potrebni kanalski spojevi i naglašuju se neke lokalne ambicije i potrebe (kao München-Bagdad, Hamburg-Bagdad i tome slično).

5. — Politički šiljak pangermanskog nastojanja uperen je na tri strane svijeta — na zapad, na jug, na istok; protiv Francuske i Engleske, protiv Italije i Balkana, protiv Rusije. Protiv Italije, naročito od osnutka trojnoga saveza, pritisak je bio slabiji, pangermani su se zadovoljavali savezom s Italijom, koji osigurava Trst i Jadran; protiv Francuske iza pripojenja Alzacije-Lorene takodjer su se stavljali manji zahtjevi, više se obraćalo ogorčenje protiv Francuske politike revanša i prijetili su se definitivnim slomom Francuske. Francusku su mnogi Pangermani smatrali za *quantité négligeable* — da je već mala (40 milijuna prema 68) i da će biti relativno sve manja, da je, kao romanski narodi uopće, degenerirana, da je svoju ulogu već doigrala. Zato su pangermani upućivali na Belgiju i Holandiju (istočno-indijske kolonije); novom kursu odgovorala bi belgijska obala Kanala, iz Njemačke je do njega bliže nego preko sjeverne Francuske, a k tomu su Flamce, kao i Holandijce, reklamirali za se, kao njemačko pleme. O Antwerpnu i njegovu značenju za Nijemce ima čitava pangermanska literatura.

Ali u prvom redu raspravâ i osnovâ stajale su Engleska i Rusija. Industrijska ekspanzija, gradnja velikog brodovlja radi prevlasti na morima, kolonijalna politika u Africi, pa napokon u Aziji i Australiji i očita osnova Berlin—Bagdad vodile su Nje-

mačku protiv Engleske. S Rusijom je Pruska sve do Bismarcka bila u probitačnom prijateljstvu; ali isti Bismarck pridruživši Njemačkoj Austriju i time Balkan, a još više Vilim sa svojom turskom i azijskom politikom sve su većma otudjivali sebi Rusiju. Posljedica je bila, da se Engleska sporazumjela s Rusijom i da je nastao četvorni sporazum.

Medju pangermanima nastade dvojak smjer; jedni su proglašivali Rusiju za opasnijega neprijatelja Nijemaca, drugi Engleze. Protiv Rusije istupali su poimence baltički Nijemci kao Schiemann, Rohrbach i dr., protiv Engleske grof Reventlov i njegovi pristaše. Bismarckovu politiku prema Rusiji branio je profesor Hoetzsch i mnogi konzervativci, Rohrbach je Englezima nudio ruku protiv Rusije.

Protivnici Rusije upućuju na veličinu Rusije i njezin golemi broj žiteljstva u skoroj budućnosti, pa zaključuju iz toga, da je Rusija prava opasnost za Njemačku; Engleska je odijeljena morem, ne graniči izravno s Njemačkom, u Evropi je malena, njezina snaga leži u brodovlju, Njemačkoj stoga ona ne može biti opasna; Njemačka će imati brodovlje doraslo Engleskoj. Njezina vojska dopunjena vojskom Austro-Ugarske, balkanskih država i Turske, možda i Italije, moći će da se ogleda s Rusijom i Francuskom.

6. — Početak i razvitak rata potpunò se upravlja po pangermanskoj politici. Austro-Ugarska se, kao Njemačka avantgarda na Balkanu, bacila na malu Srbiju i izazvala je time Rusiju; Njemačka je „morala“ da ide sa svojim saveznikom; Turska i Bugarska se pridružiše, i njemačka Centralna Evropa bila je vojnički organizirana. Austriji se prepuštalo da porazi Rusiju i Srbiju, Njemačka je htjela da s najvećom brzinom porazi Francusku, prije nego bi se Engleska vojnički pripravila; zato je takodjer i provalila u Belgiju. Nijemci nisu očekivali, da će Engleska stupiti u rat i u tom su se varali, kao što su se takodjer varali prosudjujući Francusku: htjeli su da budu u Parizu za nekoliko nedjelja; varali su se takodjer, što se tiče vojne snage Rusije; u austrijskoj vojsci i njezinim vodjama takodjer su se varali, kao što nisu ni očekivali, da će se Amerika pridružiti Saveznicima. Ali uza sve to je pangermanska osnova zasad ostvarena.

Danas njemačka Centralna Evropa izgleda ovako: Njemačka ima 68 milijuna žitelja; k tomu raspolaže s Austro-Ugarskom (51), Bugarskom (5¹/₂) i Turskom (21), — svega 146 milijuna. Već taj broj dostaje, da se Berlin uzmogne protiviti Rusiji, najvećoj evrop-

skoj državi; Rusija ima doduše za 30 milijuna više, ali nestašica željeznica i cesta, rijetko žiteljstvo na golemom teritoriju, pa napokon zaostalost u ekonomskom, financijskom i kulturnom pogledu daje Centralnoj Evropi odlučnu premoć. Premoć nesamo protiv Rusije, nego i protiv Francuske.

Njemačka je zaposjela još Belgiju ($6\frac{1}{2}$), sjevernu Francusku (6), Srbiju (5), Crnu Goru ($\frac{1}{2}$); u Rusiji drži baltičke pokrajine, Poljsku Litvom i Ukrajinu — oko 60 milijuna. Njemačka dakle ima na raspolaganju 224 milijuna ljudi. Gdje ne može da upotrebi vojne sile, iskorišćuje financijske i gospodarske sile. Osim toga iskorišćuje Finsku i u znatnoj mjeri takodjer Rusiju.

Rusija je, strateški oslabljena revolucijom, sklopila pogubni i nečasni mir. Schiemanni i Rohrbachi postigli su zasad svoj cilj, Reventlov se to više nada, da će takodjer postići svoj cilj. Njemačkoj i njezinoj Centralnoj Evropi od prvoga početka rata dobro dolazi centralizacija i jedinstvena organizacija svih sila; k tomu je Njemačka bila pripravljena strateški i politički (osnova i cilj rata), dok Saveznici ne bijahu pripravljeni, nisu znali da skupe svoje rasute sile i nisu imali jasne jedinstvene osnove. Odatle potječe početna strateška prednost Njemačke i Austrije. Njemačka i Austrija imali su i imaju odredjenu osnovu, koju su izradili potanko baš pangermani; od Vilima sve do časnika i vojnika svaki borac smjera istom cilju, zna, zašto se bori — takova je programna spremnost velika vojna snaga. Razumije se, da su Nijemci morali da mijenjaju svoje strateške osnove i metode; istina je, da uza sav oprez takodjer nisu mnogo šta znali, ni poznavali, ni izveli, ali pangermanizam im je ipak vrlo mnogo pomogao; protiv Saveznika, koji bijahu jedan od drugoga odijeleni, služili su se taktikom Horacija Kokla. Kontinentalna je Rusija zasad oslabljena — doći će na red pomorska Engleska — za tim ide smjerenje k morima, — Baltičkom, Crnom, Jadranskom, Egejskom, Crvenom, Perzijskom.

Saveznici raspolažu danas ovako: Engleska ima 40 milijuna, Kanada 7 milijuna, Francuska 48, Alžir 2, Italija 36, svega 137 milijuna. Sto se tiče vojne snage, njemačka je Centralna Evropa danas jača nego evropski Saveznici; ali to, što se pridružila Amerika, ima poslije eliminacije Rusije odlučno vojničko i ekonomsko značenje. Pangermani ne sumnjaju o snazi i vrijednosti Sjedinjenih država; prvi njihovi autori naglašuju američku opasnost za Evropu i nastoje da uvjere naivne Evropljane, da je njemačka Centralna

Evropa nužna protivuteža Sjedinjenim Državama Sjeveroameričkim i vodja Sjedinjenih Država Evropskih.

7. — Pravo svoje obuhvatne politike dokazuju pangermani na nekoliko načina, ali u bistvu je to pravo jačega.

Nijemci se boje glada. Oni upozoravaju, kako brzo raste njihovo pučanstvo. Do 1845. godine imala je Francuska više žitelja nego Njemačka, od toga vremena Nijemci brzo rastu, dok se Francuszi skoro ne množe. Time je francuska pogibao nestajala sama po sebi, ali zato nastaje ruska pogibao. God. 1879. bila je Francuska pučanstvom najjača država (Francuska 26 milijuna, Turska 23, Austrija 19, Engleska 17, Pruska 6, Poljska 9, Rusija 20, u Aziji 5) i to razjašnjuje veliki utjecaj i snagu Francuske. Njemačka je danas mnogo jača od Francuske i od pojedinih zapadnih naroda, ali ona mora da odolijeva premnogim neprijateljima. Oko 2000 godine bit će slika Evrope otprilike ovakova: Austro-Ugarska 84 (54 i 30) Italija 58, Engleska 145, Francuska 84, Rusija 400 (s Azijom 500), Sjedinjene Države 1195, Njemačka 165. Ako ne Evropa, a ono Njemačka mogla bi da postane kozačka, pa zato je prava opasnost Rusija. I zato mora Njemačka da oslabi Rusiju i po mogućnosti da zaposjedne rusko zemljište za svoje sve veće žiteljstvo. Na zapadu treba Njemačka Antwerpen, treba brijsko okružje, uopće treba zemljišta, kruha, sirovina, luka! S brutalnom naivnošću pangermani zaboravljaju, da i drugi narodi trebaju kruha, — „nužda ne zna zabrane“, proglašuje Bethmann-Holweg pangermansku jurisdiciju.

Jednake je kakvoće strateški argumenat: geografski položaj Nijemaca, koje sa tri strane okružuju neprijateljski narodi, — zahtijeva, da se isprave granice, dakle takodjer i da se zaposjedne nenjemačko područje; na političko i strateško znamenovanje centralnog položaja, na težnje, koje idu iz centra (za razliku od težnja s periferije i slično) upozorio je pangerman Ratzel. Uopće nesamo geografija, nego i geologija itd. odlučuju o pravu: područje, koje je geologijski slično njemačkomu, pripada — Nijemcima. I njemački geografi već sistemiziraju osobitu znanost: geopolitiku.

Nijemci su, dokazuju pangermani, najbolji vojnici na svijetu, pruski je militarizam uzoran: Nijemac je od prirode vojnik — vojništvo i rat Bogom su odredjeni društveni red, kako je dokazao Moltke; stoga Nijemcima s pravom pripada prvenstvo. Darwinov prirodni zakon, da sposobni preživljuje, opravdava pruski milita-

rizam; Nietzsche je Nijemcima dao jedinu i glavnu zapovijed — volju za moć, volju za silu, volju za pobjedu!

Nijemci, po pangermanima, imaju prvenstvo u industriji i tehnici; pored vojničkih uspjeha, imaju uspjeha i upravo prvenstvo u znanosti, školstvu, filozofiji, glazbi i umjetnosti; — Nijemci po svojoj kulturi imaju pravo, šta više upravo dužnost, da zavladaју svijetom, Nijemci su jednom riječi Herrenvolk, jedini apsolutni Herrenvolk! Njemačka će, čitamo doslovce, postati spasitelj Evrope i čovječanstva, Nijemci po pangermanskoj osnovi dovršuju samo svoj historijski razvitak: Pruska 1871. godine, ujedinivši Nijemce, napreduje u gradnji njemačkoga sredovječnog imperija; već je država Karla Velikoga, kao nastavak rimskoga imperija, stvorila politički pojam Centralne Evrope — prusko-njemački imperijalizam i militarizam završetak je svjetske rimske ideje, Berlin je četvrti Rim, iza Rima, Bizanta, Moskve...

Pangermani, kako se vidi, vjeruju u materiju i silu, u tehniku; ne Herder i Schiller, ni Kant, nego Hegel, Feuerbach, Büchner („Kraft und Stoff“), Schopenhauer, Hartmann i Nietzsche postadoše vodje prusiziranih Nijemaca. Taj se materijalizam sasvim dobro slaže s nacionalnom i rasnom mistikom, koju pangermani crpu od Francuza Gobineaua, od Nietzschea, Schopenhauera, Hartmanna i dr; Lagarde propisuje Nijemcima i svoju osobitu višu religiju, a Vilim vjeruje u mesijanizam svoj i svoga djeda: — utemeljitelj pruskoga carstva, lutka Bismarckova, Vilimu je poslanik božji. Pangermanski materijalisti prihvataју taj sakrilegij sasvim mirno, a ne uzrujavaju se radi njega ni marxovski materijalisti gospodina Scheidemanna...

Pangermani svijesno podržavaju i šire neprijateljstvo i mržnju na susjedne narode, naročito Slavene; osobito su Česi, radi svoga osobitog svjetskog položaja, Nijemcima trn u oku. U pangermanskoj literaturi prijete Česima, kao i Poljacima, da će ih istrijebiti i silom germanizirati. Poznata je izjava Mommsenova, da Nijemci treba Česima da razbijaju tvrde lubanje; Lagarde i drugi vodje pangermanizma govore isto tako brutalno. Pangermani su izvrnuli historiju i sociologiju u zoologiju i mehaniku — to je u suglasju s taktikom zastrašivanja, koja se prakticirala u ovom ratu.

OSNOVA SAVEZNIKA: DEMOKRATSKA ORGANIZACIJA EVROPE I ČOVJEČANSTVA. — DEMOKRACIJA PROTIV TEOKRACIJE.

8 a. — Saveznici, nepripravljeni na austrijsko-njemačko napadaj, bijahu u defenzivi, kako vojnički, tako politički; dulje je vremena trebalo, dok su se složili u zajedničkom programu. Ispočetka su pojedini državnici i vlade objavljivali svoje nazore i osnove; isticali su dakako to, da su bili napadnuti, osudjivali su pruski militarizam, branili demokratska načela, tražili slobodu za sve narode, velike i male, i obećavali reorganizaciju Evrope.

31. listopada 1916. napisao je car Vilim list, u kojem na svoj način, pouzdavajući se u svoga Boga, zahtijeva od Bethmann-Hollwega prijedlog mirovnih uvjeta; njemački kancelar predade 12. prosinca 1916. američkom chargé d'affaires u Berlinu njemački prijedlog, koji objavljuje, da su centralne vlasti voljne stupiti u mirovne pregovore. Prijedlog ne sadržava nikakve odredjenije osnove, više je to zapovijed oholog pobjednika nego pravi prijedlog za mir.

Nato istupi predsjednik Wilson. Kako je poznato, ponudio je on svoje posredovanje odmah 3. kolovoza 1914. ali ono nije bilo prihvaćeno. Iza prijedloga Bethmann-Hollwegova obratio se Wilson (20. prosinca 1916.) na englesku vladu, kako izrijekom kaže, spontano, nipošto na poticaj njemački. On želi, da svi zaraćeni narodi podadu svoje mirovne prijedloge konkretnije, općenita pravila nedostaju; sam ističe pravo manjih i slabijih naroda (peoples) i malih država.

Saveznici odgovoriše (30. prosinca 1916.) na notu njemačkoga kancelara i pravom je odbiše; dne 10. siječnja 1917. odgovoriše predsjedniku Wilsonu. Saveznici u tom odgovoru nasuprot pruskom militarizmu načelno brane Evropu u ime čovječnosti i civilizacije, ističu pravo malih naroda na samoodredjenje, kako su to već prije učinili engleski i francuski ministri i političari.

Pojedini politički zahtjevi jesu: Belgiju, Srbiju i Crnu Goru moraju Nijemci restaurirati, zaposjednuta područja Francuske, Rusije i Rumunjske moraju biti ispražnjena i dana pravedna naknada. Područja i pokrajine, koje su u prošlosti oduzete Saveznicima silom i protiv volje pučanstva, moraju biti vraćene; to se mora u prvom redu tumačiti kao rješenje alzačko-lorenskog pitanja, ali vrijedi takodjer za Dance u Schleswigu.

Na istoku bit će ujedinjena i oslobođena Poljska. Moraju da budu oslobođene od tudje prevlasti i narodnosti Austro-Ugarske; Talijani, Rumunji, Jugoslaveni, Čehoslovaci, Poljaci, Rusini. Tursko će gospodstvo u Evropi prestati, jer je tudje zapadnoj civilizaciji; narodi, podvrgnuti krvavoj tiraniji turskoj, bit će oslobođeni.

Saveznici tako nastoje oko reorganizacije istočne Evrope i uopće cijele Evrope; narodnosti moraju da budu respektirane i sloboda ekonomskog razvitka potpuno zajamčena svim narodima velikim i malima. Medjunarodni ugovori garantirat će kopnene i primorske granice protiv nepravednih napadaja. Saveznici prihvataju u načelu, da se osnuje liga naroda.

8 b. — Skoro po primitku Savezničke note navijesti predsjednik Wilson u ime američkog naroda (dne 5. travnja 1917) Njemačkoj rat. Od toga vremena, kako se izjavio, i već prije toga formulirao je on općenite uvjete mira.

Predsjednik Wilson veoma uspješno interpretira načelne smjernice američke demokracije: Načela, u kojima je Amerika bila odgojena (Inauguralni govor 5. ožujka 1917), načela su oslobođenoga čovječanstva; glavno je mirovno načelo istinska jednakost naroda (nations) i da vlade imaju svu svoju pravovaljanu vlast od suglasja onih, kojima vladaju, ili, kako to formulira u poslanici Rusiji (9. lipnja 1917.): nijedan narod (people) ne smije da bude silom podvrgnut suverenitetu, pod kojim ne želi da živi.

U stvari Wilson samo prepisuje znameniti Lincolnov govor na Narodnom Groblju (19. studenoga 1863): „Da ti pokojnici nisu umrli uzalud i da će se narod pomoću božjom preporoditi na slobodu, i da vlada iz puka, s pukom i za puk ne će nestati sa svijeta.“ I Lincoln i Wilson zapravo ponavljaju samo načela američke Deklaracije Nezavisnosti (4. srpnja 1776.).

Potanje je Wilson formulirao mirovne uvjete u Kongresu 8. siječnja 1918. — godinu dana iza Savezničke note; prijedlog obuhvata 14 zahtjeva.

1. O miru se mora raspravljati otvoreno bez tajnih medjunarodnih ugovora; diplomacija mora da radi javno.

2. Potpuna sloboda plovidbe na moru izvan teritorijalnog okvira.

3. Imaju se, koliko je moguće, ukloniti sve gospodarske pregrade.

4. Opće razoružanje.

5. Uredjenje i razdioba kolonija; valja sa obazirati na interese

žitelja kao i na interese država, koje sebi prisvajaju pravo na kolonije.

6. Evakuacija svega ruskog područja; Rusija će sama urediti svoju političku organizaciju i dobit će za to, koliko ureba, svaku pomoć. „Način, kako će bratski narodi postupati s Rusijom, bit će odlučan ispit dobre volje.“

7. Belgija mora biti ispražnjena i restaurirana.

8. Francusko područje mora biti ispražnjeno i restaurirano, i nepravda, koju je Pruska nanijela Francuskoj 1871 u alžačko-lorenskom pitanju, mora biti popravljena.

9. Talijanske granice neka budu uredjene prema dobro poznatim narodnim granicama.

10. Narodima (peoples) Austro-Ugarske, kojima želimo da vidimo zajamčeno i osigurano mjesto među narodima (nations), mora biti omogućen najslobodniji autonomni razvitak.

11. Rumunjska, Srbija i Crna Gora moraju da budu ispražnjene i zaposjednuta područja restaurirana; Srbija mora imati slobodan i osiguran pristup do mora. Uzajamni odnosi balkanskih država moraju biti uredjeni u suglasju s historijski utvrđenim političkim i narodnosnim načelima; politička i gospodarska nezavisnost i teritorijalni integritet balkanskih država neka bude zajamčen među-narodnim ugovorima.

12. Turskoj neka bude garantiran integritet područja; ali ostalim narodima (nationalities) pod turskom vladom neka bude zajamčena sigurnost života i autonomni razvitak bez ikakvoga vanjskoga uplitanja. Dardanele treba da budu besprekidno otvorene za brodove i trgovinu svih naroda uz međunarodne garancije.

13. Neka bude uredjena Poljska država, koja će obuhvatati područje, gdje nastava neprijeporno poljsko žiteljstvo; neka joj bude zajamčen slobodan i siguran pristup k moru; politička, gospodarska nezavisnost i integritet područja neka joj budu međunarodno garantirani.

14. Neka se uredi općeni savez naroda, koji će jamčiti za materijalnu i političku nezavisnost i teritorijalni integritet jednako velikih kao i malih država.

Predsjednik Wilson potpuno se slaže u općenim načelima sa Savezničkom notom; u potankostima ima razlika, poimence u nazoru na Austro-Ugarsku, na Balkan i Tursku; tu je predsjednik Wilson mnogo konzervativniji nego Saveznici. Ali on im se približio u nekim kasnijim izjavama. U govoru Kongresu 11. veljače

1918. istakao je načelo, da se teritorijalne promjene moraju učiniti samo u interesu žitelja, nipošto neprijateljskih država; a svima jasno odredjenim (well-defined) narodnosnim težnjama treba što više udovoljiti, koliko se ne bi uveli novi i ne bi produžili stari elementi bojeva i opreka, koje prijete miru Evrope i čovječanstva.

Predsjednik je Wilson (4. prosinca 1917. u govoru Kongresu) dopustio, da Amerika nije htjela oslabiti (impair) i preuredjivati (rearrange) Austro-Ugarsku državu, ali vlada je na usta tajnika Lansinga proglasila interes za narodnosne težnje Čehoslovakâ i Jugoslovenâ, a kasnije je dopunila neodredjeni tekst nasuprot austrijskim i njemačkim tumačenjima u odredjeniji smisao, da je time mišljena samostalnost tih naroda.*

Predsjednik je Wilson svijestan, da integritet Austro-Ugarske znači njemačku pobjedu. Već za to, što bi taj integritet onemogućio pravi talijanski i poljski program predsjednikov. A predsjednik je Wilson sam vrlo dobro progledao, da će Njemačka, kontrolirajući Austro-Ugarsku i time Balkan i Tursku, ostvariti pan-germansku osnovu Berlin-Bagdad, čime će cijeli svijet biti uznemiren i mir onemogućen.***) Da je Austro-Ugarska puki vazal Ber-

*) „Lansing je dne 29. svibnja 1918 izjavio ovako: „Državni tajnik hoće da izjavi, da je vlada Sjedinjenih država s velikim zanimanjem pratila kongres potlačenih austro-ugarskih narodnosti, koji se održao u Rimu u travnju, i da narodnosne aspiracije Čehoslovaka i Jugoslovena za slobodom uživaju istinske simpatije ove vlade.

Lansingova izjava dne 28. lipnja 1918 kaže: „Kad je vlada Sjedinjenih Država (29. svibnja) dala svoju izjavu u povodu narodnosnih aspiracija Čehoslovakâ i Jugoslovenâ, nastojali su službenici i pristaše Njemačke i Austrije da iskrive i okrnje njezino jasno tumačenje. Da ne bude nesporazumka, što se tiče značenja te izjave, državni tajnik dodao je danas objavu, da vlada Sjedinjenih Država stoji na stajalištu potpunog oslobodjenja svih grana slavenskoga plemena ispod njemačke i austrijske prevlasti.“

**) Pogledajte na sadašnju kartu Evrope. Njemačka nam opet nameće pregovore o miru. Pa o čem govori? Govori o Belgiji, govori o sjevernoj Francuskoj, govori o Alzaciji-Loreni. To su dakako vanredno zanimljive stvari, za nas i za njih, — ali oni zatajuju, o čem se zapravo radi. Uzmite kartu i pogledajte na nju. Njemačka ima potpunu kontrolu Austro-Ugarske, donekle i kontrolu Balkanskih država, kontrolu Turske, kontrolu Male Azije. Vidio sam nedavno kartu, na kojoj je ta cijela stvar bila označena, kako i treba, crnom bojom, i ta crna boja prostirala se na čitavoj duljini od Hamburga do Bagdada — velika materija njemačke moći, položena u srce svijeta. Ako Njemačka bude mogla da to održi, njezina će moć smetati svjetski mir, dok to bude mogla držati.“ Predsjednik Wilson u adresi Kongresu Federacije Rada u Buffalu 12. studenoga 1917.

lina, objasnio je predsjednik Wilson u istom govoru, u kojem je govorio o njezinu integritetu; ako je predsjednik Wilson mislio, da će Austrija pokušati, da to vazalstvo sa sebe strese, on je tu misao napustio. Austrija to vazalstvo prihvata sve više.

Predsjednik Wilson nije oklijevao da promijeni svojih četrnaest mirovnih točaka. Vlada je Sjedinjenih Država, povodeći se za Francuskom, Italijom i Velikom Britanijom, priznala Čehoslovake za narod belligerentan i Češkoslovačko Narodno Vijeće za „vladu de facto“, koja ima najviši autoritet u vojničkim i političkim poslovima, koliko se tiču Čehoslovaka, u svom odgovoru Austro-Ugarskoj predsjednik Wilson sam ističe tu promjenu svojih četrnaest uvjeta, kad savjetuje austro-ugarskoj vladi, da pregovara s Čehoslovacima i Jugoslovenima. U dopisu, koji je odgovarao na direktno pitanje, predsjednik je Wilson razjasnio, da njegova treća točka ne znači slobodnu trgovinu: — nema sumnje, da njegovih četrnaest točaka izriču samo općena načela time, što dopuštaju konkretnije i konačne definicije i promjene, baš kao što će biti promijenjeni i definirani uvjeti Saveznikâ na konačnoj mirovnoj konferenciji.

9. — Saveznici i predsjednik Wilson ne daju političku osnovu, izradjenu u svim potankostima. Težište njihovih prijedloga leži u tome, što su odlučno proglasili demokratski politički program.

Medju politikom Saveznikâ i centralnih vlasti osnovna je razlika.

Saveznici su demokratske i republikanske države, koje izvode pravo vlade iz volje puka, oni su države nastale iz revolucije; Francuska, zemlja Velike Revolucije, koja je proglasila prava čovjekova; Engleska, uzor parlamentarnog režima i kraljevske vlasti, podvrgnute vladi većine; protivupapinska Italija, koja se borila za ujedinjenje naroda, prihvatila je takodjer načela parlamentarizma; stara Rusija nije odgovorala tome društvu, ali Rusija je svrgnula cara i nastoji da postane potpuno socijalna republika; Sjedinjene Države, prva velika demokracija i republika, koja je organizirala političku slobodu na osnovi crkvene i vjerske slobode, uzor revolucionarne Francuske i evropske demokracije uopće.

Uz Saveznike se prislanjaju druge republikanske i demokratske države. Neutralne države većinom su na strani Saveznikâ, u Norveškoj, Danskoj, i u Švedskoj, u Švicarskoj i dr. — znatan dio demokracije prihvata njihova načela.

Nasuprot tomu Centralnu Evropu čine monarhičke i militarističke države; taj je monarhizam u osnovi sredovječan, teokratičan.

Njemačka - Pruska sa svojom idejom pruskoga kraljevstva po božjoj milosti obnovila je sredovječno carstvo; Austro-Ugarska, država potpuno umjetna, koju drži dinastija i vojska, protivudemokratska, protivunarodna, klerikalna, jezuitska, baš kao i Pruska, podržava ideju sredovječnoga imperija.

Obje države stavljaju nasuprot narodnoj volji fikciju božanske volje i izdaju se za njezine glasnike. Turska, muhamedovska teokracija, isto je tako protivunarodna, protivudemokratska, sredovječna i k tomu nekulturna i barbarska; Bugarska, vodjena od austrijsko-njemačkog skorojevića, kojemu je svako sredstvo dobro, odgovara dobro društvu Hohenzollernovaca i Habsburgovaca. Rimski pontifex, kojega već odavna vodi jezuitizam, radi za Austriju i Prusku Austrija je posljednja velika katolička država, a Vilimova luteranska Njemačka, da sačuva sebi Austriju, žrtvuje Rimu i svomu katoličkom centru svoje protestansko vodstvo. Jezuitizam, machiavellizam je politika i diplomacija Rima, Pruske i Austrije, Centralne vlasti združile su se nesamo geografskim položajem svojih zemalja, nego i unutrašnjom duševnom srodnošću. U svjetskom ratu stoje medju sobom nasuprot vlasti sredovječnoga teokratskog monarhizma, nedemokratskog, nenarodnog apsolutizma i države ustavne, demokratske, republikanske, koje priznaju, da svi narodi, nesamo veliki, nego i mali, imaju pravo na državnu samostalnost. Stoje nasuprot, kako je rekao car Vilim, ideja pruska i američka; to je boj tmine i svijetla, nasilja i prava, srednjeg vijeka i napretka, prošlosti i budućnosti; njemački car s pangermanima proglašuje, da sila stvara pravo. — Amerika s Lincolnom vjeruje, da pravo stvara silu. Amerika je stupila u rat s demokratskim idealom, da se bori ne za osvajanje, nego za princip.

4.

NJEMAČKI „DRANG NACH OSTEN“, PRUSKA I AUSTRIJA. — PANGERMANIZAM I ISTOČNO PITANJE. — PANGERMANIZAM SA SVJETSKOGA GLEDIŠTA.

10. — Njemačka je u svojim počecima (za Karla Velikog) bila njemačka samo do Labe i Saale; ostali istočni dio, prvobitno slavenski, bio je kroz vijekove germaniziran i silom koloniziran. Treitschke tvrdi, da je smisao njemačke historije u kolonizaciji.

Carstvo je organiziralo na krajinama države t. zv. marke; na istoku i na jugoistoku bijahu takove periferne marke Branibor i Austrija, ova na jugu, ona na sjeveru.

Branibor bijaše sjedinjen s Pruskom, a Pruska germanizirana od crkvenih viteških redova; poslije je Pruska primala reformaciju i postala vodjom Njemačke, protiv Austrije.

Austrija po svom imenu znači „Istočna država“; Habsburgovci su dugo upravljali Njemačkim carstvom i upotrebljavali državu za svoje porodične svrhe. Sredovječno se carstvo u svojoj ideji oslanjalo o univerzalnu crkvu. Rimski imperij promijenjen je u teokratski katolicizam, i Habsburgovci su, osobito u svezi sa Španijom, služili crkvi: zemlja inkvizicije i zemlja nasilne protivu-reformacije tvorile su cjelinu, u kojoj sunce nije zapadalo.

Kad se Austrija 1526. ujedinila s nenjemačkom Češkom i Ugarskom u uniju, oslabila je svoju poziciju u državi: Pruska, nacionalno ujedinjenja, ojačavala je i otvoreno se natjecala za prvenstvo u Njemačkoj protiv Austrije. Reformacijom je razlika i antagonizam pojačan — Pruska je postala vodjom njemačkoga protestantizma, Austrija njemačkoga katolicizma. Pored tih razlika imadjahu oba takmaca i mnogo zajedničko: porijeklo — oba su imala isto porijeklo iz crkve i oba su imala isti politički cilj: da germanizuju istok; Austrija i Pruska, Hohenzollernovci i Habsburgovci, reprezentiraju osobitu razdiobu političkoga rada.

Zato su se takmaci pored svega antagonizna konačno pogodili. Austrija u težnji da nasljeduje Napoleona i ujedini monarhiju nasilnim centralističkim sistemom, odrekla se godine 1806. vodstva u Njemačkom carstvu. Kad je Pruska silom oružja 1866. godine istjerala svoga takmaca iz Bunda, koji je Austriji nadoknadjivao prijašnje carstvo, moglo se 1871. godine carstvo obnoviti bez ikakvog austrijskog protesta. Bismarck je to skovao tako, da je Franjo Josip rezignirano podnosio poraz kod Kraljičinog Graca i pomakao granice svoje države na Balkan. Bismarck ne bi možda za čitav Balkan dao kosti jednoga pomoranskoga grenadira, ali Vilim je tu politiku korigirao, i Austrija je svojom balkanskom i jadranskom oblasti postala Pruskoj most u Aziju i Afriku. *)

*) Njemački naziv „Drang nach Osten“ nije geografski sasvim točan; taj priisak uistinu smjera na jugoistok ili na istok i jug. Pri potanjen studiju morali bismo njemački pritisak na istok porediti sa sličnim pomicanjem drugih naroda: s francuskim pritiskom u Njemačku, s talijanskim na Balkan, sa Švedskim u Finsku i sjevernu Njemačku, s poljskim u Rusiju, s češkim u Galiciju i t. d.

11. — U historijskoj perspektivi može se njemački „Drang nach Osten“ promatrati kao pokušaj, da se riješi staro istočno pitanje. Poslije Grka u Evropi, Aziji i Africi, poslije Rima, poslije Bizantske države, poslije Franaka i njemačko-rinskoga carstva, poslije krstaških vojna i poslije Mletaka obnovila je Pruska imperij i išla je dalje za svrhom, da združi Evropu s Azijom i Afrikom i da organizira stari svijet pod jednom vladom.

Svjetski odnosi su danas dakako drukčiji, nego su bili u starom i srednjem vijeku: Azija je bila prije Evropi ono, što danas zovemo Blizi Istok. Daleki Istok nije bio ni u kakvoj svezi s Blizim Istokom, koji je bio po rasi srodan s Evropom. Turske i mongolske provale smetale su razvitku Azije, ali nijesu bile kadre da promijene tadašnje rasne srodnosti i spoj s Evropom: Indija, magleni san Aleksandra Velikoga, pripojena je Engleskoj i od česti Francuskoj, kao što je Australija postala dio britskoga imperija. Perzija i Mala Azija opet dolaze do svoje slobode, kako Tursko carstvo postepeno gubi moć i životnu snagu; Engleska, Francuska i Rusija postadoše pravi vladari Azije. Afrika, od vajkada u uskoj svezi s Azijom, takodjer postade dio Francuske i Velike Britanije.

Njemačka je osnova „Berlin-Bagdad“ dakle pokušaj da se istisnu tri druga naroda iz Azije.

Ali situacija se u Aziji promijenila razvitkom Japana i Kine; evropskoj Aziji pridružila se mongolska Azija — i oba ta civilizirana istočna naroda združila su s azijskima evropske narode.

U isto doba nastala je na zapadu velika američka republika, a Kanada postaje znamenita država: Novi Svijet se digao na američkom kontinentu. Zato nije misao Pruskoga carstva u suglasju s današnjim prilikama, ona je zastarjela i preživjela. Sredovječno carstvo bilo je veliki pokušaj, da se ujedini cijelo poznato čovječanstvo u teokraciji. Svenijemci se doduše diče, da oni nastavljaju sredovječnu misao, ali njihovi su ciljevi už, budući da su njemačko-nacionalni i osobito gospodarski — u sasvim materijalističkom smislu gospodarski. Uza svu svoju veličinu misao je svenjemačkoga svjetovnoga gospodstva uska, mala; pruska dinastička autokracija i militarizam progutaše sredovječnu misao duhovnoga katolicizma.

Bez sumnje se, tu radi o historijskoj pojavi općenitoga značaja. Taj pritisak na istok morali bismo svakako porediti i s ranijom seobom naroda s istoka na zapad u početku srednjega vijeka: a napokon i moderno iseljavanje i naseljavanje američkoga kontinenta, Afrike i Australije moralo bi da bude predmet temeljitoga studija seobe i smještanja naroda.

Neki Svenijemci počinju da shvaćaju razliku između njemačke Srednje Evrope i svjetske organizacije, kako je shvaćaju Saveznici i Amerika. Oni veličaju njemačku Srednju Evropu, koja bi se prostirala u Aziju i Afriku, kao spas protiv prijeteće amerikanizacije. Ne mogu da shvate, da amerikanizacija nije samo izvanjska, mehanička, nego unutrašnja, duhovna — vjera u politička načela Deklaracije Nezavisnosti, vjera u principe slobode i jednakosti, u principe čovječnosti, vjera u ujedinjenu organizaciju cijeloga čovječanstva, a nikako samo u jedinstvo jednog dijela Staroga Svijeta, koji bi iskorišćivala Njemačka pod izlikom kulture. I predsjednik Wilson, kad zastupa američka načela, nije samo obični predsjednik, biran svake četvrte godine — njega je kao stručnjaka u političkim znanostima i u historiji zapala velika historijska zadaća da formuliра politička načela Novoga Svijeta, kojima će biti riješeno nesamo Istočno pitanje, nego i svi politički problemi. Ne radi se tu više samo o tom, kako da se organizira Stari Svijet — danas se radi o tom, kako da se organizira Svijet Stari i Novi, cijelo čovječanstvo.

5.

NJEMAČKI „DRANG NACH OSTEN“ I POJAS MALIH NARODA.

12. — Politička i etnografska Evropa organizirana je na čudan način. Za cijeli razvitak Evrope i za poimanje toga rata veoma je važno, da čovjek uvidi značenje osobitoga pojasa manjih i malih naroda, koji se prostiru među Zapadom i Istokom, točnije među Nijemcima i Rusima. Od sjevera, od Laplandije, na jug do Grčke, graniči među sobom niz manjih naroda: Laplandijci, Finci, Švedani, Norvežani s Dancima, Estonci, Lotiši, Litavci, Poljaci, Lužičani, Česi sa Slovacima, Mađari, Jugoslaveni (Srbo-Hrvati i Slovenci), Rumunji, Albanci, Bugari, Turci, Grci. (Taj će se broj povećati, ako se broje na pr. Kašubi, Ukrajinci i dr. kao osobit narod.)

Tomu pojasu na zapad sjede veći narodi (Nijemci, Francuzi, Talijani, Englezi, Španjolci), malih je malo (Holandijci, Portugalci), ali ima nekoliko odlomaka i ostataka nekada većih naroda (Baskijci, Bretonci, Irci, Škoti, Welsi, Islandijci). Na istoku (u Rusiji) ima mnogo malih naroda; u zapadnim krajinama mnogobrojni su mali narodi na Kavkazu i u krajinama prema Aziji i Sjeveru. Središte Rusije zaprema jedan, i to najveći narod.

Tlak Nijemaca na istok i jug obraća se protiv pojasa malih naroda. Pruska ima dijelove od njega i Prusi su sami prvobitno bili nenjemački narod toga pojasa. Austro-Ugarska je sastavljena od osam naroda toga pojasa i potiskuje se u njemu dalje na jug, kao što se Pruska u njemu potiskuje, i to baš u ovom ratu, na istok i na jug.

Većina ratova posljednjih stoljeća odigrala se u tom pojasu ili ima u njemu svoj povod; taj pojas, u koji su se sa zapada potiskivali Nijemci, s istoka Rusi i Turci, bio je i jest pojas političke opasnosti, opasnosti za mir Evrope, — veliki narodi prijetе tim malim narodima, koji brane svoju samostalnost.

Tlak Nijemaca na zapad bio je mnogo slabiji. Narode Nijemcima na zapad štitila je i njihova mnogobrojnost, geografski položaj i kultura. Francuska je sve do 1845 g. bila napućenija nego Njemačka i uopće politički jača; i Talijani su odoljeli Nijemcima. Do Engleske bilo je Nijemcima daleko i morali bi preko drugih naroda; Španjolska i sadašnja Belgija bile su spojene s Austrijom samo privremeno.

Pogled na etnografsku kartu Evrope otkriva ovu situaciju: etnografske granice medju Nijemcima, Francuzima i Talijanima oštre su i odredjene, dok su na istoku etnografske granice neodredjene i zapletene, — narodnosti su pomiješane; njemački tlak na istok označuju mnoge njemačke kolonije, zabijene kao tvrdje u tudje područje.

Zapad se ne razlikuje samo etnografski od istoka, nego i politički. Na zapadu su veći narodi i veće države (male su samo Holandija, Belgija, Portugalska); na istoku su male države, stvorene od dijelova malih naroda (Rumunjska, Srbija, Crna Gora, Bugarska, Grčka), a pored njih su Austro-Ugarska i Turska, stvorene od mnogih malih naroda i nekada nezavisnih država. Rusija obuhvata velik broj takovih malih naroda i bivših nezavisnih država, ali se razlikuje od Austro-Ugarske i Turske, jer u njoj ima veliku premoć t. zv. vladajući narod.

II.

NARODNOSNI PRINCIP.

NARODNOSNI OSJEĆAJ I IDEJA.

13. a — Zahtjev Saveznikâ, da budu male narodnosti respektirane isto tako kao velike, izlazi iz priznanja narodnosnoga principa. Za shvaćanje rata i sklapanje valjanoga mira veoma je važno, da se dobro objasni narodnosni princip.

Narodnosni princip vrijedi u Evropi odlučnije od XVIII. stoljeća, i to nesamo politički i socijalno, nego i filozofski, u literaturi, u umjetnosti i u cijelom životu. Od XVIII. stoljeća (druge polovice) može se opažati, kako u Italiji i u Njemačkoj ojačava težnja i nastojanje za sjedinjenjem narodâ, razdijeljenih u srednjem vijeku na mnogobrojne države. Za ujedinjenjem i oslobodjenjem jednako teže podjarmljeni narodi; na Balkanu, protiv Turske, dižu se Srbi, Grci, Bugari, Albanci. Isto se vidi u Austriji i u Rusiji: počevši od francuske revolucije bilježe povjesničari narodno probudjenje i renaissancu Čeha i Slovaka, Mađara, Jugoslavena i uopće svih naroda u Austriji, u Rusiji i drugdje, ne izuzimajući Nijemaca i Talijana. Taj proces narodne individualizacije tako je snažan, da se javljaju pokusi, kako bi postali samostalni, slovački, maloruski, provençalski i drugi dijalekti i jezici, koji se dotle nisu literarno gojili (irski i sl.). Nastaje pitanje flamsko, norveško, irsko i dr.

Narodnostni princip i ideja udomaćuje se filozofski u cijeloj literaturi; u XVIII. stoljeću počinje se n. pr. studij narodnih pjesama, i ljudi, kao Herder i drugi, nastoje oko toga, da shvate u narodnim pjesmama narodnost, duh naroda, kako se obično kaže. U to doba javlja se pojačan studij jezika i njihovo poredjenje; javljaju se kao znanstvene struke germanistika, slavistika, romanistika. Pojedno se svuda veoma revno gaji historija i sve socijalne znanosti, i to s izričitom svrhom da se filozofski shvati osnova svoga i tuđih naroda u svim objavama duhovnog života i da se razumije razvitak svoga naroda i čovječanstva. (Na pr. tako zv. historijska pravnička škola — Savigny, ekonomska — v. List, — i dr.) U svih naroda goji se svijesno narodna filozofija — pan-

germani su, kako je prikazano, politička organizacija i filozofska sinteza toga pokreta u Njemačkoj. Pored njih su u Rusiji slavjanofili, u Češkoj i kod Jugoslavena humanisti, u Poljskoj mesijanisti, u Francuskoj, Italiji, Skandinaviji — svuda pod različitom formom vidimo jednake težnje. Što se u povijesti filozofije dosada nisu obazirali na tu stvar, dokazuje samo, kako je jednostrana, uska i nepolitička školska filozofija, to sholastičko ostrvo u uzburkanom političkom i socijalnom moru novoga vremena.

Narodnost je princip nov, moderan. U srednjem vijeku organizirali su Evropu crkva, carstvo i države; društvena organizacija bila je teokratska, a donekle je još i sada. U starom vijeku također nije bilo narodnosnog principa; pojedini narodi stajali su doduše jedan protiv drugoga, ali kao tuđi protiv tuđega; u samih naroda stajao je svaki dio jedan pokraj i protiv drugoga. Samo katkada javljala se narodnosna svijest (na pr. u Grčkâ u doba Aleksandrovo), ali samosvijesnoga narodnosnoga principa nije bilo. Odatle je u srednjem vijeku i do XVIII. stoljeća onaj politički kaleidoskop evropske karte.

S reformacijom i renaissancom počinje se narodnosno osvještavanje. Narodni jezici postaju jezicima bogoslužja, prijevod biblije isto tako posvećuje jezik puka nasuprot aristokratskom crkvenom jeziku latinskom, grčkom i t. d. Nastaje narodna, nelatinska literatura u filozofiji, znanosti i u lijepoj knjizi: literatura postaje kulturna moć. Demokracija ojačava politički, a s njome pučki jezici dobivaju vrijednost u parlamentima i administraciji; latinski i francuski jezik gubi svoj politički privilegij.

Filozofija XVIII. stoljeća propovijeda humani princip i ideal, a francuska revolucija proglašuje prava čovjeka; Herder, „veliki svećenik čiste čovječnosti“, proglašuje narode za prirodne organe čovječanstva i zabacuje ujedno države kao „umjetne“ organe. Evropa se sve više politički organizira prema narodnosnom principu.

13b. — Narodnost se praktički očituje jezikom, i to dakako govorenim (materinski jezik); statistika naroda slaže se po jezicima, gramatičari istražuju, koliko se dijalekti razlikuju od pravih jezika. Nije na pr. prijeporno, a ne može ni biti, da su njemački i francuski, ruski i njemački samostalni, različiti jezici; ali je prijeporno, je li govor provençalski jezik ili dijalekat, je li maloruski, ukrajinski govor samostalan jezik, a po tom i Malorusi (Ukrajinci) osobit narod i t. d.

Važnost je jezika u odredjivanju narodnosti shvatljiva; jezik

služi kao sredstvo za izricanje osjećaja i mišljenja čovjekova; le style c'est l'homme — vrijedi i ovdje. A jezik ima golemo socijalno znamenovanje — omogućuje ljudima saobraćaj. Narodnost, narodni duh očituje se zato u cijeloj literaturi; za lijepu knjigu se to općenito priznaje — veliki pjesnici smatraju se za najizrazitije reprezentante svojih naroda. Ali i znanost i filozofija imaju svoj narodni značaj — pa i matematika, tako apstraktna znanost — razlikuje se prema narodima. Znanost i filozofija razlikuju se prema narodima sadržajem (time, što različite narode zanima i više zanima) i metodom. Jednako se priznaje plastička umjetnost za izraz narodnosti; ali isto se može reći za vjeru, ćudoredje, pravo, za rad (rad i gospodarenje je prema narodima različito — razlika u narodnoj hrani, kuhinji, stanu i t. d.), pa za državu i politiku. Slavenskim se na pr. proglašuje pravoslavlje, katolicizam se smatra za romanski, protestantizam za germanski; odredjuje se razlika među pravom rimskim, germanskim i slavenskim, upućuje se na razliku između države pruske i engleske i ruske i t. d. Sve te probleme treba brižljivo istraživati; moramo se čuvati pre naglih generaliziranja: na pr. zapadni Slaveni su katolički, ali Česi su proveli prvu reformaciju. Ova skica ima samo da upozori na bogati sadržaj znanstvene narodnosne filozofije.

Narodnosni se princip javlja kao osobit i veoma snažan osjećaj, kao ljubav prema materinskom jeziku i cijelom mnoštvu ljudi, koji govore jednakim ili vrlo srodnim jezikom, i prema kraju, u kojem ti ljudi borave; a nije to samo ljubav, koja nastaje iz prirodjene navike (cf. nostalgija), nego je to ljubav više ili manje samosvijesna, to je i ideja. Narodi imaju svoj kulturni i politički program, koji je izgradila zajednička historija i koji međusobno upravlja tu historiju: to je eto moderno domoljublje (patriotizam) u tom širokom i kompliciranom smislu, dakle nipošto puka lojalnost na stari način prema dinastiji i gospodujućim vrstama. Dakle zbiljski narodnosni princip, narodnosna ideja i ideal, kako se obično kazuje, a ne tek narodnosni osjećaj i nagon.

Pitanje, kako različiti narodi nastaju, kako se razvijaju i kako se narodi individualiziraju, dosta je prijeporno. Obično ljudi pomišljaju, da stalni dijelovi ljudstva — upravo narodi — imaju osobita zajednička, fizička i duševna svojstva: ima nazor, da se udstvo dijeli u rase (indoevropsku, mongolsku i t. d.) i rase u narode, a ovi u plemena i još manje podrazrede. Isprva je znanost ustanovila mali broj rasa (5); ali napredovavši u analizi antropo-

lozi se i etnografi odlučuju danas za mnogo veći broj rasa i određuju složen kompleks obilježja i osobina, koje karakteriziraju rase i narode.

Dašto — kako su nastale rase? Na kraju krajeva: od jednoga Adama? Ili je bilo više Adamâ? Moderni evolucionizam (darwinizam i t. d.) na to još nije dao potpuna odgovora.

Tu nastaje problem rase, koju mnogi prihvataju za pravo fizičko i psihičko bivstvo plemena i narodnosti. Upućuje se na to, da su skoro svi narodi jako izmiješani, da nema naroda ni krvi sasvim čiste. Pa nastaje pitanje: jesu li miješani narodi snažniji, kvalitativno bolji nego li nemiješani? Koje su granice i stepeni probitačnog miješanja narodâ i rasa? Narodi se s vremenom mijenjaju — u kojoj mjeri i u čemu? Mijenja li ih tjelesno (anatomsko) križanje ili i njihovo zanimanje? Život u gradovima? Hrana? Možda i endemičke bolesti? A kako djeluje promjena tjela, resp. kostura, na duševna svojstva? Mijenjaju li se duševna svojstva naroda nezavisno od tjelesnih svojstava i čime? Mijenjaju li se ta svojstva (kapacitet) sama sobom ili se razvijaju pod utjecajem tuđjih duševnih svojstava? Preuzimanjem tuđjih ideja, običaja, institucija i t. d.? Nastaje tako težak problem, dokle su narodi samonikli i dokle njihova kultura može da bude samostalna i da sama sebi dostaje.

Takovi su ukratko problemi narodnosne znanosti ili filozofije, koja dosada nije točno ustanovljena kao osobita znanstvena struka, to su pitanja, kojima se bave povjesničari, antropolozi, etnografi, geografi, filozofi historije i sociologije; — opseg i dubina tih studija u XIX. stoljeću i u našem stoljeću nadalje dokazuju, da je narodnost opće priznavani princip, koji prožima cijeli društveni život.

14. — Veoma je važno za shvaćanje i ocjenu narodnosnog principa, da se točnije odredi odnos narodnosti i države. Premda se pangermani također pozivaju na narodnosni princip, stavljaju oni državu nad narodnost; u državi vide summum društvene organizacije, najvišu i vodeću moć, i često proglašuju, da je narodnosni princip već zabačen. Slično proglašuju drugi crkvu za najvišu organizaciju, a treći proletarski stalež. Mislim, da je ispravno smatrati narod i narodnost za cilj društvenog nastojanja, a državu za sredstvo; de facto svaki samosvijestan narod teži za svojom vlastitom državom.

Narodnosni princip je razmjerno nov, neustaljen, dok je država

veoma stara institucija i tako općenita, te se već zato mnogima čini, da je država najpotrebnija, za ljudstvo najvrednija.

Već sam upozorio na razliku u političkoj organizaciji Evrope, — zapadne i istočne: pored jedne države ruske imamo na zapadu mnoge države. U Evropi ima 27 država (njemačke se države — 26 ne broje, a Austro-Ugarska se uzima kao jedna). U Evropi ima dvaput više naroda nego država; etnografi se i lingvisti ne slažu odredjujući broj posebnih naroda. Tako se na pr. razlikuju od Finaca Karelci, ili se govori o Fino-Karelcima. Lotiše neki spajaju s Litavcima, drugi ih odjeljuju; Kašube smatraju za narod različit od Poljaka, slično Ukrajinice odjeljuju od Rusa, i t. d. Problemi nisu dosta objašnjeni i zato nema jedinstvene statistike; može se samo približno navesti, da u Evropi ima 70 naroda i jezika (ne dijalekata).

Nerazmjer medju narodima i državama znači, da ima mnogo nacionalno mješovitih država; doista čistih narodnih država, dakle država, koje bi tvorio samo jedan narod, tako reći nema; samo su najmanje države narodne: Andora, San Marino, Monaco, Lichtenstein, Luxemburg, Danska (Portugalska? Holandija?). Sve su veće države mješovite; što je veća, to je, može se reći, mješovitija. Razvrstava li se mješovitost prema broju naroda, to su Njemačka (Pruska), Austro-Ugarska, Rusija i Turska najmješovitije. Mješovitost se povećava u smjeru od zapada na istok,

Taj nerazmjer država i naroda i fakat, da narodi u mješovitim državama teže za nezavisnošću, upućuje na to, da su države nastale u starije doba i osvajanjem; ako Herder naziva narode prirodnim organima čovječstva, a države umjetnim organima, to je tim nazivom funkcija država prema narodima po prilici dobro karakterizirana. U mješovitim državama jedan je narod vladajući državni narod; obično je taj narod veći nego podloženi, nepunopravni narodi — samo je Austrija, kako je bila i Pruska, primjer države, u kojoj manjina pomoću vojske i autoritetom dinastije vlada nad većinom.

Razliku izmedju naroda i države karakterizirali su neki pan-germani poredbom: Goethe-Bismarck. Narod je organizacija, kulturna, svekulturna, organizacija slobodna, prirodna, država je prije svega organizirana moć, ona je osvajač vlastitoga i tudjega naroda. Sadašnja država razvila se iz prvobitne vojničke i crkvene (vjerske) organizacije; kao dinastička država i organizacija određene klase (plemstva-plutokracije) nije se obazirala na narodne razlike, i zato su države mješovite.

1-2. Države su stvorene u doba, kad je duh vlastoljubivosti i isko-
rišćivanja bio općenit i snažan; narodnosno je načelo razmjerno
novo i ustalilo se kao opreka državnog načela. Narod vrši utjecaj
slobodno (vidi na pr. utjecaj Shakespeareov, Byronov, Goetheov
i t. d.), država vrši svoj utjecaj svojom prisilnom vlašću (utjecaj
Bismarcka, dok je bio na vladi, za razliku od utjecaja Goetheova
— ali zato utjecaj Bismarckovih ideja poslije njegove smrti). Narod
je demokratska organizacija, svaki je pojedinac pozvan, svaki može
pokazati, što vrijedi; država je organizacija aristokratska, prisilna,
ugnjetačka: demokratske države tek nastaju.

Državoznanci, poimence njemački, mnogo si taru glavu tuma-
čeći postanak i osnovu države. Historija uči, da je dvovrsna osnovna
forma i kvaliteta društvene i napose političke organizacije: aristo-
kratska i demokratska. Aristokracija je oligarhijska, a osobiti oblik
oligarhije jest monarhija, koju u dosadašnjem niskom stadiju znan-
stvenoga i filozofskoga kritična poimaju (nesamo mase!) teokratski;
prvobitno antropomorfsko mišljenje nije moglo da pojmi demokra-
ciju, stoga je monarh postao predstavnik i ujedno upravo oboža-
vani subjekat sve vlasti („vlastodržac“). Pojmovi: Bog i vlasto-
držac čudno se stapaju. Sve su monarhije bile teokratične i osobito
u srednjem vijeku bila je ustaljena velika *papinsko-carska* teokra-
cija; s reformacijom se ta velika teokracija raspala u manje teokra-
cije. Tako su nastale moderne apsolutističke države, ali ujedno
protiv njih i u njima ojačava demokratizam. Tako u sadašnjem
stadiju političkog razvitka stoje medju sobom nasuprot teokratska
monarhija i počeci demokracije (republika, ustavne monarhije, auto-
nomističke i federativne težnje — selfgovernment — u državi).

Jedna od moćnih demokratskih sila jest narodnosna težnja,
težnja podjarmljenih naroda za političkom samostalnošću i težnja,
da se narodnost prizna za viši, vredniji princip, nego što je država.
U Pruskoj, Austriji, Rusiji, Turskoj obraćao se narodnosni pokret
dakako protiv apsolutizma, i apsolutizam je bio neprijatelj na-
rodnosti.

Razlika izmedju Saveznikâ i Centralnih država razlika je
izmedju demokracije i teokratske monarhije; na strani Saveznikâ
stoje republike i ustavne monarhije — Pruska je na čelu sredo-
vjernih teokratskih monarhija. Pruska Njemačka, Austrija, Turska,
Bugarska nisu se spojile samo radi toga, što su susjedi, nego ta-
kodjer radi unutrašnje političke srodnosti. To su države nedemo-
kratske, apsolutističke, teokratske, u kojima parlamenat, ako i jest

na papiru zakonodavan, ima funkcije savjetnika i radnika; političko odlučivanje i vodstvo ostavljeno je monarhu i njegovim aristokratskim doglavnicima. Ta razlika objavljuje se dakle takodjer u poimanju narodnosnog pitanja: Saveznici proglašuju pravo naroda na samoodredjenje, država se dakle podvrgava narodnosti — Centralne sile su nenarodne i upravo protivunarodne.*)

7.

PRAVO NARODA NA SAMOODREDJENJE.

15. — Da je narodnost postala politička moć, mogao bi to biti samo historijski fakat, ali Saveznici priznaju *pravo* naroda na samoodredjenje; predsjednik je Wilson dokazivao, kako se nijedan narod ne smije siliti da ima vladu, koja nije iz njega i za njega. Tako zv. realni političari, kad im to dobro dolazi, rado se zadovoljavaju onim, što jest, zamjenjujući faktično stanje s pravom; ali ono, što je bilo i što jest, nije samo po sebi opravdano; historija i društveni život postojana je borba onih, koji brane pravo i pravdu, protiv onih, koji se drže povoljnih fakata.

*) Riječ: „narod“ upotrebljava se i za oznaku svega pučanstva u mješovitoj državi; na pr. „narod“ švicarski. „Narod“ austrijski, zato što je u Austriji odviše mnogo naroda i što su poznate tamošnje narodnosne borbe, ne upotrebljava se, premda bi se mogao upotrebljavati istim pravom, kao za Švicarsku, Belgiju i dr. U njemačkoj državoznanstvenoj literaturi upotrebljava se često termin „politički narod“ za oznaku svega pučanstva u mješovitoj državi, ali i vladajućega naroda.

Razumije se, da različni narodi, koji dulje vremena žive zajedno u jednoj državi, imaju često jednake nazore i jednake institucije, jednake i zajedničke uspomene; baš zato se govori o „narodu“ belgijskom i t. d. Na drugoj strani govori se o narodu škotskom, irskom i sl.; u slučaju Irske i Škotske radi se o dijelu sadašnje Engleske, koji je još nedavno bio politički samostalan i kojega je žiteljstvo govorilo, a od česti i sada govori, i svojim vlastitim jezikom.

Drukčije se opet upotrebljava riječ „narod“ za Bavorsku, Sasku ili druge njemačke države, ili za Srbiju i Crnu Goru, drukčije za Kanadjane, Australce, Američane Sjedinjenih Država; ali federativne težnje za tješnjom unijom naroda, koji govore engleski, pokazuju, da narodnosni osjećaj svladava i geografiju i razliku, što je prouzročila udaljenost. Vidim i u tome, što se Amerika pridružila Engleskoj, neki izraz narodnosnog osjećanja.

Treba takodjer upozoriti na razliku terminima: narod i puk (natio-populus, nation-peuple, nation-people, Nation-Volk); narod se obično upotrebljava više u smislu političkom — puk označuje više masu narodnu u demokratskom smislu. Obadva termina, naročito u važnim izjavama za ovoga rata, upotrebljavaju se nestalno i dosta netočno.

Premda je narodnost velika politička moć, narodnosno je pravo veoma nepotpuno formulirano u modernim ustavima i zakonima; u nacionalno mješovitim zemljama neka su jezična prava kodificirana, ali dosada nigdje nije pravno točnije određen pojam narodnosti, subjekat jezičnih i narodnosnih prava nije dosada ustanovljen ni u jednom zakoniku.

Opravljanje narodnosti javlja se prvi put u spomenutoj Herde-rovoj formuli; taj oduševljeni glasnik humanosti izvodi pravo naroda iz humanoga principa: narod, ne država, prirodni je organ čovječanstva. Humanost u novom vijeku, koja se počinje s humanizmom i reformacijom u smislu ekstenzivnom (čovječanstvo) i intenzivnom (čovještvo), općenito se prihvatila i postala je priznata osnova svake moderne moralke; XVIII. stoljeće jest stoljeće humanosti i prosvijećenosti, u ime humanosti (filantropije, simpatije i sl.) nastoji se oko reforama u svim strukama društvenih institucija i djelovanja.

Humanošću se takodjer dokazivala opravdanost i potreba demokracije i socijalizma i narodnosti; vodje i teoretičari demokracije i socijalizma, baš kao i vodje narodnosnog pokreta, izvodili su opravdanost i pravo demokracije, socijalizma i narodnosti izravno iz kršćanske zapovijedi ljubavi prema bližnjemu — to je doduše bio više faktički dokaz, ali doista nema druge osnove čudoredja, pa dakle ni politike, nego što je ljubav prema bližnjemu, zvala se ona filantropijom, humanošću, altruizmom, simpatijom, jednakošću ili solidarnošću. Humani princip proglasila je francuska revolucija glasovitom formulom: sloboda, jednakost, bratstvo, i on je kodificiran kao pravo čovjeka i građanina. Ako se prizna vrijednost ljudskoj osobnosti, zajamčuje to građansku vrijednost i pravo organiziranih društvenih tijela — država, crkvi, naroda, klasa, stranaka i t. d. i njihovih podređenih sastavina; tomu se ne protivi, što se društvenim tijelima takodjer priznaje utilitarna vrijednost — sposobnost da ostvaruju određene ciljeve za pojedine individue i za skupove.

Čim se prizna opravdanost ljudske osobnosti, individua, priznaje se takodjer opravdanost njegova jezika (materinskoga); to se po sebi razumije u državama, u kojima nastava jedan narod, ali u nacionalno mješovitim državama postaje službeno priznanje jezika predmet narodnosnih raspra, i jezična prava moraju da budu izrijeком priznata i uzakonjena. Zato, kako se učvršćuje demokritizam, tako se priznaju i narodni jezici u državnoj upravi; a gdje

je po sredovječnoj tradiciji vrijedio latinski jezik i jezici vladajućih klasa i naroda (osobiti položaj francuskoga jezika) malo pomalo počinju se u državnoj upravi upotrebljavati dotle neupotrebljavani i potlačivani jezici. To vrijedi naročito za nacionalno mješovite države, Austriju, Rusiju i t. d.*)

Jezik (materinski), kao sredstvo za sporazumijevanje, tijesno je spojen s mišljenjem, osjećanjem i cijelim duševnim i kulturnim životom pojedinaca i naroda; prema tome, koliko su svi narodi u Evropi sudjelovali u kulturnom radu, kako je taj rad napredovao i kako se usavršivao, postaju jezici kulturno bogatiji i vredniji i nastaje kulturna ravnopravnost jezika, koja odgovara političkoj i međunarodnoj ravnopravnosti naroda. Moderna prometna sredstva omogućila su dijelovima naroda, kojima su vladale različne države, kulturno jedinstvo — narodnost je postala osvijestena moć, jezik njezinim eksponentom, a literatura u najširem smislu riječi postade izraz i najvredniji organ narodnosti.

Zato se danas politička nesamostalnost naroda i narodnih dijelova u mješovitim državama osjeća tako jako i tako općenito i podnosi tako teško. Koliko je na pr. barbarstvo bilo i jest razdijeliti poljski narod na tri česti i zabranjivati u Pruskoj i Rusiji i djeci da govore poljski! Kojim su pravom Poljaci, Česi i Slovaci i t. d. politički potlačeni, dok su slobodni drugi i manji narodi (Danci, Holandijci i t. d.)? Nije li to upravo ludost, kad je Rumunj u Rumunjskoj slobodan, a njegov susjed i brat u Ugarskoj potlačen? Zašto da Albanci imaju svoju državu, a Jugoslaveni da je ne-
In Sloveniji ne --

Taj nerazmjer u službenom uvažavanju narodnosti i države potječe iz sredovječnog uvažavanja države, koju je crkva vjerski posvetila, a to uvažavanje preuzeo je novovjekni apsolutizam. Taj apsolutizam podržavale su monarkije i aristokracije; a kad je u XVIII. stoljeću velika revolucija (ta revolucija nije bila samo politička, nego također čudoredna i misaona) organizirala demokratizam i republikanstvo, kad je apsolutizam, monarkizam i aristo-

*) Time se tumači, zašto su pučki pokreti, napose revolucionarni, uvijek podupirali razvitak pučkoga jezika; za francuske revolucije na primjer, izdane su važne državne listine u provenzalskom narječju; a poznato je, kako je francuska revolucija utjecala na književni slog i govornišтво. Upotrebljavanje različitih dijalekata u literaturi može se također protumačiti pučkim političkim pokretima i t. d. Zanimljivo je sada pratiti utjecaj ruske revolucije na različne male narode Rusije.

kratizam bio oslabljen, narodnost i jezik u državnoj administraciji dobiše takodjer svoju vrijednost. Teokratsko precjenjivanje i upravo apoteoza države — in concreto dinasta — uzmaknu pred demokratskim uvažavanjem; država postaje centralni organ administracije, a nipošto aristokratskog vladanja, ona postaje stoga takodjer sredstvo naroda i njihova kulturna nastojanja. Otada u cijeloj Evropi teže svi narodi za političkim ujedinjenjem i oslobodjenjem, za političkom organizacijom Evrope na narodnosnoj osnovi. Unutrašnja historijska suvislost demokratizma i socijalizma i narodnosti objašnjuje, zašto su demokratske države, Francuska, Engleska, Italija i t. d., i sada revolucionarna Rusija, svečano proglašile pravo svih naroda na samoodredjenje.

A isto je tako jasno, zašto se utilitarističke monarkije sredovječnoga teokratskog karaktera, zašto se Prusko-Njemačka, Austrija i Turska (Ferdinand Bugarski vrlo se dobro slaže sa to troje) protive narodnosnom principu, postavljajući državu nad narodnost i izvodeći iz toga svoga uskog étatizma načelo, da Saveznici nemaju prava da se miješaju u „unutrašnje“ poslove njihovih država.

Samoodredjenje naroda ne da se dakako provesti, dok bude vrijedilo to farizejsko načelo. Veliki njemački list već je proglasio pokolj Armenaca za — unutrašnji posao Turske! Takav unutrašnji posao bijaše ugnjetavanje Slavena, Rumunja i Talijana u Austro-Ugarskoj, takav je unutrašnji posao kulturno ubijanje Poljaka u Pruskoj, a ipak iz tih „unutrašnjih poslova“ rodio se ovaj „izvanji“ svjetski rat.

Iza Savezničke note predsjedniku Wilsonu postadoše narodnosna pitanja medjunarodnima; pitanje Belgije, Srba i Jugoslavena uopće, Alzacije-Lorene, Danaca u Schleswigu, austro-ugarskih Talijana, Rumunja, Čehoslovaka i uopće Slavena, poljsko pitanje, sada su pitanja medjunarodna, pitanja Evrope i ljudstva. Pangermani se sada dakako samo rugaju humanim idealima, makar ih propovijedali najveći i najbolji Nijemci: jedan od njihovih istaknutih vodja, prof. Haase, izriekom proglašuje, da ljubav prema bližnjemu može biti medju individuima, ali da se ona ne može dopustiti, ako se radi o narodima. Na toj čudorednoj osnovi formuliraju pangermani svoje agresivne, sasvim materijalističke zahtjeve: Nijemci moraju urediti svoje granice, — Nijemci se moraju pobrinuti za kruh za svoje sve veće žiteljstvo — Nijemci su opkoljeni tudjim narodima, zato moraju da budu militaristi i t. d. Kao da drugi narodi takodjer nemaju nezgodnih granica i nisu

opkoljeni tudjim narodima (na pr. mi Česi) i kao da nemaju brige za kruh — ne, ili Kant ili Bismarek, ili Schiller ili Vilim, ili Lessing ili Bernhardi! Car Vilim se neprestance poziva na Boga, sam sebe proglašuje božjim orudjem — ali na Isusa se ne poziva; no taj pruski Jahve u istinu je politička moć crkve, koju država priznaje i privilegira, koja caru i njegovoj državi u svakom selu daje pastora kao božjega žandara. Već je kazano, da su evropske države dosada teokratske; zato demokracija stoji svuda protiv država i crkvi: demokracija ima temelj ljudski, ne božanski u smislu teokracije, ima temelj u ćudoredju, ne u službenoj vjeri. Samo koliko je ćudoredje — ljubav prema blišnjemu — posvećeno pravom, čistom, nepolitičkom vjerom, priznaje i demokracija politiku sub specie aeternitatis. Takova je politika moguća na osnovi Isusove nauke i obiju njegovih zapovijedi i moguća je samo na toj osnovi.*)

8.

PROBLEM MALIH NARODA I DRŽAVA; FEDERACIJA
MALIH NARODA.

16. — Pojam i značenje vevlasti u posljednje doba znatno se promijenio; broji se sada manje vevlasti, stare uzmiću, nove nastupaju. Mjerilo veličine postalo je zbog porasta pućanstva relativno. Pangermani priznaju samo tri, najviše ćetiri vevlasti u Evropi — Njemaćku, Rusiju, Englesku i još Francusku; mnogi ne priznaju ni Francusku za vevlast. Oni pak, koji naglašuju spomenute prirodne slabocć Rusije (nerazmjer pućanstva i velikoga područja i t. d.), govore samo o dvjema vevlastima, o Njemaćkoj i Engleskoj. A s toga gledišta Njemaćka se ćesto proglašuje za vevlast par excellence i po tom za prirodnoga gospodara Evrope i svijeta.

Pangermani se pozivaju na historiju, da toboće razvitak vodi do organizacije velikih država, država nenarodnih, mješovitih; ali našlo se teoretićara, koji mješovite države proglašuju za više, nego što su samo narodne države... S pangermanima se u tom slažu njemaćki socijalni demokrati, koji tvrde, da marxizam treba veće

*) Osnovni nazor i historijskoj opreci izmedju demokracije i teokracije razložen je općirnije u djelu o Rusiji.

područje, da provede gospodarske i socijalne reforme. Uopće se političko javno mnijenje Evrope izjavljuje za velike države. Lozinka je vremena: imperijalizam. O malim državama i narodima govori se s nekim prezirom i sažaljenjem. Njemački je nazor o državi, kao moći, formulirao Treitschke, kad je kazao, da je u ideji male države nešto smiješno.

Pa pogledajmo, što nam veli historija. Od vremena do vremena bile su organizirane velike, nacionalno mješovite države; posljednji pokus bijaše Napoleonov; prije njega bilo je sredovječno carstvo, Franci, Rim, Bizant i t. d. prema tome, kako idemo natrag. Svih tih država nestade, i iz njih niknuše manje države. Sredovječno je carstvo bilo osobito udruženje država i crkve, i uopće sastav tih velikih država nije bio jednak. Velike, nacionalno mješovite države sasvim pripadaju prošlosti, vremenu, kad je materijalna sila odlučivala i kad još nije bilo priznato načelo narodnosti, zato što nije bila priznata demokracija. Velike, narodnostno mješovite države skoro su sinonim autokracije.

Historija nadalje uči, da su neke velike i veće države nastale time, što su se ujedinile države iste narodnosti, kao Njemačka, Italija; postanak tih velikih država sasvim je nešto drugo, nego kad jedan narod podjarmi različite narode.

Historija napokon uči, da u novom vijeku pored većih država, koje nastaju narodnim ujedinjenjem, nastajahu male države. Od kraja XVIII. stoljeća nastadoše tako Belgija i Holandija, Srbija, Grčka, Bugarska, Norveška, Albanija (reorganizirana Švicarska). Nenarodne velevlasti propadaju; Turska je pala. A baš sada raspada se velika mješovita Rusija i nastaju iz nje male i manje države, a pada i nenarodna Austro-Ugarska.

Historija uči, da razvitak odrešito podupire postanak malih i manjih narodnih država; od 27 država u Evropi mogu se nazvati velikima samo Rusija, Njemačka, Austro-Ugarska, Engleska, Francuska, Italija — ostale su dakle velika većina, manje ili srednje (Španjolska) ili male (Danska, Crna Gora). Tvrdnja pangermana i marxista očito je sasvim neopravdana.

Nikako ne valja identificirati imperijalizam i kapitalizam, kako to čine marxisti; velike države nastale su prije modernog kapitalizma, a imperijalističke i napadačke težnje ne izlaze samo iz finansijskih i gospodarskih motiva.*)

*) Što se tiče pojma „imperijalizam“, upozorio bih bar na ovo: Imperij se može shvaćati u rimskom smislu i u sredovječnom smislu: rimsko carstvo

17. — Moderna država, koja ima mnogo složenije zadatke nego starija država, treba, ukratko rečeno, mnogo novaca; građanstvo mora pored svojih domaćih i privatnih potreba da znatan dio svojih dohodaka i zaslužbe daje za administraciju. Sve zemlje nisu jednako bogate i plodne, nemaju jednako zgodan geografski položaj niti jednako dobre susjede — prirodno je, da države i narodi mali, siromašniji (po prirodi ili stupnju gospodarskog i kulturnog razvitka) ne mogu svojim građanima da pribave sve prednosti, do kojih dolaze građani bogatijih i većih država. Ali gdje je pisano, da svi narodi moraju biti jednako bogati i uopće jednaki? M J

Malen narod može da izvršuje intenzivno svaki svoj posao i time da nadoknadi donekle svoju malobrojnost: velik narod postupa u cijelom svom djelovanju više ekstenzivno. Odnos je sličan kao medju vlasnikom maloga komadića zemljišta i velikim posjednikom. Zato u velikim državama pojedini dijelovi idu za različitim oblicima autonomije protiv centralizacije.

Protivnici malih naroda i država dokazuju, da male države ne uspijevaju, i to ne samo gospodarski i vojnički, nego ni kulturno-malen narod kao da ima i maleno i zaostalo mišljenje i takve ciljeve. Spor se mora riješiti tako, da se točno utvrdi fakat i objasne pojmovi. Uzet ću kao primjer Čehe: mnogo manji narod nego Nijemci (sada je omjer od prilike 10 : 80) mogao je da se održi protiv silnoga njemačkog pritiska kroz vijekove sve do danas i onda, kad su zapadniji i sjeverniji Slaveni već bili ponijemčeni; Česi su politički zapremali znatno mjesto u nizu naroda i provodili su neko vrijeme imperijalističku politiku podjarmivši Beč i Branibor s mjestom, gdje danas stoji Berlin; kulturno se Češka isticala već u XIV. stoljeću, a baš su Česi bili oni, koji su prvi M J

bilo je proizvod ekspanzivnog militarizma; sredovječni imperij bio je ex thesi, a u početku i u praksi sagradjen na duhovnoj osnovi — carstvo je bilo teokratsko, država i crkva bijahu jedno. Kasnije je carstvo postalo jače nego papinstvo, a pogotovu u novom vijeku posvojila je država sav sredovječni apsolutizam. Dinasti su se postojano držali i drže se sve dosada teokratske osnove. Austrija je dobro iskoristila sredovječni imperij za svoj rod i onda ga se odrekla; Pruska ga je obnovila. Rusija se držala ideje bizantskoga imperija. U praksi sve te države postupaju po uzoru starorimske države: materijalno im je gospodstvo sredstvo i cilj. Sredovječno carstvo moglo je da bude neko vrijeme opravdano; moderno carstvo jest anomalija. M J

Često se upotrebljava riječ imperijalizam u smislu umjerene federacije različitih država (isporedi 14. odsjek o novoj državi i narodnosti). 2

skršili autoritet sredovječne teokracije i započeli svojom reformacijom novo doba. Imena Žižke, Husa, Chelčickoga i Komenskoga idu među najveća. Skršeni ujedinjenim nastojanjem cijele Evrope digoše se Česi i za dvostoljetnog životarenja potkraj XVIII. stoljeća na nov kulturni život; renaissanca češkoslovačkog naroda izraz je žilave narodne životnosti. Zašto dakle i kojim pravom poriču pangermani Česima i Slovacima pravo na samostalnost?

Kao češki narod slično i Danci, Norvežani, Švedjani, Finci dokazuju, da se kulturna valjanost ne može mjeriti samo kilometrima područja ni statističkim brojkama.

Današnji veliki narodi udarili su osnove svojoj kulturi u doba, kad su bili manji i mali; a osobito je važno, da u starije vrijeme nije bilo onih modernih prilika prometnih, industrijskih i drugih, za koje se kaže, da su potrebne za razvitak današnje nagle kulture, i koja su sredstva pristupačna malim narodima jednako kao velikima. Dante, Shakespeare, Molière i dr. živjeli su u doba malih prilika. A Isus i njegovi sljedbenici nikoše u dalekoj krajini azijskoj...

Točnija analiza i poredjenje velikih i malih naroda istraživalo bi darovitost, kapacitet naroda: u tom pogledu intenzivno nastojanje nekih malih naroda upućuje na znatnu prirodnu darovitost; malen narod, braneći se od velikoga, misli mnogo intenzivnije nego veliki, koji se oslanja na svoju brojčanu premoć. Na tom području obično mnijenje o kulturnom stepenu i djelima malih naroda veoma je netočno i neznanstveno.*)

18.- Protivnici malih država i naroda upućuju na Austriju kao na tobože klasičan dokaz, da se mali narodi moraju udruživati u veće federativne cjeline, jer se ne mogu održati nezavisnima.

Istina je, da je turska pogibao dovela 1526. do unije Austrije, Češke i Ugarske, ali isto je tako istina, da su austrijski Habsburgovci vrlo rano zlo upotrebili slobodnu uniju i ugnjetavali Čehe i Ugare.***) Habsburgovci su postali desna ruka ugrožene teokracije i skršili su pomoću države i Evrope ponajprije Čehe i njihovo husitstvo. Krvlju, željezom i jezuitstvom podlomili su Habsburgovci češku revoluciju (1618.) i kulturu. Cijela historija Austrije i njezina

*) Prema kranimetričkim podacima i njemačkim antropolozima Česi i, mislim, Hrvati pokazuju najveći index lubanje i mozga.

**) 1. siječnja 1527 ušla je u Hrvatska u tu uniju te je postala isto tako žrtva habsburške politike kao i Češka i Ugarska. (Bilj. prev.)

nastojanja oko jedinstvene centralizirane, germanizatorne države dokazuje i služi kao primjer dinastičke pohlepe za vlašću, a nikako federacije. Austrija je bila federacija samo toliko, koliko bijaše udruženje triju slobodnih država; današnja Austro-Ugarska nije federacija malih naroda; ta je federacija samo na papiru slabomnih pridvornih historičara i političara; Austro-Ugarska je organizirano nasilje manjine nad većinom, Austro-Ugarska je nastavak sredovječnoga dinastičkog apsolutizma.

Austro-Ugarska je sastavljena od 9 naroda; Nijemaca — Čeha sa Slovcima — Poljaka — Malorusa — Srba — Hrvata — Slovenaca — Rumunja — Talijana — Mađžara. Neki broje Slovake kao osobit narod; Ladini u Tirolu takodjer su osobit narod, a i dio židova reklamira svoju narodnost. U svim je ostalim mješovitim državama, i u Rusiji, t. zv. vladajući narod u većini. Samo u Austriji i Ugarskoj manjina vlada nad većinom. Što je Austrija? Dinastija s aristokracijom, vojska i njeni viši časnici, viša odlučujuća birokracija i crkva (hierarchija), koja daje potrebnu duhovnu policiju. Mickiewicz je pravom isporedio tu beznarodnu i protivunarodnu državu s Istočnoindijskom kompanijom, u kojoj dvije stotine porodica iskorišćuje narode.

Turska je takodjer bila „federacija“ naroda — i propala je; s Turskom će takodjer propasti austrijska anomalija, kako je dobro prerekao Mazzini.

Prava će federacija naroda nastati tek onda, kad narodi budu slobodni i sami se udruže. Na to smjera razvitak Evrope. Program Saveznika potpuno odgovara tom razvitku; slobodni i oslobođeni narodi organizirat će se prema potrebi u veće cjeline i organizirat će se time cijeli kontinent. Ako nastanu federacije manjih država, bit će to slobodno osnovane federacije, osnovane zbog istinske potrebe naroda, a nikako zbog dinastičkih i imperijalističkih ciljeva.

Federacija je bez slobode nemoguća, to se mora odrešito reći onim austrijskim i drugim političarima, koji sada u nuždi obećavaju autonomije i federacije. Sad imamo tri primjera federacije svagdje su se udružile samostalne, slobodne države: u Švicarskoj, Americi i Njemačkoj. Švicarska i Amerika su potpune republike; Njemačka je monarhična, ali pojedine su države samostalne. Hoće li Habsburgovci istinsku federaciju samostalnih država i naroda? Zacijelo ne; uostalom Nijemci se prijetu, da ne će nikada podnijeti federalizaciju Austrije.

Prema programu Saveznika treba mali narodi i države da budu

respektirane politički i socijalno baš kao i veliki narodi i države. Mali narod, koji je osvijestjen i kulturno se razvija, upravo je tako punopravna jedinica i kulturna individualnost kao i veliki narod.

Problem malih naroda i država isti je kao problem t. zv. maloga čovjeka. Radi se o tom, da čovječja vrijednost, čovječja individualnost bude priznata bez obzira na materijalne razlike u veličini. To je pravi smisao i jezgra onoga velikog humanog pokreta, koji označuje novo doba i koji se javlja u socijalizmu, demokratizmu i nacionalizmu. Moderna humanost priznaje pravo slaboga; ta u tom je smisao svega nastojanja oko napretka i priznanje ljudskog dostojanstva: jaki će se vazda pomoći sami — zaštita slabijih i slabih, zaštita malih, pojedinaca, korporacija i staleža, naroda i država, to je zadatak novoga vremena. Svuda se slabi, prignjeteni i iskorištavani udružuju — asocijacija je veliki program vremena: federacija, slobodna federacija malih naroda i država bit će primjena toga principa, koji zajamčuje shodnu organizaciju čovječanstva.*)

9.

NARODNOST I MEDJUNARODNOST.

19. — Protivnici malih naroda pozivaju se na tendenciju historijskog razvitka, koji tobože smjera na to, da se stvore velike države, koje gutaju male, narodne države. Oni ujedno ističu vrijednost medjunarodnosti i osudjuju male narode i države kao mučnu zapreku medjunarodnom univerzalizmu.

Kako stvar zapravo stoji s razvitkom velikih i malih država, već je razloženo, preostaje da se istraži tvrdnja o medjunarodnosti i njezinu odnosu prema narodnosti.

Samostalnost manjih i malih naroda ne protivi se tendenciji razvitka, koji učvršćuje sve tjesnije veze medju državama i medju

*) Problem federacije (i autonomizacije) trebalo bi opširnije protumačiti, nego je moguće u ovoj skici. Ne treba upozoravati, da se američka i njemačka federacija, u osnovi jednojezične, razlikuju od švicarske sa tri (četiri) naroda; ali je važno da se upozori na to, što branitelji federacije prihvataju dosadašnje odnose, u kojima su se mali narodi morali braniti. A baš o tom se radi — da se želja za osvajanjem oslabi toliko, te bi bio osiguran mir. Ako Evropa prihvati demokratske nazore Saveznika, — bit će federacije lakše, resp. manje potrebne, zato što će cijela Evropa biti jedinstvenije organizirana.

narodima; istina je, pojedinci i narodi imaju upravo potrebu, da se združuju s drugima, i historija ide za organizacijom cijeloga ljudstva.

Ali taj je historijski razvitak dvostruk proces: zajedno s individualizacijom u svim granama ojačava organizacija individua. Politički rečeno: razvija se autonomija i samouprava individua, staleža, naroda, i ujedno se individui, staleži, narodi tješnje združuju, organiziraju, centraliziraju. Taj se proces zbiva unutar naroda, ali i u odnosu naroda prema narodu — a time odnosi medju državama i medju narodima postaju intimniji. Evropa odrešito naginje prema kontinentalnoj organizaciji.

Narodnosni princip vrijedi u isti mah kao i princip međunarodni (međjdržavni). Evropski narodi toliko, koliko se individualiziraju, teže, da se skupe gospodarski, prometno, i uopće se zbližavaju u pogledu tehničke kulture; ali individualizacija i centralizacija produbljuje se takodjer duševno izmjenom ideja i cijele kulture (znanje stranih jezika, prijevodi). Evropa, ljudstvo se ujedinijuje.

Izmedju narodnosti i međunarodnosti nema opreke, nasuprot vlada sporazum; narodi su prirodni organi čovječanstva. Čovječanstvo nije nešto nadnarodno, ono je organizacija pojedinih naroda. Ako dakle pojedini narodi teže za svojom samostalnošću i nastoje da razbiju države, u kojima su dosada bili, onda to nije borba protiv međunarodnosti i ljudstva, nego borba protiv ugnjetavača, koji su zlo upotrebljavali države za nivelizaciju i političko uniformiranje. Ljudstvo ne teži za jednoličnošću, nego za jedinstvom; a baš oslobodjenje naroda omogućit će organsku asocijaciju, federaciju naroda, Evrope i cijeloga ljudstva.

Različnost jezika nije zapreka. U srednjem vijeku i dugo u novom vijeku bijaše latinski jezik međunarodna veza; u novom vijeku zapremio je to mjesto francuski jezik toliko, koliko je Francuska imala politički i kulturno u Evropi premoć i vodstvo. Danas je engleski jezik najrašireniji nesamo u Evropi, nego i na ostalim kontinentima; to se objašnjuje porastom engleskoga naroda.

Danas je u svih naroda i osobito u malih rašireno znanje jezika; ljudi, koji govore dva jezika, svagdje biva sve više, a time je omogućen i živi spoj medju narodima. Taj spoj nije bio pomoću francuskoga i latinskoga jezika savršeniji, nasuprot; znanje tih jezika bilo je ograničeno na obrazovanje staleže i plemstvo;

danas je naobrazba, a takodjer i znanje jezika općenitije, demokratskije.

Današnja međunarodnost sasvim je nešto drugo nego kozmopolitizam XVIII. stoljeća, koji je zapravo bio francuski; sam po sebi bio je to kozmopolitizam aristokratski, ograničen na plemstvo i obrazovane ljude.

U XX. stoljeću istakli su se pored Francuza i Engleza drugi narodi i jezici: Talijani, Rusi, Nijemci; a usavršenjem prometnih sredstava i sve većom — dosad nevidjenom — intermigracijom naroda, osobito radnoga svijeta, ojačava internacionalizam, koji je u bistvu demokratski. Socijalistička je internacionala njegov osobiti organ; ali nesamo radništvo, danas su svi staleži (naučnjaci i filozofi, tehničari, trgovci, pravnici, umjetnici i t. d.) međunarodno organizirani.

Tek po toj međunarodnosti nastaje kod naroda dioba rada nesamo gospodarskoga, nego uopće kulturnoga; Evropa i ljudstvo se ujedinjuju. Međunarodnosti ne smetaju mali narodi, kako to dokazuje baš ovaj rat.

10.

POLITIČKA SAMOSTALNOST I NARODNA AUTONOMIJA.

20. — Politička je nezavisnost za osviješten, obrazovan narod životna potreba — politički podjarmljen narod i u najkulturnijoj je državi potlačen i gospodarski i socijalno iskorištavan. Što je narod misaoniji, što je on energičniji, to teže podnosi prevlast, a ima slučajeva, da je politički gospodar manje obrazovan, manje sposoban nego podanički narod. Najveći poljski pjesnici vrlo su uspješno analizirali postojano revolucionarno raspoloženje potlačenoga, osviještenoga naroda, Mickiewicz ga je skupio u riječi: jedino je oružje roba izdaja.

Silovito ugnjetavanje, odnarodjivanje i prenarodjivanje u svim je mješovitim državama golem gubitak sila i snizivanje čudoredne razine; i onaj narod, koji vlada i ugnjetava škodi sam sebi time, što se daje na nasilje, i time, što preuzima ne baš najbolje značeve potlačenoga naroda. Ugarska je država sa svojom silovitom madjarizacijom za poznavaće strašan primjer odnarodjivanja i bezznačajnosti.

Politička samostalnost postaje dašto sve relativnija, ali to nije argumenat protiv toga, da potlačeni narodi postanu samostalni. Nekadašnja suverenost apsolutističkih država gubi time, što raste međudržavnost (interstatism) i međunarodnost; ta je suverenost bila izoliranošću prilično uvjetovana. Suvremeni politički savezi (n. pr. Trojni savez) takodjer su očito oslabljivanje nekadašnje suverenosti.

Može se dopustiti, da su male države izvrgnute pritisku velikih susjeda — primjer je odnos Austro-Ugarske prema balkanskim državama. Za to se već češće nabacilo, da bi malim državama i narodima bolje bilo, da su izravno dio neprijateljske velike države. Srbija — tako rekoše njezini protivnici — pripojena Austro-Ugarskoj umnožila bi, šta više i ujedinila bi Jugoslavene i odolijevala bi uspješnije svomu neprijatelju nego samostalna Srbija.

Te i slične napomene izvire iz načelā današnje machiavellističke politike. Razvitak Evrope i ljudstva teži k demokratizaciji, to jest k humanizaciji međudržavnih i međunarodnih odnosa, politika će prestati da bude mechiavellističko rvalište, narodna samostalnost i nezavisnot razvijat će se nesmetano kraj sve veće međunarodnosti.

U novije doba branitelji dosadašnjih mješovitih država, napose Austro-Ugarske, predlažu narodne autonomije kao sredstvo, kojim bi se riješili narodni sporovi; to je takodjer program mnogih socijalista. (Austrijski socijalisti, Springer, Renner i Bauer, izradili su potanji program, ali i u Engleskoj su neki socijalisti, još za rata slično preporučivali narodnu autonomiju.)*

Pošteno provedena narodna autonomija, priznanje jezika u školi, uredu i parlamentu, dostajala bi u nekim slučajevima, naročito za narodne manjine, ali nedostaje za narodne većine, resp. cijele narode kao čehoslovački, poljski i dr., kojima je samostalnost bila protivupravno oduzeta i koji teže za potpunom samostalnošću.

*) Razlikuje se teritorijalna autonomija — za teritorije, u kojima nastava jedan narod, i personalna autonomija, za rasute male manjine, po uzoru sadašnjih crkvenih manjina. U Češkoj se s češke i njemačke strane u različnim političkim prijedlozima priznaju manjine, ako imaju 20—25%.

RADIKALNA REKONSTRUKCIJA EVROPE NA NARODNOSNOJ OSNOVI? — NARODNE MANJINE.

21.— Evropu su organizirale države i crkve, organizirale su je u prošlosti, kad se narodnosni princip nije priznavao toliko, koliko se priznaje u moderno doba; zato su, kako je rečeno, skoro sve države nacionalno mješovite, i sada ih uznemiruje narodnosno pitanje.

Mnogi konzervativni političari, premda priznaju opravdanost narodnosnog principa, zagovaraju radikalno rješenje narodnosnih problema, dopuštaju da se stvore neke nove narodne države, ali žele, koliko je moguće, politički status quo i predlažu, da se narodnosno pitanje ima, koliko je moguće, riješiti narodnom i jezičnom autonomijom.

O autonomiji se već govorilo. Istina naznačeno je i to, da bi se neke narodne manjine i neki narodi, manji i slabo razvijeni, bar zasad zadovoljili autonomijom; ima istina, nekoliko naroda, koji nemaju uopće nikakvih narodnih ni političkih aspiracija. Tako su na pr. sasvim svijesni Flami za ovoga rata očitovali, da ne žele da se odijele od svojih valonskih sugrađana. Ali o tim se narodima ne radi, nego baš o onima, koji se ne zadovoljavaju autonomijom u tuđoj državi i koji teže za političkom samostalnošću.

Ako Evropa u istinu ima da bude demokratska i ima da nastane trajni mir, onda je potrebno radikalnije rješenje narodnosnih problema; ipak u sadašnjoj situaciji treba očekivati, da će i u obnovljenoj Evropi ostati narodne manjine, dakle i mješovite države. Ali radit će se o tom, da te manjine budu što manje, kako bi u državama bio po mogućnosti samo jedan narod. Ako se dva naroda (Belgija) ili tri (Švicarska) sami odluče da uzdrže svoju mješovitu državu, volja će se takvih narodnih dijelova zacijelo uvažavati.

Narodnosni su sporovi u znatnoj mjeri pitanje narodnosnih manjina. Poljaci na pr. u Pruskoj čine u cijeloj Pruskoj manjine, ali na bivšem su poljskom području opet Nijemci manjine i t. d. Napose se radi o manjinama, koje su sporadički rasute na području drugoga naroda (poimence u gradovima ili industrijskim središtima). Takve će manjine ostati i u rekonstruiranim državama.

Za rekonstrukciju treba da bude pravilo, da manjine budu

što manje i da budu štice u svojim građanskim pravima. Zato bi se na mirovnom kongresu mogao prihvatiti međunarodni zakon za narodnosne manjine i moglo bi da bude posebno međunarodno mirovno sudište (u Ligi Naroda) za narodnosna pitanja.

Pangermani su često predlagali, da se i znatne narodne manjine presele; cionistički primjer i iseljavanje uopće sugeriraju to sredstvo. Sumnjivo je, može li se to provesti bez sile i nepravde; de facto pangermanski političari, kad to predlažu, imaju na umu da oslabe nenjemačke manjine, a ne da ih nacionalno zadovolje.

Etnografsko uredjenje granica upravljat će se po demokratskom i parlamentarnom principu većine. Na primjer: U obnovljenoj Poljskoj i Češkoj bit će njemačkih manjina, u Češkoj dosta znatnih manjina, ali broj njemačkog žiteljstva u slobodnoj Poljskoj i slobodnoj Češkoj bit će mnogo manji, nego je broj poljskog i češkog žiteljstva u poljskim i češkim zemljama pod njemačkom i austrijskom vlasti. Poljaci i Česi su ravnopravni i jednako vrijedni. Nijemci nisu više od njih, i zato je pravednije, ako ostanu u Poljskoj i Češkoj slobodne manjine, koje će biti manje nego sadašnji slavenski dijelovi, što ih potlaćuju Nijemci.

Mora se još napomenuti, da nema pouzdane narodnosne statistike; vladajući su narodi svim mogućim pritiskom snizivali broj ugnjetavanih naroda pronalazeći demografski samovoljne, netočne jezične i narodnosne kriterije (na pr. saobraćajni jezik itd.). Prešno traži nesamo historija i opća znanost, nego baš politika i administracija, da se načini točna demografska statistika.

Etnografske će se granice poslije ratnog meteža možda u nekim slučajevima ustanoviti samo zasad i privremeno. Čim se narodi smire i prihvate načelo samoodredjenja, provest će se rektifikacija etnografskih granica i manjina bez uzbudjenja i na osnovi stvarnih napomena. To prije, ako ne budu manjine već ugnjetavane, slobodne manjine imat će znamenitu zadaću u organizaciji Evrope, — pomagat će razvitak prave međunarodnosti.

12.

SVAKO JE NARODNOSNO PITANJE OSOBIT PROBLEM.

22. Svako je narodnosno pitanje samostalan i osobit problem, koji zahtijeva poznavanje pravih prilika. To metodičko pravilo ne

može se dosta krepko istaknuti. Pravednost prema drugim narodima traži poznavanje njihovih problema, a baš s te strane jezično i narodnosno pitanje odviše slabo poznaju evropski političari i državnici.

Sadržaj narodnosnih sporova veoma je složen. Negdje igra razmjerno veću ulogu jezično pitanje, drugdje je u prvom redu politički problem, ali oba problema mogu da budu i združena. Česi na pr. vode jezični boj, ali i politički, pozivajući se na svoje historijsko pravo na samostalnu državu. Isto tako se i Poljaci ne pozivaju samo na etnografski princip, nego takodjer na historijsko pravo, nasuprot tomu Irci skoro i ne poznaju jezičnog pitanja, tamo je spor više vjerski i politički. Drugdje stoje u prvom redu gospodarska pitanja i t. d.

Narodnost se ne očituje samo jezikom nego cijelom kulturom — znanost i filozofija, pravo i država, ćudoredje i vjera, umjetnost i tehnika, navike i običaji razlikuju se prema narodnosti, a i rasio je pitanje važno. Zato se narodnosne razlike u različitim narodima ne osjećaju i ne odredjuju jednako. Nisu još svi narodi jednako svjesni i spremni da brane svoju narodnost i njezin kulturni sadržaj protiv druge narodnosti; stoga na pr. boljševički mirovni prijedlog sadržava načelo, da stepen razvijenosti i obrazovanosti, resp. zaostalosti ne umanjuje prava na samoodređenje. Kad je problem tako složen, može se reći, da je toliko narodnosnih pitanja, koliko naroda i manjina — nema jedne šablone za rješenje svih narodnosnih pitanja.

13.

MARXIZAM I NARODNOST.

23.— Socijalizam, bolje reći socijalna demokracija, koja se oslanja na marxizam, nije znala da shvati i prosudjuje taj rat; marxistički historijski (ekonomski) materijalizam nema ispravne psihologije, ne umije dosta da vidi i procijeni individualne i socijalne sile, koje se ne mogu reducirati na t. zv. gospodarske prilike. Marxist zato ne shvaća, da je narodnost, narodna ideja i princip — samostalna politička sila pored gospodarskih interesa, i isto tako ne zna da shvati ostale sile, vjerske i t. d. Psihološki je nemoguće reducirati sve društvene sile na gospodarske interese. Samo se jedan dio marxista odrekao te marxističke jednostranosti i samo dio zna da shvati ulogu, koju narodnost igra u tom ratu.

To vrijedi dakako osobito za njemačke marxiste.

Sam je Marx prije 1848. godine, a i poslije te godine shvaćao narodnosne probleme kao svi njemački radikalni liberalci; tada se radilo o liberalnim reformama i revoluciji protiv apsolutizma; narodnosnog pitanja u ono doba u Njemačkoj (N. B. u tadašnjoj Njemačkoj, kojom je vladala Austrija) nije bilo, kao što ga nije bilo ni u Francuskoj, ni u Engleskoj. Ali u Austriji, u Pruskoj i Rusiji (Poljska!), u Turskoj (na Balkanu) baš je liberalni i demokratski pokret bio ujedno i narodan. Marx je tada prosudjivao narodni pokret po stepenu revolucionarnosti. Ne poznavajući narodnosnih odnosa i težnja govori on o narodnom pokretu, osobito malih slavenskih naroda, sasvim nekritički i upravo nedopušteno površno. Priznavao je samo Mađare, zato što su bili protiv Austrije i Rusije. U Rusiji je Marx vidio kvintesenciju apsolutizma sasvim onako, kao i ostali liberalci, radikali i socijalisti, pa zato je priznavao takodjer Poljake, baš kao i tadašnji liberalci. Ali svi ti Polonofili vidjeli su samo ruske Poljake; Poljaka, koje je ugnjetavala Pruska, nisu vidjeli. Kasnije, kad je Marx formulirao i izradio svoj historijski materijalizam, osudjivao je nacionalizam, kao što je osudjivao sve ostale „ideologije“ i identificirao narodnost s državom; država mu je samo pohlepno nasilje imućnih razreda, koji ugnjetavaju i isisavaju radništvo.

Nekritičnost i neispravnost Marxovih nazora o narodnosti, njegovi nestvarni i nepravedni sudovi o pojedinim narodima, danas su dovoljno objašnjeni. Marx nema pravo, sve kad bismo akceptirali važnost, a možda i prvenstvo ekonomskih odnosa. Zato su njegovi nasljednici u svim nacionalno mješovitim zemljama priznali narodnosni princip kao samostalni politički faktor pored ekonomskoga — francuski, talijanski, poljski, češki, jugoslavenski i t. d. socijalisti-marxisti su nacionalni. Njemački nisu ex thesi, ali su u praksi, osobito austrijski; u ovom ratu združili su se (većina) s pangermanima. U Engleskoj i u Americi slabo razumiju narodna pitanja evropskoga kontinenta, zato što su to praktične jednonarodne države. To vrijedi i za Ruse, jer su oni kod kuće vidjeli samo službeni nacionalizam, koji rusificira. Uopće svi ti protivnici zabacuju nacionalizam kao šovinizam.*)

*) Ruski socijalni revolucionarac i bivši ministar Černov napisao je zgodnu brošuru o pogrešnim Marxovim nazorima o narodnosti. Upozorio sam na tu stvar već u svojoj knjizi o marxizmu.

Analiza pojma narodnosti jasno pokazuje, da se narodnost i jezik, kako ih daje priroda i historija, ne mogu reducirati na odnose ekonomske niti na političke (država) — narodnost je samostalna politička sila. Iz te analize mora takodjer biti jasno, da socijalizam ne smije zabacivati narodnost: Politički podjarmljen narod podjarmljen je i gospodarski, a socijalno-demokratski problem slobode, jednakosti i bratstva nije samo gospodarski program, nego ujedno i politički, socijalni, narodnosni, vjerski program. Zato se socijalizam i nacionalizam razvijao zajedno i na istom etičkom, humanom temelju.

24. — Neshvaćanje narodnosnog principa zavodi mnoge marxi-
ste, te neispravno tumače rat.

Omiljela je lozinka marxistâ, da je sadašnji rat kapitalistički. Ali kapital je na obje zaraćene strane; kako je on onda postao pobudom rata? Nijemci tvrde, da je Rusija započela rat; s te strane su njemački marxisti u čudnoj poziciji, ako tvrde u suglasju s Vilimom i njegovim kancelarima, da su rat skrivile Srbija i Rusija, dakle nekapitalističke ili polukapitalističke zemlje. Jmali bismo konačno agrarnu agresiju i kapitalističku defenzivu. Odnos se dakako komplicira radi saveza s kapitalističkom Francuskom i radi pristupa kapitalističke Engleske i Amerike.

Marxisti dolaze svojim tumačenjem u čudan položaj i po tom, što sami donekle primaju i podupiru kapitalizam, a odbijaju zapravo samo njegovo iskorišćivanje. Ali oni priznaju njegovu gospodarsku produktivnost i premoć nad agrarnim i starijim stepenom produkcije uopće.

Druga je varijacija tumačenja, što je daju marxisti ova: rat je nastao iz imperijalističkoga kapitalizma. Marxisti kažu, da imperijalizam potječe iz modernoga industrijalističkog kapitalizma; industrija treba tržišta, trgovaca, sirovina i t. d., za to podjarmljuje kolonije i agrarne zemlje.

Industrijalizam i kapitalizam njemački, engleski, francuski i t. d. umjeli su razmjerno dugo — bar od 1871. — da dovedu u sklad svoje interese; više puta je spor, koji je prijetio ratom, bio mirno uredjen (Maroko i dr.). Još 1914., baš pred rat, sklopila je Njemačka s Engleskom i ostalim kolonijalnim državama vrlo probitačan sporazum; zašto je onda na jednom nastao rat? Industrijalizam i kapitalizam nedostaje, da se to protumači. Što se tiče imperijalizma, već je upozoreno. da se taj pojam upotrebljava jako nejasno; njemački imperijalizam zacijelo igra u ratu odlučnu ulogu,

ali to nije kapitalistički i Industrijski imperijalizam, jer je nastao mnogo prije, nego se Njemačka kapitalizirala i industrijalizirala.

Što se tiče kolonijalnog imperijalizma, dostaje, ako se upozori, da je i zauzeće kolonija mnogo starije nego moderni industrijalizam i kapitalizam; osim toga može se lako dokazati, da traženje kolonija nije imalo samo kapitalističkih i industrijalnih pobuda. Još za rata dokazuju njemački ekonomisti i političari, da se kolonije ne isplaćuju, nasuprot, da Njemačka na kolonije nadplaćuje; a ako ispedimo službenu statistiku, vidimo, da je Njemačka izvozila u Englesku mnogo više (40 puta više) i da je iz nje izvozila za svoju industriju više nego iz kolonija. Marxisti kažu za trgovce i kapitaliste da su dobre računđije i pripisuju im šta više nevojnički duh — a sad su najednom ti trgovci tako ratoborni i uz to takodjer glupi!

Spomenute lozinke marxističkog tumačenja rata tako su jednostrane i nekritičke, kao što ne zadovoljava ni cijeli ekonomski materijalizam ni njegova filozofija povijesti, pa ni službena marxistička filozofija ovoga rata.

Nitko ne tvrdi, da gospodarski interesi u ovom ratu ne igraju veliku ulogu. Ta upoznali smo pangermanizam i znamo, kako njegove vodje ističu, da Njemačka treba zemljišta, sirovina, jeftinih radnih sila i t. d. Možda je svaki rat prouzročila lakomost i pohlepa za materijalnim dobrima („bona terra, mali vicini“ čitao sam u sredovječnoj kronici), ali pitanje je, da li samo gospodarski interesi odlučuju u svakom ratu i napose u ovom ratu.

Materijalističko naziranje na život dovelo je marxiste za ovoga rata u nedično susjedstvo s pangermanima; gospoda iz njemačke većine, Lentsch, Renner (austrijski njemački socijalistički vodja) i dr. ne mogu se više raspoznati od pangermanâ. Ne bih bio dakako pravedan, da ne spomenem autora „J'accuse“, koji je vrlo brzo progledao; sada i Kautsky i Bernstein vrlo krepko kritiziraju jednostranost marxističkoga tumačenja rata. Ali u Rusiji Plehanov nije podlegao lozinkama jednostranoga boljševizma.

III.

ISTOČNO PITANJE.

PROGRAM SAVEZNIKA U BISTVU JE PROGRAM REORGANIZACIJE ISTOČNE EVROPE.

25.—Sve evropske države uznemirivalo je socijalno pitanje, ali to nije vodilo k težim međunarodnim komplikacijama; no neke su nacionalno mješovite države imale akutnih narodnosnih sporova, koji su mutili međunarodne odnose. Na zapadu je bilo akutno dansko pitanje u Schleswigu i alzačko-lorensko pitanje; irsko pitanje nije narodnosno (u onom smislu kao na pr. poljsko i češkoslovačko pitanje), a spor između Valona i Flama u Belgiji također nije bio tako akutan, kako je ovaj rat pokazao, jer Flami brane Belgiju protiv Njemačke baš tako odlučno kao i Valoni, i njihovi su se predstavnici izjavili protiv toga, da se odijele od Valona. Nasuprot tomu bio je na istoku čitav niz akutnih i akutnijih nego na zapadu narodnosnih sporova: pitanje poljsko, češkoslovačko, jugoslavensko (srpsko, hrvatsko i slovensko), pitanje malorusko u Galiciji, rumunjsko, talijansko, makedonsko i grčko. U Rusiji bijaše akutno poljsko i finsko pitanje; rat je ojačao narodne borbe u Ukrajini i Litvi, kod Lotiša i Estonaca, na Kavkazu i na Istoku. Sasvim je posebno židovsko pitanje (u svim zemljama).

To stanje stvari poznavali su prije rata ljudi, koji su politički mislili, kako dokazuje publicistička literatura o svim tim narodnosnim pitanjima; odlučujuće velevlasti, jedne izravno interesirane, druge iz diplomatske obzirnosti, ne podavahu tim pitanjima značenja i proglašivahu ih za „unutrašnja pitanja“ — tek je rat poučio službenu Evropu o pravom stanju, da je naime pojas od Baltičkoga mora do Jadrana, do Egejskoga i Crnoga mora, t. j. Pruska, Austro-Ugarska, Balkan i Zapadna Rusija, teritorij narodnosnih problema i bojeva. Rat je krvava zorna pouka svijetu, da je prvi ratni problem politička rekonstrukcija Istočne Evrope na narodnosnom temelju. To je također program Savezničke note Wilsonu i daljih programnih izjava, koje su dane od toga vremena; sve svraćaju pažnju na situaciju u Centralnoj i Istočnoj Evropi na

pojas malih naroda i Rusiju. Fraza „rekonstrukcija“, koja je sada tako obična, znači rekonstrukciju Istoka (i Centralne Evrope). Na Istoku se moraju preurediti političke granice, organizirati nove države i vlade, veći dio Evrope mora se politički preurediti.

Upravo je nevjerovatno, kako su ljudi još dugo iza početka rata malo znali o narodnosnim pitanjima; to je dokaz, kako je politika dosada bila nestvarna, površna, diletantska.

26. — Istaknuli smo pravilo, da je svako narodnosno pitanje složen, samostalan problem; stoga bi nam samo pitanje historijsko tumačenje i analiza suvremenog stanja Njemačko-Pruske, Austro-Ugarske, Balkana, Turske i Rusije objasnili bogati sadržaj pojedinih narodnosnih problema i razložili bi, zašto su narodnosna pitanja najakutnija u tim državama. Ovdje mogu da podam samo glavne činjenice i vodeća načela.

Već je upozoreno, da su Njemačka i osobito Pruska germanizirale znatan dio Slavena; od Labe do Saale natiskivali su se Njemaci neprestance na slovenski istok, dok se napokon nisu sudarili s Poljskom; bio je to pruski kralj Fridrih Veliki, koji je skovao diobu Poljske. Bismarck je formulirao direktivu prusko-njemačke politike, kad je proglasio, da je Poznanj za Nijemce neuporedivo znamenitiji, nego Alzacija-Lorena; politika Berlina i glasovi uplivnih njemačkih publicista i protivupoljskih političara dokazuju, da Bismarckovo pravilo dosada potpuno vrijedi u Njemačkoj.

Habsburgovci su, vladajući dugo nad Njemačkom, provodili njemačku politiku i jednako su smjerali protiv slavenskog istoka i juga; ugnjetavali su Čehe i Slovake, prisvojili su veliki dio Poljske, potiskivali su Jugoslavene, Rumunje i Talijane; Nijemci su se kao i mongolski Madžari pomirili protiv Slavena s vjekovnim dušmanimom kršćanstva, s Turskom. U ovom ratu prusizirana Njemačka, Austro-Ugarska i Turska čine ligu protiv Evrope, ligu protivunarodnu, nedemokratsku, dinastičku, osvajačku.

Akutnost narodnosnoga pitanja u Pruskoj, Austro-Ugarskoj, Turskoj (na Balkanu) — isto vrijedi u znatnoj mjeri i za Rusiju — leži u tom, što te države ugnjetavaju osviježene i obrazovane narode i narodne manjine, narode, nekad politički samostalne, i narode, kojih dijelovi čine samostalne države. Alzacija-Lorena, ako je i bila državna zemlja (Reichsland), bijaše samostalna i uz Francusku posvojila je i francusku kulturu; danska je manjina u Schleswigu slično bila samostalna i kulturno nije niža nego

Njemci. Poljska je isto tako bila samostalna; razdijeljena je na izdajnički način i jezično je ugnjetavana, premda je znatan dio naroda u njoj bio kulturno na visokom stepenu. Česi i Slovaci bijahu isto tako samostalni; Česi su pravno dosada samostalni, a kulturno nisu ništa niži nego Nijemci; Slovaci nisu kulturno niži od svojih ugnjetavača Mađžara. A to isto vrijedi za Srbe i Hrvate; Srbija i Crna Gora su samostalne, pa time dakako djeluju kao uzor za Jugoslavena, koje ugnjetava Austrija i Ugarska; Hrvatska je sebi sačuvala neki stepen nezavisnosti pa stoga to teže osjeća mađžarski pritisak. Slično stoji stvar s Rumunjima i s Talijanima u Austro-Ugarskoj.

Na Balkanu su narodi tek posljednjih godina stresli barbarski turski jaram i nisu se dosad smirili; Turska još drži u vlasti dio Grka i zadire štetno u upravu balkanskih naroda; u narodnosnim pitanjima na Balkanu još igra znatnu ulogu kulturno politički utjecaj Bizanta.

Ako isporédimo s tim narodnim pitanjima narodna pitanja na zapadu, udara u oči velika razlika. Ponajprije ima na zapadu uopće malo narodnih sporova. Na zapadu je akutan zapravo samo spor radi Alzacije-Lorene; na istoku je bar devet akutnih pitanja. Na zapadu se radi o razmjerno malim manjinama (140.000 Danaca, 210.000 Francuza), dok se na istoku radi o čitavim narodima znatne veličine (Poljaci 20, Čehoslovaci 10, Jugoslaveni 10, Rumunji 10 milijuna i t. d.).

A što se tiče spora izmedju Njemačke i Francuske, on nije čisto narodnostan. Izmedju oba naroda i države već je nekoliko stoljeća prijeporno područje, razmjerno neznatno (ni potpuna dva milijuna žitelja); taj se spor sve više ticao pitanja vlasti, a ne narodnosti, kao izmedju Nijemaca i malih slavenskih država; njemačka osvajačka kolonizacija naperena je baš protiv istoka. Zato smijemo ponoviti, da na zapadu nema velikih narodnosnih (jezičnih) bojeva i da se zapad uopće, kako je već razloženo, politički i narodnosno razlikuje od istoka i, napose, od onoga osobitoga srednjega pojasa manjih naroda medju Njemačkom i Rusijom.

Rat je nastao u tom pojasu iz spora radi male Srbije — velika je Austro-Ugarska država, 51 milijun protiv $4\frac{1}{2}$, proglasila, da je ona u pogibli. Danas se rat vodi izmedju velikih i najvećih država, ali narodni sastav velikih istočnih država stvara iz spora o vlast pitanje malih naroda.

DIOBA AUSTRO-UGARSKE GLAVNI JE CILJ RATA.
„IDEJA AUSTRIJSKE DRŽAVE.“

27. — Austro-Ugarska, koja je stvorena većinom od jednoga dijela pojasa malih naroda i sastavljena od devet naroda, sasvim je umjetna država, kako je to jednom izrekao vođa Nijemaca (v. Plenner ml.); to je država, sastavljena od većih i kulturnih država i naroda, koje drži u podaništvu dinastija s njemačkom i mađarskom manjinom. Ako je načelo, da narodi imaju pravo na samoodređenje, ozbiljno mišljeno, Austro-Ugarska je politički i ćudoredno osudjena; od kraja XVIII. stoljeća svi narodi teže za slobodom i samostalnoću, Austrija je zemlja narodnosnih sporova i borba.

Austrija je sredovječni ostatak. Nasuprot modernoj demokraciji i narodnosti Austrija reprezentira staru dinastićku državu: dr. Seidler, austrijski ministar predsjednik, zabacujući nedavno samoodređenje naroda, izrekao je ono, što su prije njega izrekli 1848. godine austrijski biskupi i što se u Beču postojano prakticiralo. U praksi se dakako dinastija nužno oslanjala na jednu narodnost — njemačku i mađarsku — i upotrebljavala je jedan narod protiv drugoga (divide et impera). Austrija protiv svojih naroda postavlja dinastiju po božjoj milosti i vojsku, protiv demokracije podržava aristokraciju, osobito sebićnu i ogranićenu, neku vrstu Istoćnoindijskog društva za iskorišćivanje.

Habsburgovci nisu uzalud bili kroz stoljeća njemaćki carevi — posvojili su sredovječnu imperijalistićku ideju i napreduju u njoj, premda su se formalno odrekli njemaćkog carstva; služili su odano crkvi, zlo upotrebljavajući vjeru za svoje porodićne ciljeve.

Habsburgovci su vodili i proveli protivureformaciju pomoću draguna i jezuita. „Geistesmörder“ nazvao je Metternichov i Bachov režim jedan od najvećih austrijskih (njemaćkih) pisaca. Sam je papa nedavno priznao, da radi o tom, da saćuva sebi posljednju veliku katolićku državu. Klerikalizam je vođa austrijskoga imperijalizma, koji je naperen protiv pravoslavlja u Rusiji i na Balkanu. *) Ćitav režim Franje Josipa osnivao se politićki na tom klerikalnom

*) Taj tradicionalni zadatak Austrije dobro e osvijetlio u svojoj brošuri njemaćki liberalni teolog Ehrhard.

imperijalizmu. Franjo Ferdinand sa svojim „Groß-Österreich“ razlikovao se samo taktikom, koju su njegovi sljedbenici proglašivali za „čvrstu volju“.

Palacký, koji je 1848. prvi postavio Austriji program slobodne federacije naroda, još je 1865. nastojao da formulira „ideju Austrijske države“: bila bi to prema svojim narodima pravedna Austrija. O toj Austriji rekao je Palacký 1848., da bi se morala iznova naćiniti, kad je ne bi bilo . . . Ali kad je 1867. uveden dualizam, poućilo je to Palackoga, da se od Austrije ne može očekivati pravednosti. Ćeški su noviji politićari dosta dugo nastojali da gledaju na Austriju prema Palackom od 1865. godine, ali Austrija je išla svojim sudbonosnim putem. Trojni savez i okupacija Bosne i Hercegovine naćiniše od nje poslušnu njemaćku avantgardu na istoku; njezinu ćudorednu niskoću razotkrile su intrige za Aerenhala i Zagrebaćki i Friedjungov proces. Posljednji balkanski ratovi i napokon ovaj rat završetak su nećudoredne austrijsko-njemaćke politike.

Mazzini je poslije rata 1866. dobro raspoznao Austriju, kad je kazao, da će propast Turske logićno dovesti do propasti Austrije; obje politićke anomalije stajale su i padaju skupa. Abnormalnost Austrije uvidjaju i misaoni njemaćki politićari, koji sebi sada taru glavu, kako da održe Austriju; Renner, Pernesdorfer, Bahr, Müller i dr., svi priznaju, da se Austrija, ako ima da ostane, mora preobraziti. Uzaludan je to pokućaj, jer sve te njemaćke osnove nastoje da uzdrže njemaćku i maćarsku prevlast, ako i hoće da svoj cilj postignu vjećtije i dolićnije. *)

Austrija je cijelim svojim bistvom, svojom historijom, zemljopisom i etnografiom negacija moderne države i moderne narodnosti; od svoga postanka nije ona imala vlastitog cilja, nego je bila marka Njemaćke i slućila je carstvu; i danas je ona puki privjesak Njemaćke; svojim sredovjećnim dinastićkim teokratizmom ona je negacija narodnosti, pa neki pangermani sasvim ispravno osudjuju narodnu amorfnost i beznaćajnost Beća (onomadne na pr. Müller).

28. — Grof se Czernin nedavno pozivao na osobitu ćivotnost i snagu Austro-Ugarske. Već je razloćeno, da Austrija nije pri-

*) U tom pogledu se program njemaćkih socijalista Rennera i Bauera u bistvu ne razlikuje od pangermana; Renner prihvata Naumannovu Centralnu Evropu, njegova i Bauerova narodna autonomija samo je koncesija, da se saćuva Austro-Ugarska i njezin znaćaj.

rodna federacija naroda, nego da se održava jezuitizmom i željom; sam je papa, prijatelj Austrije, nazvao pokojnoga cara radi njegova terora za rata „krvavim suverenom“. Gladstonova osuda Austrije potpuno je opravdana. Baš u sadašnjem ratu nije Austrija nikako dokazala svoju životnost. Rusija ju je dvaput porazila, porazila ju je i ona mala prezrena Srbija, samo ju je Njemačka sačuvala od propasti; rat je pokazao svu nesposobnost i svu degeneriranost nadvojvodskih vodja i aristokracije, a pokazuje to dašto i sada sazvani parlamenat. U tako strašno, u tako veliko doba novi car i njegovi savjetnici nemaju ni jedne muževne riječi — same fraze i obične, glupe lukavštine; car Karlo već sada zapada zajedno s caricom pod klerikalni utjecaj — bez iskustva, bez političkih ideja, bez volje za modernu politiku oslanja se dakako na staru i jedinu ideju svoje dinastije. U aferi s pismima princu Sixtu car je Karlo opet pokazao bistvo austrijske politike — laž. *)

Kako zapravo stoji stvar, pokazalo se u ovom ratu — Čehoslovaci, Jugoslaveni, Rumunji, Talijani, naskoro i Malorusi i Poljaci otkazaše poslušnost i staviše se protiv Austrije — 60.000 smaknuća i pomoć Njemačke uzdržaše Habsburgovce za neko vrijeme. I Mađžari su protivnici Austrije, a među Njemcima su radikalni pangermani tražili, da se Austrija spoji s Njemačkom. Ako su se ti isti pangermani sada za rata pomirili s Austrijom, to je samo zato, što Austrija ropski izvršuje zadaću, koju su joj namijenili Bismarck i Lagarde, kako to jedan od vodja (zastupnik Iro) otvoreno kaže.

Evropa i Amerika imaju da biraju izmedju degenerirane dinastije i slobode devet naroda, jer će se i Nijemci i Mađžari uzdići na viši stepen političke čudorednosti, ako budu prisiljeni da se odreku iskorišćivanja ostalih naroda i službe natražnjačkoj dinastiji.

*) Car je Karlo pisao za predsjednika francuske republike očito očekujući, da Francuzi ne će progledati lukavost njegovu i njegovih savjetnika; svoju pravu osnovu izrekao je u drugom pismu, kralju Ferdinandu Rumunjskom; tu on naglašava načelo, da kraljevi moraju sada biti složni kako bi obranili monarhizam pred demokratskim pokretom.

Ta se načela doslovce slažu s onim, o čem poslije Bismarcka nastoji car Vilim; a Vilimova načela usvojio je Karlov prijatelj i savjetnik grof Czernin. (Izvijestio sam o memorandumu grofa Czernina, što ga je pisao za Franju Ferdinanda, u kojem je razložena Vilimova osnova da se uzdrži monarhizam i uska sloga monarha; u tom je memorandumu ujedno istaknut njemački značaj Austro-Ugarske i njezino prijateljstvo s Njemačkom. Vidi u Plehanovljevu Jedinstvu, 9. lipnja 1917.)

Austrija već odavno propada, korak za korakom morala je da se odreče svojih krajnjih područja (švicarske, belgijske, i talijanske pokrajine); Pruska ju je istisnula iz Njemačke, a iznutra se stala raspadati od dualizma. Dioba Austrije prirodan je i nuždan historijski proces.

29. — Neki su austrijski pangermanski političari pomišljali, da bi Austrija ojačala, ako se smanji. Kad bi prepustila Trident Italiji, kad bi odstupila, ako je nužno Bukovinu, pa makar i dio ili cijelu Galiciju, Austrija, prema tim osnovama, ne bi oslabila, bila bi osigurana prema Italiji, Galicija bi stajala pod austrijskim i njemačkim utjecajem, a za odstupljena područja našla bi se naknada na Balkanu i u Rusiji. Samostalnost male iscrpene Srbije ne bi za neko vrijeme smetala osnove, da se ujedine Jugoslaveni pod Austrijom i da se tako okupira Balkan.

Te su osnove sasvim pangermanske. Pangermani su već odavno u bečkom parlamentu (sam Schönerer) tražili, da se odijele Galicija i Dalmacija, kako bi Nijemci protiv Čeha imali jaču većinu u parlamentu, budući da su Česi najveća i najjača zapreka pangermanskim osnovama.

30. — Mnogi misle, da je Njemačka natjerala Austriju u rat protiv volje i da će Austrija poslije rata biti protiv Njemačke. To je neshvaćanje povijesti: Austrija je od svog početka služila njemačkoj ideji, austrijski su njemački pisci (na pr. citirani Müller) to dobro shvatili — malo slobode Slavenima ne će smetati germanizaciju pomoću ideja. Dade se germanizirati i slavenskim jezikom. Takmica s Pruskom, kako je već rečeno, pojačavala je u Pruskoj i Austriji njemačku ideju, dok nije napokon Bismarck našao definitivnu formulu za organizaciju pangermanskog osvajanja.

K tomu su se Mađžari predali Njemačkoj na milost i nemilost; kako to nesamo Tisza, nego i Andrásy, Károlyi i tutti quanti neprestance proglašuju. Beč i Budim-Pešta ne će biti protivunjemački.

Ni spekulacija s crkvenom i vjerskom razlikom ne će uspjeti. Njemačka je okupirala Austriju politički, katolici u Njemačkoj okupirat će je crkveno: znaju oni dobro, da je austrijski katolicizam močvara — kako je to izrijeком formulizirao kölnski katolički organ — ali jezuitima u Kölnu i u Rimu to ne će smetati; nasuprot, Beč će biti to pokorniji, centrum u Njemačkoj postat će politički vodja slabashnih Austrijanaca. Fridrihova i Bismarckova Pruska, što se tiče jezuitizma, ne će zaostati za centrumom i Bečom, austrijskoj

dinastičkoj politici prestiža uvijek je najviše stalo do izgleda. Berlin vrlo lukavo ugadja bečkim željicama i ne smeta mu, ako Habsburgovci čuvaju za se izgled nezavisnosti, pa i prvenstva. Berlinu ne smeta na pr., što u poljskom pitanju Beč ide donekle drugim pravcem; Berlinu ne smeta, što austrijski agenti sada, naročito u Americi i Engleskoj, razglašuju, da je Austrija protiv Berlina, da je u rat uvučena, da joj je dosta rata i sl. — u zbilji se Austrija ne opire berlinskoj politici i prihvata sve, što Berlin smatra za nužno. A ako Beč ide katkada doista svojim putem, Berlinu to napokon takodjer ne smeta — Berlin i Beč su kao siamski dvojci. Njihovu kooperaciju u glavnom pravcu ilustrira najbolje ovaj rat; taj rat izazvala je Austrija i njezina himbena protivusrpska i protivuslavenska politika; Njemačka je upotrebila priliku i dala svomu savezniku carte blanche, prikrivajući tako, jer je bila dobro pripremljena i željela rat, svoju sukrivnju savezničkom vjernosti.*)

31. — Austrofili brane Austriju i upućuju baš nas Čehe na to, da smo mi tobože pod Austrijom dosegli tako visoki stepen kulture, koji se svuda priznaje s udivljenjem. Tu smo kulturu dosegli vlastitom inicijativom i snagom; Beč nije nikad pozitivno podupirao ni nas ni druge narode, najviše ako je prestao na neko vrijeme da smeta, kad bi se njegove spletke i ugnjetavanje izjalovili. Češka bijaše već u srednjem vijeku jedna od najkulturnijih zemalja. Po propasti, koju je najviše skrivila austrijska protivureformacija, češki je narod napredovao u svojim tradicijama. A ako Beč u posljednje doba nije smetao kao prije ekonomskom razvitku čeških zemalja, dogodilo se to iz financijskih obzira — dinastija treba za vojsku i birokraciju, u koju u posljednje doba grne aristokracija, vrlo mnogo novaca, i zato dopušta, da upravo češki narod plaća za državni stroj, koji u prvom redu služi dinastiji.

32. — Neki zapadni austrofili našli su i onaj dokaz, da se mi

*) Već prije više godina formulirao sam taj sud o austrijskom katolicizmu u svom predavanju u Bostonu (1907.); sada ponavljam: osuđujem tu napose austrijski katolicizam zato, što služi politici; zato i jest taj katolicizam bez prave vjerske životnosti za razliku od katolicizma u onim zemljama, gdje je kao u Americi stao na vlastite noge. Katolicizam je snažan u protestanskim i liberalnim zemljama, a mrtav je u zemljama, gdje je beatus possidens. Oštri sud njemačkoga katoličkog lista sasvim je opravdan; za karakteristiku austrijskog katolicizma neka posluži na pr. činjenica, da se za odlična hierarhijska mjesta biraju aristokrati, razumije se, da car bira lica, kakva treba. „Ne, — Bog nije Austrijanac“ (Byron).

svi tobože borimo protiv Njemačke i njezina pruskog militarizma i da se stoga ne smije Njemačka ojačavati tako, da joj se pripoje njemački dijelovi Austrije. To je aritmetički problem — što je dakle više: pedeset ili sedam? Dosada je Njemačka imala na raspolaganju cijelu Austriju (51 milijun žitelja); kad bi se razdijelila Austro-Ugarska, imala bi samo njemački dio, a taj čini sedam do osam milijuna. (Njemačke manjine u češkim zemljama, u Ugarskoj i druge, ne bi pripale Njemačkoj.) Stvar je dakako Habsburgovaca, hoće li se održati samostalni; bez sumnje bi oni htjeli da nasljeđuju primjer bizantskih careva — ostali bi carevi i izgubivši teritorijalni imperij. Berlinu to ne bi smetalo, nasuprot, riješio bi se brige za Beč i njegove panem et circenses, i ne bi ga uznemirivala druga prijestolnica. Austrija je jaka, ali i slaba strana Njemačke — bez Austrije i njezinih nenjemačkih naroda bit će Njemačka prisiljena da živi kao svi ostali narodi, vlastitim silama. Ako se razdijeli Austrija i zbilja provede proglašeno načelo samoodređenja naroda, bit će to najveći udarac za prusku Njemačku.

To mora da bude jasno osobito poslije vojničkog i političkog pada Rusije. Jaka Rusija bila je zapadnim narodima izdašna vojnička i politička potpora; Rusija, oslabljena vojnički i ekonomski, sasvim će postati plijen Njemačke, ako ne bude razdijeljena Austro-Ugarska — diobom Austro-Ugarske bit će Rusija najbolje šticeana, jer će biti lišena svoga glavnoga neprijatelja i ne će više graničiti s Njemačkom.

33.— O Madžarima i njihovoj državi treba kazati samo nekoliko riječi.

Do danas Madžari politički žive od revolucije 1848. i od Kosuthova imena, a i pak su Madžari već onda ugnjetavali ostale narode u Ugarskoj. To je dobro shvatio Cavour u svojoj karakteristici Madžara, kad je rekao, da se oni doduše bore za svoju slobodu, ali ne priznaju slobode drugima. Madžarska država nema dublje kulture, i madžarski puk ne stoji ni u čem više nego Slovaci; naprotiv je nego baš protivno, kako dokazuje i madžarski jezik, koji je preuzeo od Slovaka silu gospodarskih, upravnih i kulturnih termina. Istina je, da madžarske vlade svakojako nastoje oko umjetne kulture, ali se služe u tu svrhu nasilnom i nećudorednom administracijom.

Madžari su previše aristokratski narod; veoma mnogobrojno plemstvo i veliki posjed u svezi s kapitalom podržava nasiljem svoju moć. Taj stalež, koji druge samo iskorišćuje, podržava do-

ticaj s tudjinom i podržava tudjinu u neznanju o pravom stanju stvari. Kako se izolirani madžarski jezik na zapadu ne poznaje i kako zapad ne može da Madžare dublje kontrolira, omogućuje to Madžarima oligarhički apsolutizam i madžarizatorni imperijalizam.

Taj apsolutizam ukrašuju oni „idejom ugarske države“: u tom se Madžari podudaraju s pruskim junkerima, koji podržavaju ideju pruske države. Već je utemeljitelj ugarske države, sv. Stjepan, proglasio jednorodnu državu nesavršenom — državna znanost ugnjetavačkih naroda svuda je i svagda jednaka. Među Prusima, Austrijancima i Turcima upravo je unutrašnji sklad.

Madžari obraćaju svu svoju energiju protiv Slavena, napose protiv Slovaka (madžarska poslovice: Tót nem ember — Slovak nije čovjek!), da protiv Malorusa, Jugoslavena i Rumunja. Njihova protivuslavenska hajka, koja nalazi dragovoljnih pomagača osobito u bečkoj štampi, u velikoj je mjeri odgovorna za ovaj rat.

16.

PRUSKA NJEMAČKA: KULTURA SPOLJAŠNJEG PORETKA I MILITARISTIČKOG MATERIJALIZMA.

34. — Pruska je, već smo rekli, dosta slična Austriji po svom postanku, a takodjer i po cilju svoje politike prema istoku i po svojoj taktici, ako i jesu znatne razlike u temperamentu i karakteru medju pruskim (sjevernim) i austrijskim Nijemcima; ovi potpadaju u znatnoj mjeri pod utjecaj ostalih austro-ugarskih naroda, a i rasom se znatno razlikuju od onih.

Pruska je danas nacionalno jedinstvenija nego Austrija; glavni je zahtjev pangermanskog programa, da se svakako uzdrži narodno jedinstvo, pa se ističe slabost Austrije i Rusije, koja dolazi od narodne nejedinstvenosti. Zato pangermani zahtijevaju nasilnu germanizaciju, kolonizaciju i skupnu emigraciju nenjemačkih elemenata. Pruska je iza Austrije nacionalno najmješovitija država; ta to i etnografija posvjedočava, da je Pruska sagrađena nasiljem. I sami Prusi su germaniziran narod, srodan Litavcima; u današnjoj Pruskoj ima takodjer mnogo germaniziranih Slavena — po Bismarcku je to dobro križanje ženske (Slaveni) i muške (Prusi-Nijemci) rase.

Iz pangermanskih osnova i političkih načela muževa kao Bismarck, a sada i iz cijeloga rata i mirovne politike Njemačke i Au-

strije očividno je, da je predmetom njemačke agresije istok — Drang nach Osten. Prvi je i glavni zahtjev njemačke istočne politike, da sebi sačuva Austro-Ugarsku; Austrija je Njemačkoj most, kako kaže naslov pangermanske brošure — most na Balkan i u Tursku, dakle i u Aziju i Afriku. S toga razloga utiskuje se ona u spoju s Austrijom u Rusiju: nominalna sloboda balkanskih pokrajina, Finske, Ruske Poljske i Ukrajine samo su privremeno sredstvo.

Belgija, Alzacija-Lorena i zapad uopće nema u današnjoj svjetskoj situaciji za Nijemce većega značenja, ako im podje za rukom da predobiju istok. Ako zavladaju istokom, bit će lako načinjen pangermanski obračun s Francuskom i Engleskom, a poslije i sa Sjedinjenim Državama.

35. — Razvitak rata razjasnio je Francuzima, Englezima i Američanima, kako stoje stvari (Talijani su odavna protiv Austrije), i zato oni tako odrešito ustaju protiv pruskog militarizma.

Pruski nas militarizam vodi k općoj analizi pruskog pitanja. U samoj Njemačkoj se to pitanje obično shvaća u tom smislu, da pruski sabor mora da postane demokratičniji; dopušta se, da se zapadna i istočna Njemačka (pruski junkeri i njihovi veliki posjedi na istoku i sl.) razlikuju ekonomski i politički. Ali problem pruski je dublji i širi — formulirali su ga kao pangermanizam i njegovi filozofi, Lagarde, v. Hartmann i dr.; to je problem razlike između pruskoga i južnonjemačkog duha, problem prava Pruske da vodi Njemačku i da je izravno prusizira. Ta se razlika često formulira lozinkom: Goethe ili Bismarck? a obično se odgovara, da ima razlike, ali da je neznatna i, koliko je ima, da koristi bogatstvu njemačke kulture; upravo za rata ispituju svoju savjest neki austrijski i pruski Nijemci i dolaze do zaključka, da je prusko nijemstvo pored austrijskoga (uopće južnonjemačkoga) opravdano, pa upućuju na to, da je moguća i nužna organična sinteza obadvaju smjerova njemačkoga narodnog duha.

Nije ugodno iznijeti kratak sud o tako kompliciranoj stvari bez dalje argumentacije; pozivajući se na svoje prijašnje izjave, podat ću tu s potrebnom rezervom svoj nazor, koji je, kako mislim, stvaran.

Ne ću da razmatram rasni problem — koliko dakle sadašnji Prusi i u kom opsegu oni imaju osobine nenjemačkih Prusa, za koje nam njemački povjesničari kazuju da su bili hrabri i okrutni. Isto tako tu ne treba istraživati, koliko ima u Prusa slavenske

krvi. Ta bi analiza zahtijevala, da se istraži, kakovih rasnih primjesa imaju južni i zapadni Nijemci, jer i oni nisu čisto njemački (primjese keltske, romanske, slavenske, mongolske i dr.). Ovdje neka bude dosta da se izjavimo o pruskom političkom programu.

Zabacujem pruski étatizam, kult pruske države i napose kult pruskoga monarhizma. Zabacujem ideju pruskoga kraljevstva, proglašivanje dinasta za božansko otkrivenje, zabacujem prusku negaciju parlamentarizma, obožavanje rata, kult militarizma i militariziranoga birokratizma. Taj prusizam duboko je ukorijenjen; Sombart govori za tisuće njemačkih inteligenata, kad bistvo njemačkog mišljenja vidi u spretnosti, kojom se čovjek spaja s božanstvom već na zemlji, i kad u militarizmu vidi najsavršeniji spoj Weimara s Potsdamom. („On je Faust, Zarathustra i Beethoven u opkopima.“) Razumije se, da je Sombartovo božanstvo fetiš profesorskoga historijskog materijalizma.

Na Bismarcku se može vidjeti, što politički znači prusizam; njegov životni rad leži u tom, da je osiguravao pruski monarhizam protiv revolucije, socijalizma i demokracije, — a komad je toga Bismarcka u svakome Nijemcu — i u Scheidemannu i u Davidu; a baš ti socijalisti, koji su se pomirili s monarhizmom, mjerilo su, kako su se Nijemci navikli na pruski militarizam i monarhizam.*)

A tragika je Bismarckova života i njegove politike u tom, da se na koncu protiv svoje ideje opro Vilimu — Bismarck je znao i vidio, kako brani slabe i ništave reprezentante svoje ideje, on je odgrnuo koprenu monarhičke Izide... U toj podvojenosti, u toj polovičnosti (Bismarck se igrao s Lassalleom, ali i Lassalle se igrao s Bismarckom) Bismarck je sistemizirao pruski politički jezuitizam, on, protivnik austrijskog jezuitizma i njegove sitničavosti; tko psihološki analizira dublje, ne da se prevariti Bismarckovom taktikom — protiv staromodne diplomacije upotrebljavao je on bluff grube poluistine. Bismarck je branio izgubljenu poziciju, ali je shvaćao, da je pozicija izgubljena. A ipak je svijesno vodio politiku krvi i željeza, iz koje, kako znamo od Buscha, nikad nije crpao nikakve radosti i nikakvog zadovoljstva. A taj Bismarck i muževi à la Treitschke proveli su onu sintezu Weimara i Potsdama — Treitschke je pro-

*) Monarhizam je u Njemačkoj potenciran time, što Nijemci nemaju samo cara, nego imaju u državama svoje kraljeve, knezove i t. d. Bebel je pravom rekao (1903.): monarhija je u Pruskoj monarhija par excellence, da takve ne može više biti na cijelom svijetu.

glasio moralku baštinom malih ljudi, koji ostvaruju mala djela, dok država mora da izvodi velika djela.

Ta je Bismarckova podvojenost dašto u pojmu i u bistvu pruske države: država po božjoj milosti, kojoj su dinasti upravo novovjeki božji proroci, cijelim je svojim bistvom konzervativna, legitimistička; ali imperijalistička želja za osvajanjem sili pruskoga kralja da željezom i lukavošću apsorbira susjedne dinaste po istoj božjoj milosti (Pruska je nastala tako, da je progutala više od sto dinastija) i da paktira sa socijalizmom i revolucijom.

U tom baš i leži pruski politički materijalizam. Zato, što država ima na raspolaganju jaku vojsku i može da mobilizira mase, ona nije velika, ako cilj njezine težnje nije velik, velikodušan, a pruska politika nije nikad bila časna, velikodušna. (Vidi netom sklopljeni nečasni mir s revolucionarnom Rusijom; a Vilim ugovara s Trockim, legitimni monarh s revolucionarcem, još k tomu sa židovom, koji u njegovoj vojsci ne bi mogao postati ni časnik. U Pruskoj su narodnosti ugnjetavane, ali u Belgiji su Prusi poticali narodnosnu volju Flama, i t. d.). Prusima nedostaje one velikodušnosti, koju imaju Francuzi, a nemaju oni ni naivnosti ni iskrenosti, kojom se odlikuju Englezi i Američani. Prus je neprestance na straži protiv svijeta.

36.—Nijemci se pozivaju, govoreći o svojem prvenstvu na svoju filozofiju i znanost, i upućuju, kako se služe znanošću u cijeloj administraciji i vojništvu, u gospodarstvu i trgovini.

Njemačka je znanost doista djelatna, ali nije slobodna, ona je dio službenog sistema; njemačka su sveučilišta duševne kasarne. Njemačka je filozofija duboka, ali znatan je dio te dubljine prisiljen, umjetan, jer nema slobode, ona je modernizacija sholastike — politički cilj, koji je već unaprijed odredjen, svakojako se ex post dokazuje i udešava; njemačka filozofija, koliko se ne oslanja na neke specijalne znanosti, nije ništa drugo nego nedjeljna propovijed za akademičku inteligenciju, buduće državne i crkvene činovnike. Pogledajte njemačku pravničku literaturu, napose državoznanstvenu i političku — koliko se moždanoga rada troši, da se obrani teokratski apsolutizam, kakve se osobite kategorije vladarskoga prava, osobite vladarske „kancelarije“ i t. d. pronalaze, a stvar je ipak tako jednostavna: na višem stepenu osviještenosti i obrazovanosti apsolutistički je monarhizam naprosto nećudoredan. I za ovoga rata njemački pravници i filozofi dokazuju prednost prusko-njemačke države i njezine administracije pred engleskom i uopće

zapadnom — nema apsurdnosti, koju njemački profesor ne bi znao vješto da brani. Žao mi je, što se na to dao i tako uman čovjek kao Toennies — zapad je tobože svladao sredovječni teokratizam i zato shvaća državu samo utilitaristički — njemu demokracija ne znači ništa više. Prusi su se očito navikli na teokratski carizam, i zato nije slučajno, što je Treitschke priznavao ruski carizam i što su Hohenzollnerovci i Bismarck bili tako dugo i intimno odani Rusiji. Sada se združuju s turskim teokratizmom i takodjer ga brane.

37. — Njemačka se sholastika javlja najizrazitije u teologiji: u pruskom teokratskom sistemu otpada na državu glavni dio, i zato njegova teologija nije drugo nego politika u crkvenom i vjerskom ruhu. Ludwig Feuerbach i njegova kritika teologije u bistvu je kritika prusizma.

Njemačka je sholastika nastala baš tako, kako je nastao jezuitizam u katolicizmu. Osim toga se Hohenzollnerovci moraju da obaziru na centrum i katolike, a i u svom su se suparništvu s Austrijom priljubili bečkom jezuitizmu. Pruska-Njemačka apsorbirala je Austriju, ali je pri tom progutala i znatnu dozu austrijanstva, a sada apsorbira i guta već i muhamedovstvo. Pruska se iznevjerila reformaciji. Pruska je svjetski jezuitizam — u svojoj težnji da održi, bilo kako, bilo sredovječni teokratizam, služi se istim metodama kao Societas Jesu. U tom Pruska duševno vodi Austriju, u tom je njezina velika krivica; pangermanski publicisti sasvim dobro poznaju Austriju, ljudi kao Treitschke, Lagarde, Lange i dr. znadu, da je Austrija političko nedonošče i sredovječna mumija, pa je prva generacija pangermana stoga i bila za to, da se razbije Austrija, ali Bismarck, a isto tako Lagarde ustališe taktiku, da se Austrija upotrebi u njihove svrhe.

Ima muževa, koji su progledali bismarckisam, ali njih je malo; tek sada i socijalistička manjina počinje da samostalno misli.

Sam Bismarck se nije varao u tom, kako stoji stvar — zato je i pokušao kulturnu borbu protiv crkve i Rima, ali Bismarck je kapitulirao zato, što je crkvu i vjeru politički prosudjivao. Kako je sitničavo gledao na starokatolike. Taj svijet njemačkog katolicizma i katoličke teologije nije mu imponirao, jer nije imao za sobom masa! Pruski monarhizam ne može da bude danas drugo nego oblik demagogije.

Jezuitizam je takodjer u bistvu pruskoga militarizma: brutalna hrabrost u svezi s lukavstvom — sistemizirana silovitost služi se

lažju, jer je laž samo forma nasilja. *) Ako je rat, kako je rekao pruski strateg, samo drugi oblik politike, dašto stare politike, onda — njemački militarizam ne radja Ahileje, nego Odiseje.

Odatle dolazi, da Nijemci nemaju zbilja velikoga vojskovođe à la Napoléon; svi ti Hindenburgi i tutti quanti dobri su, marljivi i savjesni generali, ali u njih nema ni zere genijalnosti, a nije ni moglo biti. Nijemci nemaju u ovom ratu velikih ideja, nego samo lukavstva i lakome želje za vladanjem.

Njemačka diplomacija i podzemni njezin rad u svim državama prirodni je ogranak pruskog militarizma i politike.

Sholastiku i militarizam spojio je usko već srednji vijek i njegov duševni i fizički apsolutizam i imperijalizam.

38. — Cijela je sadašnja njemačka kultura, ako se smijemo usuditi na takovu generalizaciju, spoljašnja. Njemačka je jaka i slaba svojim spoljašnjim poretom: sve samo organizacija, organizacija organizacijâ, nadorganizacija, ali cilj — gospodstvo, nad narodima — moralno je nevaljao. Pruski je poredak znanstveno promišljen; on je sila, i zato se Nijemci osjećaju kao Herrenvolk; ali malo više ili manje kulture, pa još te spoljašnje, ne daje pravo, da itko gospodari nad narodima, koji se na svoj način razvijaju. Različni su narodi na različnom stepenu razvitka; nije napisano, da svi moraju biti ujedno i jednako obrazovani, dosta je, ako pošteno nastoje oko svoga ćudorednoga i umnoga usavršenja i napretka. Evropa treba da bude ujedinjena, jedinstvena, ali to ne znači da mora biti izjednačena. Nasuprot, razvitak hiti k raznolikosti, k individualizaciji. Nijemci su uza svu svoju znanost i učenost baš i u ovom ratu dokazali, kako umiju da budu kratkovidni; dobro su se vojnički pripravili, šta više pripravili su se jedino oni, ali nijesu predviđali, kako će se rat razviti, obescjenjivali su Rusiju, precjenjivali Austriju, nisu razumjeli Englesku i Ameriku i varali su se u Francuskoj, za koju su proglašivali da je degenerirana. Upće su se Nijemci baš u ovom ratu i kraj svojih pobjeda pokazali mali.

*) Vilim je odgovoran za brutalnu riječ o primjeru Hunâ u postupku s Kitajcima; u savezničkoj publicistici uobičajila se protiv Nijemaca za ovoga rata riječ: Huni. Nijemci namjerice zastrašuju protivničku vojsku i pučanstvo; i Rusi su u Istočnoj Pruskoj počinili nečovječnih djela, ali Rusi se ne proglašuju za najkulturniji narod, njihova se vojska nije odlikovala disciplinom, a osim toga su oni bili na uzmaku. Nijemci izvršuju barbarštine sasvim svijesno, sustavno, pa stoga je uz njihovu disciplinu odgovorno za to njihovo vodstvo; da je vodstvo izdalo čovječnu zabranu, vojnici bi se nje držali; a Nijemci su k tomu činili svoja okrutna djeka pri pobjedonosnom napredovanju.

Uza svu svoju težnju, da bude svjetski, Berlin je zbog nerazmjernog utjecaja dinastije obilježen malenošću i posebnom ograničenošću, a Beč je pogotovo habsburška Abdera.

Priznajemo, da od njemačke književnosti, znanosti, filozofije i njemačke tehnike mnogo imamo. Ali učili smo se i odgajali također kod Francuza, Englesa, Talijana, Američana, Skandinavaca i Rusa. Obrazovani su umovi samo dio narodne kulture; u tom bismo se mogli pozivati baš na njemačku psihologiju i filozofiju — i što je karakteristično, na neslužbenu filozofiju; službena sveučilišna njemačka znanost i filozofija služila je previše jednostrano kultu razuma i time materijalnom prusizmu, vojničkoj i gospodarskoj moći. Za bacujemo u ime humanosti i prave kulture materijalizam i mehanizam pruskoga militarizma. Ne možemo da ne spomenemo Herce nove riječi o Džingiskanu s brzjavima, parobrodima, željeznicama, s Čarnotom i Mongeom u glavnom stožeru, s puškama Mignet Congreve pod vodstvom Batyja — taktika Moltkea — diplomacija Fridriha sve do Bismarcka i Vilima sili nas, da budemo uzdržljivi prema Nijemcima i njihovoj novoj kulturi; Moltke je, uostalom sam dobro znao, da evropski narodi ne mogu ljubiti Nijemaca.

17.

REORGANIZACIJA ISTOČNE EVROPE I RUSIJA.

39.—Već je upozoreno na narodnosnu i političku razliku između zapada i Rusije; na zapadu je mnogo naroda i država, Rusija ima mnogo naroda, ali čini jednu državu. Zapad je na ne većem teritoriju, makar i gušće naseljenom, politička organizacija mnogobrojnih i kulturnih starih naroda; on reprezentira politički, ekonomski i kulturno uopće intenzivniju organizaciju, intenzivniju upotrebu svih kulturnih sila, dok je Rusija kulturno još u stadiju ekstenzivnosti. Zapad je organizacija autonomnih naroda i državnih cjelina, Rusija bijaše centralistička, apsolutistička organizacija, — radi nedostatka autonomizacije carizam je i pao. Stoga je revolucija odmah proglasila autonomističku lozinku: samoodredjenje naroda, a radikalne stranke tumače pravo samoodredjenja kao pravo političke separacije; taj se program dakako pružio sam od sebe u tako centraliziranoj zemlji, koja je osjećala upravo životnu potrebu autonomizacije. Na zapadu — kolike li raznolikosti i šarolikosti samo-

stalnih jezika, naroda i država, premda zapad nema ni dvaput toliko žiteljstva kao Rusija; u carističkoj Rusiji, koje li jednoličnosti u administraciji! Pa ipak ni zapad nije još dovoljno autonomiziran, još i na zapadu centralizacija guši prirodnu težnju za individualizacijom i autonomizacijom; odatle dolazi težnja različitih naroda za samostalnošću, odatle je i ovaj rat. I Rusija ima prirodnu i historijsku raznolikost kulturnih sila i česti, ali carizam nije znao, da te sile budi i organizira, i zato se je tako jadno sam u sebi srušio i nestao, a zato je takodjer revolucija dosada tako negativna, tako malo konstruktivna. Carizam nije Ruse pripremio za administrativni posao.

S narodnosne strane Rusija je sasvim osobita tvorevina, koja je složena od mnogih naroda; njemački baltički pisac izdao je nedavno pod imenom Inorodetz u Parizu raspravu, u kojoj u Rusiji (u Evropi i Aziji) nabraja 111 naroda. Njegova je tendencija kao uopće svih pangermana da upozori, kako je u Rusiji mnogo naroda, i da time brani, što u Austro-Ugarskoj i Pruskoj ima mnogo naroda. Ali između Rusije i — Austro-Ugarske i Pruske velika je razlika s narodnosne strane. Većina je naroda u Rusiji nekulturna i nacionalno slabo osviještena; sami Rusi, može se reći, ne stoje još na narodnosnom stajalištu; pučko mnoštvo ima vjersko-crkveno gledište, a inteligencija, koliko je socialistička, takodjer ne osjeća nacionalno. Lozinku samoodredjenja naroda proširuju Rusi i na vlastiti narod i njegove različne dijelove; odatle su nastale različne republike (zapravo komune). Stoga je rješenje narodnih i jezičnih pitanja u Rusiji drukčije nego u ostaloj Evropi.

Kraj toga velikog broja naroda razmjerno neznatan dio seže preko granica u druge države, napose evropske, a vrijedi to za kulturne narode na zapadu Rusije (Poljake, Maloruse, Rumunje, dio Litavaca i Lotiša); golema većina ruskih naroda sjedinjena je teritoriju ruske države. Napokon treba upozoriti, da su narodi u Rusiji većinom maleni, fragmentarni i još k tomu, kako je već rečeno, neobrazovani.

Rusija se vijekovima potiskivala na zapad, i to protiv onoga pojasa malih naroda, u koji su se Nijemci potiskivali smjerom na istok; u tom su se pojasu Rusija, Pruska i Austrija sukobile i borile se tu za gospodstvo nad istim narodima. Rusija se ujedno širila na istok, na to je bila prisiljena pritiskom Azijata i svojom slabošću prema zapadu; za razliku od zapadnih naroda, koji su se svi potiskivali na istok i jug, Rusi su najprije kolonizirali sjever — prema jugu su se, u Evropi i Aziji, obratili razmjerno kasnije.

Akutno, zacijelo najakutnije pitanje bijaše baš samo poljsko pitanje, ali to nije samo narodnosno pitanje, nego i političko i uopće kulturno (katolicizam i zapadna kultura). Isto vrijedi za finsko pitanje (protestantizam i rasna razlika). Što se tiče Nijemaca u Rusiji, oni nemaju neprekinutoga teritorija, oni su naseljenici u gradovima i na selu; te kolonije, osobito na baltičkom području, potječu iz doba viteških redova, one su aristokratsko-osvajачke. (To vrijedi takodjer za Nijemce u Polskoj.) Njemačkih pokrajina u Rusiji nema, ali u Pruskoj ima poljskih pokrajina.

Ako Vilim, pošto je sklopljen mir s Trockim, svečano proglašuje, da se sada baltički Nijemci mogu javno nazivati Nijemcima, to samo dokazuje, da ga ni rat nije izliječio od njegove govorljivosti. Baltičke pokrajine nisu njemačke, nego litavske, lotiške i estonske, a znatan dio, možda većina njemačkih baruna i građana ne bijaše istih nazora kao Schiemanni i Rohrbachi, nego se pomirila s Rusijom, napose službenom, i isisavala je vrlo izdašno nenjemački puk i Rusiju. Nenjemačko žiteljstvo baltičkih pokrajina protestiralo je već češće preko svojih predstavnika protiv njemačke okupacije i osnove, da se ondje smjeste njemački dinasti.

40. — Važan je postao s pangermanizmom maloruski (ukrajinski) problem. Tu treba razlikovati jezično i narodnosno pitanje od političkog pitanja.

Radi se naime o tom, jesu li Ukrajinci osobit narod ili samo rusko pleme, da li je maloruski (ukrajinski) govor osobit jezik ili ruski dijalekat. I jezikoslovni (takodjer slavenski) stručnjaci u tom se razilaze. Prema analogiji s drugim narodima može se reći, da se Ukrajinci i u slučaju, ako bi njihov jezik bio samo dijalekat, mogu od Rusa odijeliti s drugih razloga, t. j. gospodarskih, socijalnih i političkih. Politička se samostalnost ne upravlja samo po jeziku, kako najbolje dokazuju njemačke samostalne države. Što vrijedi na zapadu, vrijedi i na istoku. Zapadna historija dašto dokazuje, da su se dijalektičke individualnosti podvrgavale kulturnom problemu, koji je nastao uslijed sveze s većim kulturnim narodom; u Francuskoj se na pr. provençalsko narječje više razlikuje od književnoga francuskog jezika nego maloruski od ruskoga; i njemački dijalekat plattdeutsch i dr. udaljio se više od književnoga jezika nego maloruski od ruskoga. Ali dakako, francuska i njemačka književnost i kultura pružaju mnogo više nego ruska, a Francuska i Njemačka nisu prema dijalektičkim individualnostima postupale tako nerazumno kao ruski carizam.

Ukrajina je sama u 3. „Universalu“ (1917) politički priznala centralnu rusku državu i sebe proglasila za dio ruske federacije; prirodno je, da je nedogotovljena politična tvorba ukrajinska osjećala potrebu da se oslanja na rusku cjelinu. Tek je kasnije (4. Universal) Ukrajinska rada proglasila Ukrajinu za samostalnu državu, nezavisnu od Rusije; u tom su je, razumije se, podupirali Nijemci i Austrijanci. Pangermani, njemački i austrijski, imali su na umu Ukrajinu i nameću Ukrajincima protivurusku zadaću.* Austrijska je politika upotrebljavala galicijske i bukovinske Maloruse (Rusine) nesamo protiv Rusije, nego i protiv Poljaka; ona vidi u Ukrajini samo sredstvo za svoj klerikalni imperijalizam (Memorandum Szeptyckoga).**

41. Nesamo Ukrajina, nego i Poljska i ostali mali narodi na istoku trebaju potpore u jakoj Rusiji, jer će inače pod likom samostalnosti biti gospodarski i politički u njemačkoj vlasti. Bit će vrlo važno kako i koliko će se ti narodi na istoku znati među sobom pogoditi (odnos Malorusa i Poljaka, Poljaka i Litavaca, Litavaca i Lotiša).

Odnos Njemačke k Rusiji upravljen je odnosom Pruske k carizmu; već je razloženo, da je pruski teokratizam iz unutrašnje srodnosti išao uporedo s ruskim. Austrijski se teokratizam pridruživao pruskom i ruskom (Sveta Alijansa — utjecaj Metternichova sistema u Rusiji i Pruskoj — zaštita, koju je pružio Habsburgovcima godine 1848/9. Nikola I. — Savez Trocarski), ali stari antagonizam između Rima i Bizanta i jezuitska bečka politika na Balkanu zaoštrivahu odnos i napokon je očekivanje plijena (zemljišta) promijenilo Bismarckovu i Treitschkeovu rusofilsku politiku. Pangermani, od česti pod utjecajem političke agitacije baltičkih političara (Schiemannna, Rohrbacha i dr.), tjerahu službenu Prusku protiv Rusije; zatočnici bismarckovske tradicije pokazale se slabijima. Sam car Vilim, kao i Bethmann-Hollweg, proglašivale na početku rata Rusiju

* Na pr.: „Trajna ruska opasnost može da se ukloni i onako samo tako, da se načini ukrajinska država, a time će i u poljskom pitanju nestati za nas sumnje.“ Prof. Jaffe 1917. — „Tko hoće da uništi Rusiju ili da joj teško naškodi, mora joj oduzeti Ukrajinu.“ Carrière, 1917.

** Terminologija je veoma nestalna; pojedini nazivi: Malorusi, Rusini, Ukrajinci, Rušnjaci, imaju politički smisao. Ukrajinac ne će da ga zovu Malorusus; čest naroda, koja osjeća katolički i autonomistički, ne će da se zove Ukrajinska i t. d. Služim se tu nazivom: Malorus, maloruski jezik bez ikakve političke boje, samo za etnografsku i jezičnu oznaku naroda, koji živi u Ukrajini, Istočnoj Galiciji, Bukovini i Ugarskoj Rusiji.

za glavnog uzročnika rata i okrivljivahu je zbog imperijalističkog panslavizma. To je tumačenje vrlo jednostrano i neispravno.

Odnos Njemačke prema Rusiji zaoštrio sa novim kurzom — svjetskom politikom, koja je smjerala na istok u Aziju i Afriku; tu se Njemačka sukobila nesamo s Rusijom, nego i s Engleskom i Francuskom, s glavnim azijskim vlastima. Time je takodjer postignut sporazum izmedju Rusije i Engleske. Nova svjetska politika Njemačke u jezgri je samo konsekvencija staroga njemačkog Drang nach Osten: Vilim nastavlja tursku politiku Fridriha Velikoga, ali u novim svjetskim prilikama. Dok su Nijemci pritiskivali samo pojas malih naroda i dok odnos Pruske prema Austriji nije bio definitivno uredjen, Njemačka (Pruska) i Rusija mogle su da budu prijatelji, samo kontinentalni interesi omogućivali su sporazum. Njemačka je u Rusiji imala blizo i zgodno tržište za svoju energičnu industriju. Čim se Njemačka poslije 1866 godine sporazumjela s Austrijom i čim je uvedena energičnija politika na Balkanu i u Turskoj, kad je Njemačka započela kolonijalnu politiku i time pored Azije Afrika postala izravni predmet njemačkih težnja, približiše se Francuska i Engleska Rusiji. Rusija je u novoj svjetskoj situaciji dobila za Njemačku novo svjetsko značenje; ciljem njemačke politike i sadašnjega rata postade težnja, da Njemačka oslabi Rusiju i zauzme ruski jugozapad (plodnost tla — ugljen — Crno more). Zauzeće ruskih zapadnih gubernija, politika prema baltičkim krajevima Poljskoj i Ukrajini posljedica su politike, koja ide za organizacijom njemačke Centralne Evrope i za gospodstvom u Aziji i Africi. Lozinka Berlin—Bagdad dopunjena je lozinkom Berlin—Varšava—Kijev—Odesa.

Istok, Rusi i pojas malih naroda bili bi Njemačkoj od veće koristi nego dijelovi zapada (Belgija, Alzacija-Lorena, dijelovi Francuske); zavladaвши Istokom bila bi Njemačka kadra da podjarmi Zapad. Evropa, čovječanstvo treba Rusiju, samostalnu i veliku Rusiju.

Rusija dulje vremena ne može vojnički vrijediti. Napoleonova riječ o kozačkoj Evropi nije se ispunila. Evropa je na putu k slobodi i čovječnosti. Tomu će Rusija, koja radi oko republike i demokracije, moći znatno da koristi i već sada koristi, premda je uz pretjeranu negativnost njezine revolucije utjecaj na Evropu slabiji, nego što misle politički kratkovidni boljševici. Ali međjutim Rusija treba od Saveznikâ pomoći za svoju administrativnu reorganizaciju.

Rusija je stekla u Evropi utjecaj po Puškinu, Turgenjevu, Tolstoju, Dostojevskom, Gorkom — Rusija će takodjer imati veliki politički utjecaj, ako provede dosljedno revoluciju, — ali revoluciju glava i srdaca. S ruskim carizmom pada bečki i berlinski carizam, a taj je opasniji, jer se oslanja na znanost i razvijen kapitalizam. Romanovski carizam bio je neobrazovan i grub, pa baš zato svijetu manje škodljiv, — gori je sada carizam ruske mase i revolucionaraca. Ukloniše cara, ali ne svladaše carizma.

18.

BEZ KRITIKE SAVEZNIKA?

42. — Očekujem prigovor, da kritiziram Nijemce i Austrijance a šutim o Saveznicima.

Imao bih za to metodičko pravo: Nijemci nam se, a ne Saveznici, nude za učitelje, vodje, spasitelje naroda i čovječanstva, pa nam je zato dužnost da njih pažljivo pogledamo, osobito, kad nam svoju kulturu nameću pilulama svoga teškog topništva. Nijemac je čudna smjesa učitelja i „soldata“ — najprije vam priredi predavanje o spasenju duše, a onda šakom u oko (makar i obratno).

Imao bih što da kažem o Francuzima, Englezima, Američanima, Rusima i t. d., a imao bih i dosta prigovora — dokazao sam to svojim djelom o Rusima i svojim kritičkim djelovanjem kod kuće u našim narodnim prilikama. Nikad nisam bio nacionalni šovinist, pa nisam ni nacionalist — rekao sam već češće, da sam narodnost osjećao vazda i od svoje mladosti sa socijalne i čudoredne strane — ugnjjetavanje narodnosti za me je grijeh protiv čovječanstva i čovječnosti.

Smisao mojih izvoda nije i ne može biti, da mi treba da primimo bilo francusku ili englesku ili koju drugu zapadnu kulturu; tu se može da radi samo o sintezi svih kulturnih počela i sastavina, koje su izradili svi narodi. To rade de facto filozofi i stručnjaci svih naroda, a rade to i mnogi ljudi u životnoj praksi (naseljenici, trgovci i svi, koji imaju priliku da upoznaju različne narode, manjine). Medjunarodnost nije samo lagan doticaj s tudjinom, nego baš ta kulturna sinteza.

U tu će sintezu biti uzet i njemački dio i ne će to biti malen dio. Ali dok se sada radi o političkoj osnovi te kulturne sinteze,

dotle ne možemo prihvatiti njemački prusizam, nego se moramo obratiti na uzore francuske, američke, engleske demokracije; zapad nam daje tendenciju, a ne pojedinosti budućega razvitka.

Govori nam se: jedna država, jedan narod mora da vodi, da je prvi. Neka bude; ali bit će primus inter pares, a ne nad ostalima — organizacija Evrope bit će demokratska, ne aristokratska. Sredovječnu ideju aristokratskog i teokratskog imperijalizma svladala je filozofija, crkvena, politička i socijalna revolucija novoga doba.

Novoga doba? Upravo smo u prelaznom vremenu i trpimo sve nedostatke — prelazne polovičnosti; novo će doba tek nastati, a nadajmo se, da će ovaj rat, prisilivši čitavo čovječanstvo da revirdira svoju historiju i težnje, privesti sve narode k svijesnome radu za sebe i čitavo čovječanstvo. Historija, koliko o njoj znamo i iz nje učimo, traje tek nekoliko tisuća godina — što je to prema onom beskrajnom nizu tisućljeća, koji astronomi obećavaju našem planetu! Čovječanstvo je doista na početku svoga razvitka — počevši od XVII. stoljeća filozofi povijesti u svih naroda proglašuju, da je vrijeme iza velike revolucije početak nove ere, uopće novoga doba. Ovaj rat i njegove strahote potrest će našu savjest i odlučit ćemo se za čovječnost.

Uza svu zakonitost historijskog razvitka nije nam uzeta sloboda takove odluke, zakoniti determinizam nije pasivni fatalizam. Volentem ducunt fata, nolentem trahunt...

43. Uza svu znanstvenu savjesnost filozofski pokušaj da shvatim rat ne će biti sasvim prost od ličnoga elementa, ličnih simpatija i antipatija.

Od svoje mladosti nastojao sam da upoznajem kulturne tečevine svih naroda. Pored temelja, koji mi je dala vlastita narodnost, upoznavao sam nesamo klasički svijet, nego i sve suvremene kulture glavnih naroda: kako sam odgojen u njemačkim školama, učio sam marljivo i mnogo od genia kao Lessing, Goethe i dr. Ujedno sam ulazio u francuski i anglosaski svijet — francuska i engleska filozofija (pored klasičke, osobito Platonove) bijahu mi školom; njemačku filozofiju, napose Kanta, razumio sam tek kasnije.

Od slavenskoga svijeta zahvaljujem mnogo Rusima i Poljacima, a takodjer i Jugoslavenima. Talijani i Skandinavci obogatili su moje poznavanje i raširili takodjer moj obzir.

Cijeloga sam života marljivo i strastveno čitao i savjesno promatrao suvremenu svjetsku povijest. Kad bih imao da reknem, koju kulturu smatram najvišom, odgovorio bih: englesko-američku;

bar sam se uvjerio boraveći u Engleskoj za rata i vrlo kritički promatrajući engleski život, da su se Englezi u svemu najviše približili idealima čovječnosti. Isti sam dojam ponio iz američkoga života. Time ne kažem, da mi je engleska i američka civilizacija najmilija — to je drugo pitanje; vidim i osjećam nedostatke nas Slavena, ali ljubim slavenske pogreške i vrline. A jednako me je uvijek privlačila Francuska i njezin duh, premda sam je mnogo kritizirao i odsuđivao, kao što sam osuđivao i naše narodne mane i nedostatke.

Njemačku sam kulturu vazda cijenio, ali malo kada sam se osjećao u njoj kao kod kuće. Ona me ne može da nadahne. Osobito Prusku ne mogu da ljubim, ali nastojim da budem prema njoj pravedan. Ako doista nešto mrzim, to je austrijanstvo, bolje reći ono habsburško bečanstvo, onaj dekadentni aristokratizam, koji juri za napojnicom, onaj himbeni, niski habsburgizam, ona narodna, a ipak šovenska mješavina ljudi službenoga Beča. Prusizam mi nije mio, ali mi je miliji i s onim njegovim grubim kasarništvom i gladnom bezobzirnosti skorojevića; pa i car Vilim je svojim diletentskim govorenjem i igrajući se providnosti nehotice učinio za demokraciju više nego onaj mučaljivi „krvavi suveren“, koji se ponosi time, da je najsavršeniji aristokrat na svijetu — čovjek cijelim svojim bićem nizak.

Nadam se, da će se od mnogobrojnih mojih njemačkih prijatelja bar dio sa mnom u tom složiti.

19.

ZNAČENJE ČESKOSLOVAČKE DRŽAVE ZA OSLOBODJENJE EVROPE.

44. U pangermanskoj literaturi posvećuje se českom pitanju zmatna pažnja; pangermanski su političari dakako prema Česima i Slovacima potpuni neprijatelji, kako dokazuju nazori Lagardea sve do Winterstettena i dr. Mommsen je formulirao pangermanske ciljeve, kad je svoje zemljake harangirao, da Česima razbijaju lubanje. Zato smo mi Česi pažljivo pratili razvitak njemačke politike i osobito osnovu pangermanske Centralne Evrope te smo u odlučnom trenutku ustali protiv nje.

Zemljopisni položaj Češke i Slovačke u samom središtu Evrope daje našem narodu važno mjesto. Bismarck je rekao, da je gospodar

Češke gospodar Evrope, — pangermanski političari često citiraju tu Bismarckovu rečenicu. Češka sa Slovačkom smeta osnovi Berlin-Bagdad: najkraći put iz Berlina u Carigrad, u Solun, i u Trst ide preko Praga ili preko Bohumina (Oderberga — iz Vratislave); i u Beč i Budim-Peštu iz Berlina je najkraći spoj preko Praga ili Bohumina — Češka i Slovačka smetaju Pruskoj u izravnom, najkraćem spoju s Austrijom i Mađarskom.

Česi su najzapadniji narod, koji zadire u Njemačku, oni su najzapadniji izbojak u pojasu malih naroda i najzapadniji su od njemačkih naroda na istoku uopće. Česi i Slovaci nisu slavenski ostatak kao Lužičani, jer su odoljeli njemačkom pritisku na istok kroz tisuću godina; Česi se odupiru Njemcima od VII. vijeka, otkako je utemeljena njihova država, sve do današnjeg dana. Dok su Slaveni na Labi i Saali, na Istočnom moru i u Šleskoj ponijemčeni i istrijebljeni, Česi su sačuvali svoju samostalnost. Opkoljeni su dašto sa tri strane od Nijemaca, na istoku graniče s Poljacima i Malorusima, na jugu s Mađžarima, a to je u ovoj međunarodnoj borbi svakako teška pozicija — ona je slična poziciji Nijemaca, na koju se pangermani toliko tuže.

45. a Čeoslovački je narod odmah u svojim počecima pokazao prema Njemačkoj i Austriji znatnu snagu; prva češka država (Samo u VII. st.) prostirala se na jug sve do slovenskog područja, a velikomoravska je država dopirala na jug i do Jugoslavena. Kasnije je češka država, kako je već spomenuto, provodila u jednom razdoblju neki imperijalizam.

Češka se spojila s Austrijom i Ugarskom tek 1526. u personalnu uniju; od VII. do XVI. st., dakle tisuću godina tvorila je ona svoju samostalnu državu. Do spoja s Austrijom i Ugarskom došlo * je od straha pred turskom opasnošću; sve tri države imale su zajedničku dinastiju, a inače su ostale samostalne. Treba dakako istaknuti, da je Ugarska 1526. već bila pod turskom vlasti, samo je Slovačka ostala slobodna i bila je primljena u uniju; tek ujedinjenim nastojanjem Češke, Austrije i Slovačke trebalo je Ugarsku oteti Turskoj, a to je pošlo za rukom iza gotovo dvostoljetne borbe.

Povijest razvitka češko-austrijsko-ugarske unije veoma je zanimljiva i poučna, ako promotrimo, kako je prema sredovječnim nazorima moćni položaj dinastije, obasjane sjajem rimskoga carstva, vodio do apsolutističke centralizacije i germanizatorne unifikacije; već je upozoreno, kako se primjer Austrije nepravom navodi kao

dokaz, da se mali narodi i države nužno moraju udruživati u federacije. Austrija je iznevjerila načelo federacije.

Pravno je Češka još i sada samostalna država. Unija s Austrijom i Ugarskom 1526. g. dala je samo zajedničkoga kralja; Habsburgovci su sve tri države centralizirali i od česti germanizirali samo *via facti*, pravni temelj nije promijenjen. Habsburgovci su, kao češki kraljevi, utvrdili apsolutizam po španjolskom uzoru u cijeloj administraciji, ali se nisu usudili da promijene državopravni temelj, koji je ugovoren između kraljevine i dinastije; staleži su onda bili narodni predstavnici i ostadoše to sve do 1848. g.: Češka je država postala apsolutistička, ali je i pored toga ostala posebna, samostalna država.

Habsburgovci se najmiše Rimu za orudje protivureformacije, i husitski je pokret ugušen pomoću cijele Evrope. Revolucija je protestantske Češke 1618. g. skršena, a car i njegovi njemački savjetnici svakojako nastojahu da oslabe češke zemlje. Provedena je napose nevidjena ekonomska revolucija: do 30.000 porodica (među njima Komenský) bude prognano iz zemlje, a tri četvrtine zemljišta zaplijenjeno i dan.) za nagradu plaćenicima i plemićima, koji su se iz čitave Evrope sjatili na češki plijen. Znatian dio češke imovine prisvojio je sam car. Rekatolizacija pomoću draguna i jezuita nije iskorijenila narodne svijesti; ali narodni otpor nije bio slomljen, moravski su se seljaci još 1775. borili protiv carske vojske. 11 205

Tek se Marija Terezija i Josip II. odvažiše na potpunu centralizaciju uredivši centralne kancelarije, ali baš Josip izazva snažan narodni pokret i politički otpor čeških staleža (kao i ugarskih), koji su postojano branili prava češke države. Pošto je proglašeno austrijsko carstvo (1804.), kao izraz apsolutističke unifikacije, otpor je u Češkoj rastao, dok napokon revolucija 1848. g. nije postigla od Ferdinanda (4. travnja 1848.), da je od česti obnovljen češki ustav i državopravna samostalnost. 12 Pošto je revolucija poražena, uvede Bachov apsolutizam opet centralizam. U početku ustavne ere, koju je iznudio poraz 1859, car se Franjo Josip kolebao između centralističke i federalističke politike, ali sve je očitije pristajao uz centralizam; obećao je Česima (1861.) uz koje su tada bili i Nijemci iz Češke, da će se dati krunisati za češkoga kralja, a slovačkoj je deputaciji obećao slobodu i potporu protiv Mađžara.

Ali obećanja se ne ispuniše. Poraz 1866. prinudi dinastiju na popuštanje, ali takovo popuštanje, koje bi što manje slabilo apso-

lutizam; car se nagodio (1867.) s Ugarskom, upravo s Madžarima, dajući tako u Austriji hegemoniju Nijemcima, u Ugarskoj Madžarima. Tada Česi započeše ustavnu borbu poznatom pasivnom opozicijom (bojkotirajući centralni parlamenat). Car Franjo Josip lično se založi i pokuša da slomi otpor nasiljem i najgrubljim kršenjem prava, ali uzalud. Stoga pokuša da se nagodi s Česima. Izdade češkom saboru dva reskripta (1870. i 1871.), u kojima svečano obećava, da će se dati krunisati za češkoga kralja, i priznaje historijsko pravo česke države. Ali Madžari i Prusi, kako je to nedavno potvrdio ugarski ministar predsjednik Esterházy, spriječiše tu nagodbu. Tako je opet nastala borba češkoga naroda protiv Beča, a svršila se (1879.) kompromisom, koji je Česima zajamčio neke koncesije kulturne (na pr. sveučilište) i narodne; ali državopravni spor ostade neriješen — Česi ne priznaju centralistički austrijski ustav i sudjeluju u centralnom parlamentu samo uz svoju državopravnu ogradu.

*no navedeno
se u tekstu* Tako stoji stvar do danas. Austrija, postavši dualizmom Austro-Ugarska, organizirano je nasilje njemačke manjine u Austriji, madžarske u Ugarskoj; državopravno je dualizam neobjektivnost i upravo komplot dinastije s Nijemcima i Madžarima protiv Čeha; Austrija nije nastala samo unijom Austrije i Ugarske, nego ujedinjenjem tih dviju država s češkom državom. Pravno Česi nemaju manje pravo na samostalnost nego Madžari; naprotiv oni imaju veće pravo; kad se naime 1526. g. Češka spojila s Austrijom, Ugarska je, kako je rečeno, bila pod Turskom i samo je Slovačka bila slobodna.*

Češka bijaše već tada, a i sada je poslovični „biser Austrije“ — pa je vojnički teret i financijsko breme ležalo na češkim zemljama; Česi, Slovaci i Austrijanci morali su svojom krvlju i svojim novcem da oslobode ostalu Ugarsku (madžarsku), koja je tek u drugoj polovici XIX. stoljeća postala gospodarski jača i uplivnija. Gospodarska snaga Austrije bila je doista u Češkoj.

Češki narod nije nikad pravno priznao austrijski centralistički i

* U pismu Helffiju, uredniku madžarskog lista „Magyar Ujság“ dne 8. studenoga 1871 izjavljuje Ljudevit Kossuth ovo: „Medju zakonitim naslovima, koji čine temelj dinastičnoga prava na ugarsko i češko prijestolje, nije samo analogija nego potpuna istovetnost. Ona je upravo tako u njihovu postanku i vremenu, metodi, uvjetima i principima, kao što se oni i riječima potpuno podudaraju. Češka zemlja nije patrimonij, nije t. zv. nasljedna zemlja, nije privjesak Austrije, nego zemlja, koja ima pravo na diplomatske odnose i uzajamne ugovore. Ona je upravo tako država kao Ugarska.“

ustav i dualizam, — u tom baš i jeste borba Češke protiv Habsburgovaca i Austrije. Česi su po svom pravu, koje im je napokon car Franjo Josip triput svečano priznao, samostalan narod i država. Austrijsko-madžarsko nasilje ne stvara prava, i narodno pravo ne zastaruje, dok se narod za nj bori.

45 b. U ovom ratu Česi su kao samostalan narod postupali samostalno — nisu pošli za krivokletnim carem i stavili su se na stranu Saveznikâ.

Češki je narod 1526. izabrao Habsburgovce za kraljeve, češki narod ima potpuno pravo da Habsburgovce dalje ne priznaje, jer su se iznevjerili narodu. A iznevjerili su se time, što je osobito Franjo Josip radio protiv svećanih obećanja i što je krnjio češka prava; zato je narod od 1848. god. stojao i stoji u borbi protiv krune i onih zemalja i naroda (Nijemaca i Mađara), koji su se s njome združili protiv njega. Češki narod nije odobravao ulogu, koju su Habsburgovci od 1866. sve očitiije igrali kao sluge Berlina; Česi su na svečan način 1870. izrekli svoje stajalište protiv sve opasnijega prusizma, kad su (jedini od svih naroda) prosvjedovali u praškom saboru protiv toga, što je Alzacija-Lorena otkinuta od Francuske.

Česi nisu u bečkom parlamentu branili samo svoja prava, nego i prava ostalih slavenskih naroda i Talijana; za balkanskog rata javno su podupirali Jugoslavene protiv Beča i Budim-Pešte. Tu su narodnosnu i demokratsku politiku nastavili, kad je Franjo Josip navijestio rat Srbiji, a time i Rusiji; čitav je narod osudjivao taj rat, i češki su vojnici pokazali taj otpor otkazavši poslušnost, prebjegavajući i stupajući u savezničke vojske. Taj pokret, što se mora napose istaknuti, bijaše spontan, u potpunom smislu riječi pučki — češki vojnici, izbornici, otkazaše Habsburgovcima poslušnost.

U svim savezničkim i neutralnim zemljama mnogobrojne češke i slovačke kolonije jednako spontano proglasiše pravo češkoslovačkog naroda na samostalnost i organiziraše vojničke legije; sve te kolonije, koje su premašivale milijun žitelja, organizirale su se pojedince pod vodstvom Spoljnoga Narodnog Vijeća sa sjedištem u Parizu. To Narodno Vijeće dobro je poznavalo mišljenje čitavoga naroda i njegovih glavnih političara, te nije moglo da bude ni malo u sumnji o suglasju cijeloga naroda. Stoga je Deklaracijom dne 14. studenoga 1915 svrgla Habsburgovce s njihova kraljevskog prijestola i navijestila im nadalje borbu i otpor. Franjo Josip odgovori već spomenutim terorom, — trideset, možda i šezdeset ti-

suća ljudi tiranski je smaknuto, da se priguši nezadovoljstvo i ustanak nenjemačkih naroda.

U Češkoj je cijeli narod svojim postupkom odobrio politiku Spoljnoga narodnog vijeća i izjavio je svečano nekoliko puta preko svojih zastupnika, da teži za potpunom samostalnošću izvan okvira Austro-Ugarske.

Medjutim se prvobitne neznatne legije proširiše ratnim zarobljenicima u vojske u Rusiji, u Francuskoj, u Italiji; na svim bojištima proslaviše se Česi i Slovaci svojom hrabrošću i vojničkom disciplinom uz demokratsko uređenje te prve vojske. Njezin put iz Ukrajine preko Sibirije u Francusku postade epopeja cijeloga rata.

Saveznici su potpuno priznali značenje češkoslovačkih vojski i cijeloga naroda za Savezničku stvar: francuska, talijanska, engleska, američka, japanska i dr. vlade priznadoše vojsku za dio savezničkih vojska i Spoljno Narodno Vijeće za službenog predstavnika buduće samostalne češkoslovačke države. (Navedeno već u odijeljku 8 b.)

Posljedica je toga priznanja i praktična njegova potvrda u tom, što je poslana pomoćna ekspedicija Sjedinjnih Država i Saveznikâ u Sibiriju. Svim time nisu Saveznici još priznali češko pitanje za međunarodno pitanje: mahnitanje mađžarske i njemačke žurnalistike i službena izjava austro-ugarske i njemačke vlade protiv toga priznanja samo potvrđuje međunarodno značenje češkoslovačkog pitanja.

Listovi su u Austro-Ugarskoj i Njemačkoj isprva dugo tajili češkoslovački pokret; samo su po katkad, da se zastraši pučanstvo, objelodanjeni službeni izvještaji u smaknućima i zapljeni imovine; ali napokon se češkoslovačka vojska i njezina djela nisu više mogla zatajiti. Bečka je vlada protiv priznanja Narodnog Vijeća i vojske izdala 17. kolovoza 1918. izjavu, da je Narodno Vijeće privatni odbor, koji nema mandata od naroda, a dalje se kaže, da se češkoslovačka vojska ne može priznati kao saveznička u smislu međunarodnog prava, budući da nema češkoslovačkog naroda (t. j. naroda međunarodno priznatoga). Osim toga je tobože bečkoj vladi poznato, da je u vojsci samo neznatan dio Čeha i Slovaka. Stoga da će se, unatoč priznanju sa Savezničke strane, postupati s češkoslovačkim vojnicima kao izdajicama.

Ta je izjava bečke vlade sasvim austrijska — lažna i himbena. Narodno Vijeće nije privatni odbor, kako baš bečki prosvjed

dokazuje — protiv privatnog odbora ne bi se izdavala takva službena izjava. Uistinu je Narodno Vijeće organ naroda te radi i postupka po intencijama glavnih narodnih domaćih vodja, koji su mnogobrojnim izjavama prihvatili i odobrili politiku Spoljnoga Narodnog Vijeća. Narodno Vijeće je organ cijeloga češkoslovačkog naroda. Da su češke zemlje pravno samostalne u smislu međunarodnom, dokazuje to historija i prisege austrijskih vladara kao okrunjenih čeških kraljeva; Franjo Josip priznao je svečano triput historijska prava češke države.

Laž je, da je u češkoslovačkoj vojsci samo neznatan dio Čeha i Slovaka, kao da glavni kader tvori Rusi; razumijemo, što Beč sam sebe uvjerava, da je mali dio u toj vojsci, uistinu je cijela vojska sastavljena od Čeha i Slovaka i ona broji (u Rusiji, Francuskoj i Italiji) oko 100.000 ljudi. To znači, da su svi češkoslovački vojnici, koji uživaju slobodu, protiv Austro-Ugarske; dio čeških vojnika ostao je pod pritiskom njemačkim i mađarskim, ali da je mogao, i on bi se stavio na stranu Saveznikâ, kako to sasvim jasno potvrđuju smaknuća čeških i slovačkih vojnika. Kad se naša vojska u Ukrajini suprotila austrijskoj vojsci, poslao je car svoga pouzdanika, da s njom pregovara i da je nagovori, neka se povrati, obećavajući potpunu amnestiju.

Prijetnja, da će se sa zarobljenicima postupati kao s izdajicama, češkoslovačku vojsku ne plaši; ona je već izdala proglas, da će osvetiti svako smaknuće smrću njemačkih i mađarskih zarobljenika i da za svako smaknuće smatra lično odgovornima Habsburgovce i Hohenzollnerovce.

Poslije Beča progovorio je službeno i Berlin. Ministar kolonija Solf (prema izvještaju od 22. kolovoza) govorio je na drzovit način o češkoslovačkoj vojsci kao o bandi beskućničkih razbojnika: poslije njemačkog poraza kod Bahmača molio je njemački general od te bande primirje, a 1866. god. pruska je vojska, provalivši protiv Austrije u Češku, službeno priznala pravo češkog naroda na samostalnost pa mu je samostalnost i obećavala. Česi su tada Pruse smatrali pogibeljnijima nego Austrijance; od toga su se vremena Česi i Slovaci uvjerali, da su Habsburgovci puke sluge Pruske, i zato ih se odriču. Po istom pravu, po kom su Habsburgovci bili izabrani za češke kraljeve, prestaju oni da budu češkim kraljevima — narod ih je izabrao, narod ih otpušta. Grof je Czernin u spomenutom memorandumu ispravno spoznao, da je češki narod najmanje dinastičan.

46. — Iz navedenoga je jasno, da Čehe ne zadovoljava koncesija narodne autonomije i da ih ne zadovoljava više ni austrijska federacija; Česi imaju historijsko pravo na samostalnost čeških zemalja (Česke, Moravske, Slezije), imaju pravo na samostalnost države, koju su oni stvorili. Osim toga imaju prirodno i historijsko pravo da se združe sa Slovačkom, koju Madžari brutalno ungatavaju. Slovačku, koja je činila jezgru velikomoravske države, otrgli su Madžari u X. stoljeću; kasnije je ona kratko vrijeme bila spojena sa svojim suplemenicima, a neko je vrijeme bila samostalna. Kulturno su Slovaci neprekidno ostali u uskoj svezi s Česima. Madžari su kulturno zavisjeli od Slovaka. Ujedinjenje Čeha i Slovaka je dakle zakonit zahtjev.

Taj zahtjev prihvatili su nesamo Česi, nego i Slovaci. Slovaci će se u školama i u cijeloj javnoj upravi služiti svojim jezikom; jezičnog pitanja nema, budući da svaki Slovak, pa i neobrazovan, razumije češki i svaki Čeh slovački. Slovaci su Česima u doba preporoda dali velike pisce (Kollár, Šafarík), a druge su uzgojili (Palacký, donekle i Dobrovský). Madžari su kulturno slabiji nego Slovaci, pa su se ipak dali na sistematsko i brutalno pomadžarivanje; to pomadžarivanje nije bilo pripravljeno i pojačano kulturnom premoći, nego državnom administracijom, koja se služila nasiljem i demoralizacijom pomoću gospodarskih prednosti. Poznato je, da su se izbori za parlamenat svršavali na slovačkom i rumunjskom području bitkama, u kojima su nemadžarski izbornici jednostavno hicima rastjerani, — samo na taj način sačuvao se mađarski značaj parlamenta, premda većina pučanstva u Ugarsko nije mađarska.*)

47. — Pangermani iznose kulturnost njemačkoga naroda kao argumenat za njegovo pravo na svjetsko gospodstvo; ako je kul-

*) Slovački je arhaički dijalekat pored moravskih dijalekata i centralnoga češkog dijalekta (praškoga). Slovački jezik nije mogao pod Madžarima da se slobodno literarno razvije, a i češki je jezik bio u svom razvitku dosta zaustavljen političkom propašću. Svaki Čeh razumije slovački i obratno; razlika leži samo u arhaičkim oblicima i u pojedinim riječima; slovački ima isti akcenat kao češki, a baš po akcentu razlikuju se slavenski jezici: poljski, ruski i jugoslavenski jezik ima svaki za se različan akcenat. Slovački je govor uveden kao književni jezik potkraj XVIII. stoljeća. Između čeških i slovačkih literala vodile se žestoke raspre radi slovačkog jezika; sami Slovaci, kao Kollár i Šafarík, bojali su se narodnog cijepanja; danas su ti sporovi praksom uređjeni, za mlađe generacije na obje strane ne postoji jezično pitanje, narodno i državno jedinstvo radi upotrebljavanja slovačkoga govora nikako nije u opasnosti.

tura uvjet bar političke samostalnosti, onda Česi i Slovaci potpuno zaslužuju samostalnost.

Samostalna Češka vrlo je brzo i znatno napredovala u školstvu i obrazovanosti; češka država bila je rano i čvrsto organizirana, a njezina administracija u rukama obrazovanog činovništva bijaše vrlo dobra. Zato je manja Češka mogla da se uspješno ogleda s većom Njemačkom. Ratarstvo i industrija bijahu na visokom stepenu.

Kulturno su se Česi proslavili svojom reformacijom, kojom su se prvi, kao narod, oprli sredovječnoj teokraciji, štono se oslanjala na njemačko rimsko carstvo. Iz praškog sveučilišta, iz prvog sveučilišta u srednjoj Evropi, izišao je Jan Hus, koji je svojom mučeničkom smrću raspalio čitav narod na otpor protiv sredovječne rimske teokracije; s Husom je cijeli češki narod tako započeo novo doba.

U husitsko doba nisu se Česi odlikovali samo kao ratnici („tko je Čeh, taj je kapetan“); pored Jana Žižke, utemeljitelja moderne strategije, imamo baš Husa, imamo Petra Chelčickoga i Jana Amosa Komenskoga, učitelja i odgojitelja narodâ. Češka narodna crkva, Češko Bratstvo, po suglasnom sudu historičara bijaše pokušaj najčišćega kršćanstva. Češki Taborićani (radikalni Husiti) pokušali su da oživotvore kršćanski komunizam.

Rim i Habsburgovci, oslanjajući se taj put na cijelu Evropu, slomiše češku reformaciju: tada se Češka, oslabljena nametnutim joj ratovima, združila s Austrijom i Ugarskom, ali baš tu uniju, koja bijaše naperena protiv Turaka, iskoristili su Habsburgovci, da uguše češku reformaciju. Protivukatolička revolucija svršila se 1618. Bijelom gorom i jezuitskom tamom. Ali tradicija nekadašnje moći i samostalnosti i napredne ideje XVIII. stoljeća, pa napose francuska revolucija, pobudile su češki narod na nov duševni i narodni život; od kraja XVIII. stoljeća broji se renaissanca Čeha i Slovaka kao organička čest renaissances svih naroda u Evropi. Unatoč neprestanim borbama protiv krivokletne dinastije, koju su podupirali Mađžari, češki je narod danas kulturno i gospodarski jedan od najnaprednijih. Dokazao je tako činom, da je sposoban za život, da je energičan i da može da se suprotivi pritisku imperijalističke Njemačke i Austrije, budući da su se Česi, kako je već istaknuto, na taj visoki stepen obrazovanosti uzvinuli vlastitom snagom, bez pomoći dinastije i Austrije.

Koliko je dakle kultura argumenat za političku samostalnost

(obrazovanost pučanstva olakšava državnu administraciju, napose demokratsku administraciju), Česi i Slovaci mogu da se tim argumentom posluže punim pravom, budući da nisu manje kulturni nego njihovi ugnjetavači Nijemci i Madžari.*)

48a. Češkoslovačka država imat će otprilike četiri puta veće područje nego Belgija s kojih trinaest milijuna; taj broj obuhvata narodnosne manjine njemačke, poljske i rusinske, kojih će biti do četiri milijuna.

Premda zastupamo narodnosni princip, ipak hoćemo da zadržimo svoje manjine, osobito i njemačke. Čini se, da je to paradokсно, ali mi hoćemo da ih zadržimo baš na osnovi narodnosnoga principa. Češka je osobitim slučajem nacionalno mješovita zemlja. Između Talijana i Nijemaca etnografska je granica jednostavna i oštro označena. Tako nije u Češkoj; u mnogim mjestima i u svim gradovima ima znatnih čeških manjina. Nijemci prigovaraju, da su češke manjine u sjevernoj Češkoj i t. d. „samo“ radnički svijet — svijet, koji živi od njemačkoga kruha; ali taj antisocijalni argument sasvim je neispravan i nije u suglasju s industrijalizacijom Češke, koja traži radne sile i time dovodi češke radnike u njemačke gradove. A dašto, bili su to baš sami Nijemci, koji su zvali Čehe, da se nasele, dajući prvenstvo češkom radniku pred njemačkim.

Pitanje narodnih manjina od odlučne je važnosti nesamo za Češku, nego skoro za sve države, jer su skoro sve države nacionalno mješovite. A ako Nova Evropa ne bude sagrađena na strogo narodnosnom temelju, morat će narodne manjine da budu osigurane. Tako će to biti u Češkoj. Česi su tražili uvijek ravnopravnost, a ne prvenstvo. Češkoslovačkoj državi bit će obzirom na njezin centralni položaj uvijek do toga, da se Nijemcima i ostalim manjim manjinama zajamče potpuna prava. To će zahtijevati zdrav razum.

Što se tiče njemačke manjine, predložio je odlični češki vođa, dr. Julius Grégr, rektifikaciju političke granice na sjeveru; neki dijelovi, gdje ima sasvim malo Čeha, mogli bi po nekim političarima pripasti njemačkoj Austriji. Na taj način mogla bi se njemačka manjina znatno smanjiti. Protiv toga mora se pripomenuti, da ima takodjer znatnih čeških manjina u Donjoj Austriji i osobito u Beču (pol milijuna), a da ima takodjer Čeha u Pruskoj Sleziji, u klad-

*) I po službenoj statistici ima kod Čeha manje analfabeta nego kod Nijemaca

skom i ratiborskom kraju, kao i velika srpska manjina u Lužicama. Pangermani dakle ne smiju da upiru prstom samo u manjine u Češkoj. Ispravno mjerilo za novu narodnosnu diobu u Evropi leži u pravednoj aplikaciji principa većine. Što je ispravnije — da više od devet milijuna Čeha i Slovaka bude pod vlašću Nijemaca ili da tri milijuna Nijemaca budu pod vlašću Čehoslovaka?

Ako Nijemci ističu argumenat, da im njihova kultura daje pravo nad manje obrazovanim narodima, treba istaknuti, da Česi nisu manje obrazovani od Nijemaca.

Ima sredstvo, više financijskoga značaja, kojim bi se moglo olakšati novo uređenje narodnih manjina. Njemački i austrijski političari, osobito pangermanski, često su predlagali, da se različite države late sistematskog preseljavanja narodnih manjina. Opažam, da u Engleskoj g. Buxton predlaže to sredstvo za Balkan. Ali mora se sumnjati, da li bi to sredstvo bilo veoma uspješno, kad bi se manjinama zajamčila jednaka narodna prava. Mađžari su nastojali prije nekoliko godina da presele u domovinu neznatnu mađžarsku manjinu iz Bukovine; pothvat se izjalovio, budući da su kolonisti, preseljeni u domovinu, doskora ostavili Ugarsku i vratili se natrag. Poslije rata mnogi će krajevi trebati ljudi — ratara, obrtnika i izučenih radnika; možda bi se tako smanjile neke manjine.

Poljaka ima u češkoj Slezijskoj (oko 230.000); uz dobru volju, a ta ja s obzirom na zajedničkog neprijatelja nužna, moguće je naći povoljno razgraničenje; poljska manjina u Slezijskoj reducirala bi se i time, kad bi češki ratiborski kraj (u pruskoj Slezijskoj) bio vraćen našoj Slezijskoj.

Mađžarska manjina u Slovačkoj bit će dovoljno nadoknadjena slovačkim manjinama, koje će ostati na mađžarskom području.

Neki češki i jugoslavenski političari upozoravaju, da bi se Slovačka mogla spojiti s jugoslavenskom državom: područje u Ugarskoj uz austrijsku granicu pripadalo je nekad Slovačkoj; sada je njemačko i od česti mađžarsko, ali ima na njemu slovačkih i hrvatskih manjina; kad bi se to područje pridružilo na sjeveru Slovačkoj, a ne jugu Jugoslaviji, spajalo bi ono sjeverne i južne Slavene. Područje bi bilo oko 200 km dugo. Ta osnova računa s potpunom pobjedom Saveznika, jer nema sumnje, da Mađžari i Nijemci ne bi dobrovoljno prihvatili takvu osnovu. Ako dodje do istinske demokratske rekonstrukcije Evrope, bit će sjeverni i južni Slaveni osigurani i bez toga spoja.

48b. — Nedavno su Malorusi, koji žive u Ugarskoj, predložili novu osnovu. Njihovi zastupnici u Sjedinjenim Državama žele, da se njihov narod ujedini s Češkoslovačkom državom, u kojoj bi on bio autonoman, federativan dio. Taj prijedlog treba dakako da odobri puk u Ugarskoj. Te su Ugrorusine, kako se oni (u Americi) sami nazivaju, Mađžari teško ugnjetavali; ima ih oko pol milijuna. *)

48 c. — Češka je gospodarski i financijski priznata kao „biser Austrije“, a i unapredak bit će isto tako bogata kao sada; zapravo će biti bogatija, jer ne će biti primorana da podupire gospodarski slabije austrijske pokrajine. **)

Češka bijaše od svoga ujedinjenja s Austrijom i Ugarskom politička hrptenica Austrije; alpske pokrajine bile su siromašne, Trst i more malo su tada značili, Ugarska pak nije gospodarski ništa značila. Češka je izvozila žito i industrijske proizvode; tek u drugoj polovici XIX. st. postade Ugarska žitnicom Austrije i donekle Češke, koja je odonda, baš kao i ostala Austrija, dovozila žito i brašno, koje je trebala, iz Amerike.

Sada je pučanstvo Češke, okruglim brojem, napola ratarsko, napola industrijsko. U samoj Češkoj bavi se poljskim gospodarstvom 35 prostotaka, a ostatak industrijom, trgovinom i t. zv. slobodnim zanimanjima. U Moravskoj i u Sleziji prehranjuje se 50 postotaka poljskim gospodarstvom; u Slovačkoj je još veći postotak.

Godine 1906.—1914. bila je žetva žita (okruglim brojevima u Češkoj 54 i pol milijuna q, u Moravskoj 24 milijuna, u Sleziji 4 milijuna. Ako se odračuna žito, koje je potrebno za usjev i koje propadne, otpada u Češkoj poprijeko na godinu 810 funti žita na glavu a u Moravskoj doseže poprijeko 890 funti. Češke zemlje daju zajedno poprijeko 815 funti na glavu a pučanstvo je nešto manje nego 10 milijuna, dok u ostaloj Austriji jedva doseže poprijeko 511 funti. Treba primijetiti, da se polovica toga žita može) upotrijebiti za meljavu i da daje brašno i hranjive tvari odlične kakvoće, koje zajedno s godišnjom žetvom krumpira, graška, leće, povrća i izvrsnoga voća pruža više, nego što je potrebno,

*) Među ugarskim i galicijskim Malorusima (u Americi) ima stranka, koja se naziva Karpatski Rusi; i oni su ponudili Češkoslovačkom Narodnom Vijeću ujedinjenje s Češkoslovačkom državom.

**) Treba spomenuti, da se austrijske financije opiru na Češku-Moravsku-Sleziju, Donju Austriju s Bečom, Sjevernu Štajersku i posljednjih godina donekle na Zapadnu Galiciju.

da se pokrije opća potreba. God. 1914. bila je žetva tako dobra, da je dala poprijeko 839 funti na glavu. Treba spomenuti, da stepen obradjenog zemljišta u Češkoj nije dosegao onu visinu kao u Danskoj ili u Belgiji. Mnogo se još dade poboljšati, ako se uzdrži brzina razvitka, koja se dosegla posljednjih deset godina.

God. 1906.—1910. dale su Češka i Moravska skoro 46 postotaka čitave ratarske produkcije u Austriji, 41 postotak krumpira, 44 postotka djeteline i sijena i 93 postotka šećera od repe. Austrijska je šećerna produkcija gotovo sva u češkim zemljama. Statistike o gojenju voća, povrća, žitarica i t. d. isto su tako rječiti dokazi, kako je važna Češka. A pri tom te zemlje reprezentiraju samo 26·4 postotka zemlje u Austriji i jedva 35·5 postotka njezina pučanstva. Gojenje blaga u Češkoj, u Moravskoj i u Slezii u posljednje se doba osobito podiglo; opskrba mlijekom i mesom obilnija je nego u ostalim dijelovima Austrije. (Osim Beča, koji u mnogom pogledu uživa prednosti glavnoga grada.)

Od ukupne množine smedjega uglja, koji se dobiva u Austriji (26·25 milijuna tona), Češka sama daje 83 postotka, a od 15·8 mil. tona kamenoga ugljena 86·66 post. Ti brojevi stavljaju Češku među najbogatije zemlje na svijetu, uz Englesku, Sjedinjene Države i Njemačku, budući da od njezina privrede otpada na svakoga od njezinih 10 milijuna žitelja 26·5 q kamenoga i skoro 51 q smedjega ugljena na godinu.

Od željezne rudače, koja se dobiva u Austriji (27 mil. centi), otprilike trećina potječe iz Češke. Premda sama zemlja nije suviše bogata željeznom rudačom, ipak poradi toga, što proizvodi mnogo ugljena, ima u Češkoj mnogobrojnih tvornica željeza, koje čine 60 postotaka cjelokupne željezne industrije u Austriji. Budući da su te dvije vrste prirodnog bogatstva i industrije najznatnije od sviju, češke su zemlje za Austriju neprocjenjive.

U ostalim granama isto se tako ističe važnost Češke. U samoj Češkoj skupljeno je oko 93 postotka čitave šećerne i oko 46 postotaka pivovarske industrije. Hmelj raste samo u Češkoj i izvozi se iz nje. Industrija strojeva isto tako ima svoje sjedište najviše u Češkoj, baš kao i tekstilna (vunena i pamučna), staklarska, papirna, kožna, kamenarska, zatim pravljenje brusova, dobivanje grafita, kemijska i elektrotehnička industrija.

Poradi te svoje industrijske djelatnosti iskazuje Češka najviše dohotke od željeznica, pošta i brzjava. Njezina je željeznička mreža najgušća i ona se jedina u cijeloj Austriji može da

pohvali privatnim željeznicama, koje su podigle privatne tvornice. Osobito sjeverna Češka ima takav značaj. Češka iskazuje 52 postotka ukupnoga dobitka od austrijskih pošta.

U bankarstvu i mjenjaštvu zavisjele su češke zemlje od Beča, ali su se od 1895. godine emancipirale i za posljednjih dvadeset godina kapital je čeških banaka porastao od 48 mil. kruna na 336 mil. kruna. Treba spomenuti, da je glavni izvor češkoga bankovnog kapitala trgovina s češkim zemljama. Razvitak češke trgovine bio je posljednjih nekoliko godina neobično brz.

Slovačko područje u sjevernoj Ugarskoj ima drukčiji značaj. To je ponajviše ratarski kraj, koji se dosada nije razmjerno razvio, a budući da je to vrlo gorovit kraj i način obradivanja u njemu zastario, on je mnogo siromašniji nego ostale češke zemlje. Južni je dio, koji je manje gorovit, plodan i rodi dobrom pšenicom i vrlo dobrim vinom. Budući da goroviti sjever ima mnogo prirodnog bogatstva, osobito željezne rudače i t. d. i velikih šuma, što se još nije eksploatiralo, mogao bi se taj kraj vrlo probitačno industrijalizirati. Mogao bi da pomaže ostale češke zemlje onim sirovinama, kojih one dosta nemaju, kao željeznom rudačom, bakrom, zlatom i kositrom; taj je kraj isto tako dobar za ovčarstvo i govedarstvo; sličan je šleskom, koji je danas već industrijalan, a mogao bi se isto tako razviti.

A ne smijemo zaboraviti ni bogatih nalazišta urana i radija u Jachymovu, kupališta: Karlovih Vara, Františkovih i Marianskih Lazni, Teplica, Poděbrada, Mšena, Luhačovica, Pišťana i dr. Češko-slovačke su zemlje u tom pogledu najbogatije na cijelom svijetu. Ukratko, izuzevši sol, živu i naftu, češkoslovačke zemlje imaju izobilja svega, što trebaju za kulturni razvitak, tako, da bi kao samostalna zemlja imale svega dosta i da bi izvozile nesamo svoje ratarske, nego i veliki dio industrijskih proizvoda.

S gledišta nekih modernih narodnih gospodara mogle bi se češkoslovačke zemlje nazvati idealnom zemljom; one mogu vrlo dobro da ostvare ono suglasje između ratarstva i industrije, onu gospodarsku nezavisnost, koju mnogi teoretičari smatraju za uvjet pri stvaranju malih samostalnih država (vidi poglavlje o slobodnoj trgovini u Gideovu „Narodnom gospodarstvu“).

U takvim slučajevima, kao što je rat, češkoslovačke zemlje mogle bi same sebe potpuno da zadovolje kako u zemljoradničkom tako i u industrijskom pogledu.

Prirodno i industrijsko bogatstvo čeških zemalja omogućuje

i vrlo veliko oporezovanje, pa je ono uvijek tvorilo finansijski temelj Austro-Ugarske monarhije. Češke su zemlje mnogo gušće napućene, i ukupna životna mjera (standard of life) mnogo je viša nego u ostalim austrijskim zemljama.*)

Ova skrižaljka pokazuje, koliko češke zemlje pridonose austrijskim financijama na temelju izravnoga oporezovanja:

Češke zemlje plaćaju:	Druge pokrajine (izuzevši D. Austriju)
Kućarine 49·75 post.	50·75 post.
Tecivarine 61·25 „	38·75 „
Dohodarine 56·7 „	41·3 „
Svega izravnih poreza . . 57 post.	43 post.

Češke zemlje i ostale austrijske zemlje (ne brojeći amo Donju Austriju s Bečom) imaju 25·04 mil. stanovnika u omjeru 45·5 post. prema 59·5 post. — Donja Austrija se meće napose, jer je položaj Beča kao prijestolnice privilegiran; tu je zapravo središte i češke industrije i izvoza. Mnogi češki pothvati imaju tamo svoje središnje urede i tamo su nadležni, budući da su porezna ljestvica i gradski nameti u Beču niži nego u Češkoj. Time se objašnjuje zašto porezna snaga u Češkoj ima tendenciju da pada, dok u Beču i Donjoj Austriji raste. Da možemo te brojke uhvatiti statistički i da pribrojimo bilanci čeških zemalja poreze onih čeških pothvata, koji imaju svoje sjedište u Beču, razlika bi još više ispala u našu korist. Ali i kraj sadašnjih prilika porezna snaga čeških zemalja iznosi 11·90 kruna po čovjeku, dok je u ostalim austrijskim zemljama samo 6 kruna.

Još su kud i kamo znatnije statistike neizravnih poreza u Austriji (porez na pivo, šećer, alkoholna pića, sol, duhan, živež i t. d.) Izuzevši alkoholna pića/potrošak je svih tih stvari u češkim zemljama kud i kamo veći.

Češke su zemlje uistinu „biser Austrije“, i to nesamo s finansijskog stajališta. U ostalim su zemljama monarhije državni izdaci veći nego dohoci, a taj deficit naknadjuju češke zemlje. Ako se uvažave navedene činjenice, ne može biti sumnje o tom, da će Češka i Slovačka dostajati same sebi i da će uspijevati gospodarski i finansijski.

Češka na nesreću nema nikakva mora (osim u Shakespearea!)

*) U tim zemljama otpada 128 ljudi na četvorni km, dok u ostaloj Austriji otpada samo 83.

5
2
a to je zbilja vrlo neprilično, ako se poredi na pr. s malom Danskom ili s drugim primorskim zemljama. Ali Češka nema o tom pogledu gori položaj nego Srbija, Ugarska, Švicarska. Primjer Švicarske dokazuje, da zemlja bez mora može nesamo da sačuva političku samostalnost, nego da joj moderna prometna sredstva omogućuju da podržava odličnu industriju. Švicarska nema nimalo ugljena ni željeza, pa ipak je uspjela da postane industrijska zemlja. Češka je nasuprot tomu bogata ugljenom i moći će zato da ima potrebne željeznice. Češka će imati na raspolaganju Trst, koji će, kako se može očekivati, postati slobodna luka; imat će također srpsko-hrvatske luke i poljski Gdanjsk, osobito u slučaju, ako bi im njihov odnos prema Njemačkoj priječio da se služe Hamburgom. Daljina je od Praga do Hamburga ista kao do Trsta; Gdanjsk i Rijeka su nešto dalje. Može se također urediti jeftin vodeni put kanalom moravsko-odransko-vislanskim, koji je već započet. Napokon će i Slovačka imati Dunav.

More tvori također razmjerno jake strategičke granice, ali razvitak modernih plovila i lijetala uklonit će to prvenstvo, kako je dokazano u ovom ratu.

Češka će preuzeti dio predratnoga austrijskoga državnoga duga ali odbit će odgovornost za ratni dug. Financijsko stanje Austrije vrlo je bijedno; rat je stajao monarhiju silne novce, a austro-ugarska banka bila je degradirana na zavod za izdavanje krivog novca.*)

Samostalna Češka bit će primorana da započne svoju upravu sa znatnim financijskim bremenom, i političke vodje u Češkoj sasvim su svijesni teške zadaće, koja će ih time dopasti, i da će stoga nova država zahtijevati stalnu i vrlo valjanu finansijsku upravu. Treba primijetiti, da će poslije rata financijska iscrpenost svih naroda zahtijevati što štedljiviju financijsku upravu. Ali može se reći bez pretjerivanja, da će Češka i Slovačka imati dobre uprave u svim granama javne i privatne službe, koji će biti sposobni da izgrade novu državu.**)

U ovom nacrtu ne može se raspravljati o svim socijalnim i gospodarskim problemima Češke; ipak ćemo spomenuti osobiti položaj češkoslovačkih velikih posjednika (aristokracije), koji imaju

*) Od početka 1914 g. nije objelodanjena njezina zaliha zlata.

**) Češka bi uvela frankovnu valutu, koja spaja latinsku i rusku valutu: 20 frs. = 7·5 rublja (40 = 15).

sličan položaj kao poznati junkeri Labi na istok. Kao što su u istočnoj Pruskoj Nijemci zaplijenili Slavenima zemlju, tako je učinila i Austrija i njezini plemićki sukrivci u Češkoj poslije bitke na Bijeloj gori. Posljedica tih i starijih kradja u Češkoj bijaše, da su nastala vlastelinstva, koja su po prostoru jednaka malim njemačkim državama. Njihovi su vlasnici većinom austrijanskoga osvjeđenja. U Slovačkoj i među Rusinima isto su tako Mađari oteli mnogo zemljišta. U Češkoj i u Slovačkoj može se dakle nasljedovati irski način otkupa i parceliranja zemljišta, što su sve napredne stranke doista tražile već prije rata.

48 d. — Češkoslovačka će država bez sumnje biti republika. Baš je ovaj rat razotkrio monarhizam, njegovo natražnjaštvo i opasnost; češki i slovački narod zreo je za republiku.

Mi smo se vijekovima odvikli da imamo kralja, Habsburgovci su nam vazda bili tudji; i aristokracija se narodu otudjila, budući da se tijesno približila tudjinskim Habsburgovcima.*) Aristokracija u Bosni i Hercegovini postade turska, a u Češkoj habsburška.

Politička pravednost zahtijeva samostalnost češkoslovačke svojim zemljopisnim položajem usred Evrope i svojom vjekovnom borbom protiv njemačkoga pritiska na istok, češki je i slovački narod protivunjemačka predstraža svih naroda u istočnoj Evropi. Kad bi češkoslovački narod ostao podanik Nijemaca i s Nijemcima združenih Azijata (Mađara i Turaka) ili kad bi sasvim propao, bila bi ostvarena pangermanska Centralna Evropa i njezine dalje političke konsekvencije. Češkoslovačko je pitanje i pitanje baš ovoga rata; slobodna Češka ili reakcionarna Austrija, slobodni češkoslovački narod ili degenerirani Habsburgovci — to ima da bira Evropa i Amerika, misaona Evropa i Amerika.

Zemljopisni položaj u središtu Evrope i njezin povijesni otpor protiv ugnjetavačkoga germanizma i pangermanizma osigurava Češkoj veliko političko značenje, koje su joj Saveznici već priznali. U interesu je Saveznika da oslobode Češku, ako pruski militarizam i njemačka želja za gospodstvom ima da bude skršena i pangermanska osnova Berlin-Kairo i Berlin-Bagdad osujećena. Saveznička osnova, a takodjer i neprijateljeva osnova, dalekosežni je politički program. Rat i njegove posljedice najveći su događaji

*) Grof Czernin se u spomenutom memorandumu, upravljenom Franji Ferdinandu, žali na Čehe, što, kaže, imaju najmanje dinastičkoga osjećaja. Mi tu denuncijaciju češkoga plemića, koji se prije mnogo godina proglasio Nijemcem rado potvrđujemo.

u povijesti ljudstva. Napoleonski ratovi i tridesetgodišnji rat, krstaške vojne — sve to bijaše igra, kad se isporedi sa sadašnjim ratom. Realni političari i državnici treba da budu svijesni unutrašnjeg smisla njemačke i evropske povijesti; treba da shvate smjer, kojim ide povijest i koje ciljeve i zadaće ima i mora da ima Evropa.

Ne tvrdim, da je oslobodjenje Češke najživotnije ratno pitanje; ali mogu bez pretjerivanja reći, da se ciljevi, koje su istakli Saveznici, ne mogu postići, ako ne bude oslobodjena Češka. Njezina buduća sudbina bit će kamen kušnje za snagu, ozbiljnost i državnički pogled Saveznika.

20.

ČEŠKOSLOVAČKA DRŽAVA, POLJSKA I JUGOSLAVIJA.

49. — Obnova Češkoslovačke države samo je dio zadatka, koji čeka Evropu i zapravo Saveznike pri reorganizaciji Istočne Evrope; zajedno s češkoslovačkom državom mora nastati samostalna ujedinjena Poljska i samostalna ujedinjena Jugoslavija. To su medju akutnim narodnosnim pitanjima u pojasu malih naroda najakutnija pitanja, koja su medju sobom i u unutrašnjoj svezi.

Medju poljskim i češkim narodom znatna je srodnost jezična, narodna i kulturna; u istim i sličnim prilikama, koje je donosio zemljopisni položaj, dugo su se Poljaci i Česi razvijali uporedo. Susjedstvo je od prvoga početka omogućivalo doticaj; već u najstarije doba bijahu ti doticaji prijateljski, bijahu i neprijateljski, ali bijahu. Imali smo rano zajedničke kraljeve, a kulturna i literarna (i jezična) uzajamnost bila je u početku novoga vremena znatna.

Poljaci imaju prema Pruskoj isti položaj, koji Česi imaju prema Austriji; Pruska (Fridrih Veliki) pravi je začetnik osnove o razdiobi Poljske; zato je ujedinjenje i obnova Poljske veoma osjetljiv poraz pruskoga militarizma, koji služi pangermanskom tlaku na istok. Bismarck je ispravno rekao, da je Poznanj za Njemačku važniji nego Alzacija-Lorena. Vidimo takodjer, s kakvom energijom Pruska radi protiv „Velike Poljske“, kako to kažu sada njemački publicisti. Iz Berlina u Bagdad vodi put preko Češke i Slovačke, ali može takodjer da ide preko Poljske: Berlin-Prag-Beograd-Carigrad-Bagdad, ali takodjer Berlin-Varšava-Odesa-Bagdad!

Austrija je Poljacima u Galiciji popuštala i svojom je protivuraskom politikom predobila simpatije Poljaka u Rusiji i izvan nje, pa ipak je Austrija neprijatelj Poljacima, i to opasniji neprijatelj, nego su Poljaci dosad dopuštali. Austrija je u Galiciji vodila demoralizatornu politiku; iskorišćivala je Poljake protiv Rusije i Malorusa, Maleruse protiv Poljaka, ali se nije oprla pangermanskoj politici istrebljivanja (v. Hartmann: „Istrijebiti!“), koja se u praksi provodila u Pruskoj. Rusija je, istina, postupala s Poljacima brutalno, ali nipošto gore ni pogibelnije nego kulturna Pruska; Mickiewicz je u svojoj slavnoj Improvizaciji veoma ispravno razabrao kvalitetu sve trojice krvnika Poljske.

Slogu i istovetnost češkoslovačkih i poljskih interesa donosi pangermanska prusko-austrijska alijansa — bez slobodne Poljske ne će biti slobodne Češke i Slovačke, bez slobodne Češke i Slovačke ne će biti slobodne Poljske. Ta uzajamnost i uporednost političkog razvitka mogla bi se pratiti kroz cijelu povijest obiju država; upozorit ću ovdje samo, kako suvisi Gruenwald s tadašnjim narodnim poletom Češke: tada u XV. stoljeću husitizam i u istom ojačala Poljska na dulje vremena zaustaviše prodiranje Nijemaca na istok. A posljedice Bijelegore javile su se i u Poljskoj, 1620. i 1771. godina su u svezi; oslabljenje Češke i centralizatorna austrijska politika, koja je kulminirala za Marije Terezije, omogućile diobu Poljske.

U austrijskom su parlamentu Česi i Poljaci često postupali zajednički; sloga ne bijaše potpuna, ali ovaj rat mora da vodjama obiju narodnosti otvori oči; zajednička pogibao u sadašnjosti i u budućnosti mora oba naroda da združi, da promišljeno i zajednički postupaju.*)

50. — Suvislost važnoga jugoslavenskog pitanja s češkoslovačkim i poljskim donijela je zajednička pogibao, što izlazi iz pangermanske osnove o Centralnoj Evropi, koja nastoji, da uzdrži ne samo Austro-Ugarsku, nego i Tursku.

Jugoslaveni**) su na jugu ono, što Čehoslovaci i Poljaci na sjeveru — bedem protiv njemačke i mađarske agresije. Slovaci

*) Ima poljska poslovice o prijateljstvu Poljaka i Ugra; ti Ugri bili su Slovaci, kako mi je razjasnio poljski povjesničar upozorujući, da se u vijestima o doticajima poljskih i ugarskih vojska ne spominju tumači, što bi zacijelo bilo, da je ugarska vojska bila samo mađarska. (Upozorio sam već, da je u 16. i 17. vijeku netursku Ugarsku činila samo Slovačka).

**) Uobičajio se sada općenito naziv „Jugoslaveni“ za Srbe, Hrvate i Slo-

ne graniče sada s Jugoslavenima, ali nekada su izravno graničili, dok nije provala Mađžara u nekadašnju Panoniju nastavila oba naroda; sada dopiru samo slovačke oaze sve do Srba, a ima čeških kolonija i u Hrvatskoj.

Premda Česi i Slovaci nisu susjedi Jugoslavenima, njihova je politička i kulturna, a u posljednje doba takodjer gospodarska uzajamnost vrlo živa; književna je uzajamnost intimna, a i do političke suradnje dolazilo je u zajedničkom parlamentu.

Jugoslaveni su dobro shvatili, da je samostalna češkoslovačka država i za njih životno pitanje: Nijemci se i Mađžari naime potiskuju protiv njih sa sjevera u zatvorenom redu, jer teže za gospodstvom na Balkanu i na Jadranu.

U takvoj situaciji pristajanje Italije uz Saveznike i njezina težnja za prvenstvom na Jadranu od velikog je značenja i upućuje Talijane i Jugoslavene, unatoč svemu sporu radi Trsta i talijanskih manjina u Istri i Dalmaciji, da se politički sporazumiju.

Jugoslaveni zaslužuju simpatije demokratske Evrope. Srbi u Srbiji, u Crnoj Gori i Dubrovniku pokazaše opirući se Turskoj i braneći slobodu znatnu ustrajnost i sposobnost; njihovo je kulturno nastojanje snažno, težnja, da izbrišu tragove stoljetnoga turskog pritiska, iskrena i uspješna. Srpski je narod, a isto vrijedi za Hrvate i Slovence, darovit i veoma sposoban. Slovenci se odlikuju radinošću i narodnim idealizmom, koji se ne boji njemačke prevlasti. Dosada su Jugoslaveni više od ijednoga naroda patili radi toga, što su bili raskomadani. Bijahu oni razdijeljeni na pet država (Srbija — Crna Gora — Austro-Ugarska — Turska — u Italiji je neznatna manjina) i u njima na tucе administrativnih pokrajina. U crkvenom pogledu narod je takodjer nejedinstven; neki su dijelovi pravoslavni (Srbi), drugi katolički (Hrvati i Slovenci, ali ima i katoličkih Srba u Dubrovniku), a treći muhamedovski (u njim se narodna svijest, srpska, budi, tek u zadnje vrijeme), ali narodna svijest i čežnja za ujedinjenjem time ne gubi.

Bečka i budim-peštanska protivuslavenska i protivusrpska politika radi baš svojim divide et impera; skandalozna Aehrenthalova diplomacija, koja se nije žacala da krivotvori dokumente, cijelom je svijetu razotkrila ćudorednu razinu Austrije. Ujedinjenje i sloboda cijeloga jugoslavenskog naroda svakako je jedan od

vence; služim se stoga i ja njime, ako i nije dostato čan — Bugari su takodjer Jugoslaveni.

glavnih zahtjeva buduće Evrope; Austrija je prouzročila ovaj rat u svojoj protivusrpskoj i protivuruskoj mržnji, pa je već to dovoljan razlog, da bude reducirana na svoje njemačke pokrajine.*)

21.

SLAVENSKA BARIJERA PROTIV PANGERMANIZMA?

51. — Oslobodjena i ujedinjena Poljska, oslobodjena i ujedinjena Češka sa Slovačkom, oslobodjeni i ujedinjeni Jugoslaveni, tako jadikuju pangermani, bit će barijera protiv Nijemaca: Poljaci izravno protiv Pruske, Česi sa Slovacima protiv Prusa, Austrijanaca i Mađžara, Jugoslaveni protiv Austrijanaca i Mađžara.

U nekom pogledu je to ispravno — zajednički i vjekovni neprijatelji, koji se svom silom gurao na istok, prirodno i nužno ujedinjuje slavenske narode; ali ona barijera ima očito obrambeni karakter. Te tri slavenske države ne će biti tampon-države: taj pojam u demokratskoj i nemilitarističkoj Evropi nema smisla, budući da će svi narodi biti lojalni, dobri susjedi. Tu barijeru digla je historija mjesto naroda u pojasu malih naroda. Ta tri slavenska naroda, očvrslula u stoljetnoj borbi s Nijemcima i Mađžarima, u pomolu novog demokratskog doba prirodni su bedem protiv njemačkog pritiska na istok; samo je do Nijemaca, da se ograniče na svoj njemački teritorij.

Ali i Rumunji i Talijani shvatiše sve veću njemačku opasnost i pridružiše se stoga Slavenima, premda je među njima bilo narodnosnih trvenja; ne može se dakle govoriti o slavenskoj barijeri — to je slavenska i romanska barijera, t. j. obrambeno sujamstvo naroda, kojima prijete Nijemci. Ali Romanima i Slavenima pridružuju se i Litavci, Lotiši i Estonci. Lanac slobodnih naroda, koji se suprotive pangermanizmu od Baltičkog mora sve do Francuske, stvorila je historija i zemljopis: Estonci, Lotiši i Litavci, Poljaci, Česi sa Slovacima, Rumunji, Srbi s Hrvatima i sa Slovencima, Talijami, Švicarska (osobito talijanski i francuski dio).**

*) Držim da Crna Gora poslije rata ne će više biti samostalna država. Različne historijske individualnosti — Srbija, Hrvatska, Istra i Dalmacija, Bosna i Hercegovina i Crna Gora, bi mogle isprva da ostanu kao upravne jedinice i da se postepeno razvijaju u jedinstveniju državu. Crna Gora bi se doskora mogla pridružiti Srbiji, isto tako Bosna i Hercegovina, Istra i Dalmacija Hrvatskoj.

**) Tih se naroda broji oko 60 milijuna.

Možda će i Madžare naučiti ovaj rat, te će shvatiti, da im Slaveni i Romani ne će biti neprijatelji, ako se oni samo ograniče na vlastite sile.

Prirodjenom organizacijom pojasa malih naroda odlanut će zapadnim narodima — Francuskoj, Engleskoj i Italiji; njemačkog pritiska na zapad ne treba se bojati, čim istočna Evropa bude prirodno politički organizirana i čim se Njemačkoj oduzmu Austro-Ugarska, Balkan i Turska.

22.

PANGERMANIZAM I PANSLAVIZAM — GERMANIZAM I ROMANIZAM.

52. — Mnogi Nijemci, ali i Slaveni, tumače rat kao sukob Slavenâ i Germanâ; car Vilim i Bethmann-Hollweg počeli su agitaciju za rat dražeći protiv Rusije i panslavizma.

To je tumačenje rata jednostrano i neispravno. Njemački pangermanizam napao je Slavene u Srbiji i Rusiji, ali to je samo dio programa i etapa za dalju borbu protiv Engleske i Francuske u Aziji i Africi. Što se Engleska tako brzo odlučila za rat na strani Saveznika, premda je bila slabo pripravljenâ, nije slučajna epizoda. Rat je, kako je razloženo, u pravom smislu riječi svjetski, nije to samo borba Nijemaca i Slavena. I sami Nijemci proglašuju, da im je takmac i neprijatelj nesamo Rusija, nego i Engleska.

Pangermanizam i panslavizam razlikuje se u bistvu. Što različni slavenski narodi osjećaju jedan s drugim, to je prirodno, oni su medju sobom blizi baš jezikom i nazorima; isto je tako prirodno, što su mali narodi očekivali pomoć protiv Nijemaca, Madžara i Turaka od Rusije; ali promišljenoga, organiziranog napadačkog panslavizma recte panrusizma nije bilo i nema. Ne bismo prebacivali Nijemcima, kad bi oni osjećali s Germanima i propovijedali i postizavali pangermanizam u smislu ujedinjenja svih Germana; ali Nijemci shvaćaju i ostvaruju pangermanizam u tom smislu, da baš nenjemački, negermanski narodi moraju da služe Nijemcima.

Panslavizam, koji su propovijedali slavenski filozofi, povjesničari i političari, vazda se zadovoljavao književnom i kulturnom uzajamnošću; a ako baš nas Čehe okrivljuju zbog panslavizma

u smislu panrusizma, onda moram da konstantiram činjenicu, da smo uvijek bili odlučni rusofili, ali naše najveće političke vodje, Palacký i Havlíček, izjavili su se najodlučnije protiv panslavizma pod carskim apsolutizmom. A carizam je i sam zabacivao panslavizam iz razloga legitimističkih (car Nikola I. bio je protiv katolika i liberalnih zapadnjaka) i crkvenih. Panslavizam se nikako ne može usporediti s političkim pangermanizmom — on se sa svojim glavnim predstavnicima ograničivao na slavenske narode.

Francuska je takodjer rusofilska, Engleska se takodje obratila k Rusiji i Slavenima, premda je dugo bila protiv Rusije, a za ostale je Slavene jedva marila; a zašto idu s Rusijom Japanci jučerašnji neprijatelji? Zašto je na strani Saveznikâ većina neutralace, među njima i Germani (Danci, Norvežani, Flamci, u znatnoj mjeri i Holandijci)? Je-li to panslavizam? 8. dio
stran

Pangermanisti su podigli nacionalizam do gotovo mističkoga šovinizma i ucijepili su narodu, koji bješe opojen čestim ratnim uspjesima, ideju, da je on odabrani Herrenvolk; protiv te njemačke opasnosti, koja je pojačana okretnim i upravo znanstvenim iskorištenjem centraliziranih sila Njemačke i Austro-Ugarske, zgrnuli su se nesamo Slaveni (Bugari idu s Nijemcima), nego i svi ostali narodi. Njihov cilj dakle nije i ne može biti samo narodan, nego je demokratski; narodan toliko, koliko je narodnost demokratska i socijalna.

Sistih razloga nema smisla govoriti o germanizmu i romanizmu kao pokretnoj sili u borbi zapadnih naroda. Svi su narodi i države i dosada bili jedni protiv drugih, a bili su jedni protiv drugih i dijelovi istoga naroda.

Uopće nije dosta za tumačenje povijesti i razvitka pojedinih naroda, da se pozivamo samo na antagonizam sa susjedima; svi su se narodi razvijali ne samo otporom protiv svojih susjeda, nego i vlastitim unutrašnjim silama, a taj pozitivni razvitak naroda treba shvatiti, on daje narodima osobito obilježje. Historija kao sudište svijeta ne prosudjuje samo međusobne borbe, nego takodjer unutrašnju kvalitetu naroda. Historija, koja se zadovoljava borbom naroda, površno se zadržava na kvantiteti, na materijalnoj sili i njezinu privremenom uspjehu. Ne mimoilazim toga, da je život pojedinaca i naroda u znatnoj mjeri takmica i borba, ali pojedinac i narodi razvijaju se vlastitim, osobnim svojstvima i svojim individualnim bistvom.

IV.

RAT DO KRAJA.

RAT SE U INTERESU TRAJNOG MIRA MORA PROVESTI DO KRAJA.

53.— Demokratska organizacija Evrope na osnovi samoodredjenja naroda zahtijeva odlučnu pobjedu Saveznika; bez pruskoga poraza Njemačka i prusificirana Austro-Ugarska ne će se demokratizirati, ne će dopustiti demokratsku organizaciju istočne Evrope i zadržat će željeni razvitak cijele Evrope. Austrijski i ugarski ministri jasno su proglasili, da su protiv narodnosnog principa, a dokazuje to njihova mirovna politika. Njima se radi o tom, da se uzdrži dinastija i napadačka njihova država; Njemačka doduše, gdje joj to dobro dolazi, podupire narodnosti protiv svojih protivnika, ali kod kuće zabacuje samoodredjenje Alzacije-Lorene, Poljaka, Danaca i dr. Bistvo prusizma i austrijanstva izbija tako veona jasno.

U interesu trajnoga mira mora se stoga rat provesti do kraja. To ne znači da prihvatamo prusko stajalište i zapadamo u militarizam: tražimo samo obranu, energičnu i dosljednu obranu.

Obrana se psihološki i ćudoredno potpuno razlikuje od napadanja. Fizičko je djelovanje ovdje i ondje jednako, ali poticaji, motivi i cijela psihika sasvim su opriječni. Svaki se čin etički prosudjuje po motivima, dakle je obrambeni rat ćudoredno dopušten i nuždan. Ofenzivni i agresivni rat je nedopušten, nećudoredan. Tolstojevo prosudjivanje rata jest neispravno — uopće njegovo učenje, da se ne treba opirati zlu, neispravno je, neprirodno, pod ruhom humaniteta nehumano, budući da sprema žrtve za nasilnike. Istinski humana etika zahtijeva, da se ćovjek svagda i svuda opire svakom zlu. Ćovječnost ne zabacuje obrambeni, nego samo napadaćki rat.

To stajalište, mislim, dostaje da pobije prigovor militarista, kako demokracija, kad zabacuje agresivni rat, vodi k pasivnosti i slabljenju energije. Razlika je između obrane i napadaja: u cijelom svijetu razlikuje se ubojstvo i umorstvo, a i pravom.

Militaristi prigovaraju, da je tobože nemoguće točno prosuditi, tko vodi obrambeni, a tko agresivni rat; historičari nisu to tobože

prosudili ni kod ratova, koji su davno prošli, a kamoli kod sadašnjega rata. Svaki je rat nemoralan, kako jezuitski dopuštaju pruski militaristi, pa se stoga tobože nema u nj miješati moralka. To je sasvim neispravna tvrdnja: Da historičari u Pruskoj i uopće u zemljama, gdje nema političke slobode, ne će znati riješiti spora, to je istina, a istina je i to, da ima historičara, koji to ne će moći. Ali ljudi kritični, slobodni, navikli na znanstvenu točnost, znat će da ustanove dosta stvarno razlike između obrane i agresivnosti. To vrijedi i za ovaj rat.

Mnogi pacifisti neispravno procjenjuju rat. Rat je zlo, i to veliko zlo, ali — ako se prosudjuje konačni efekat i gubitak života i zdravlja — nije najveće zlo. Alkoholizam na pr. traži možda isto toliko žrtava kao i ratovi; posljedice sifilisa, neopreznosti kod rada u tvornicama i drugdje i t. d. isto su tako nesretne za pojedince i društvo; golemi broj samoubistava u svim državama (u Evropi 100.000 na godinu!), jasno pokazuje, da rat nije najgore, da zacijelo nije jedino zlo. Nečastan život, ropski život je gore zlo.

Razlika je dakako između ratovanja i ratovanja — Bašibozuk takodjer ratuje, ali može se ratovati prema ženevskoj konvenciji. Nijemci i Austrijanci nisu se držali te konvencije i uveli su nehumane napadaje; ne može se reći barbarske, budući da su promišljeni, budući da su rezultat teorije zastrašivanja, koju je njemački časnik formulirao rečenicom, da će ubiti 10.000 djece u neprijateljskoj zemlji, ako može sačuvati jednoga vojnika.

Pruska ratna filozofija proizlazi iz militarizma. Militarizam je je pravo zlo, na koje se misli, kad se govori o ratu. Militarizam je matematika agresivnosti, borbenost, složena u birokratski sistem. Cijelo državno djelovanje upravljaju vojnički obziri, časnik postaje mjerilo građana i svijeta uopće. Pruski se militarizam općenito priznaje za uzor i izvor toga društvenoga zla. Sami nam Pruski militaristi ispravno pokazuju, da je čitav život u Njemačkoj militariziran — njemački su bogoslovci (moderni!) načinili i od Isusa kaprala, a od Boga računarskoga feldvebla.

Taj militarizam nije nuždan, kako dokazuje baš ovaj rat; pruskom se militarizmu suprotivi sasvim dobro nesamo Francuska, nego i Engleska — premda nije imala militarizma; saveznička vojska ne bori se manje hrabro nego Nijemci: ako se uvaži, da je baš samo Njemačka bila pripravna na rat, da su njemački vojnici militaristički specijalisti, ratna su djela savezničkih vojski relativno viša nego djela njemačkih vojski. Doista je ovaj rat već porazio pruski mili-

tarizam — militarizam više ne odlučuje o vrijednosti čovjeka i naroda.

Narodna vojska (milica) bit će za demokraciju dovoljan obrambeni sistem, kako to dopuštaju i protivumilitaristički socijalisti (Engels).

24.

TKO JE ODGOVORAN ZA RAT?

54a. S demokratskog je gledišta vrlo važno pitanje, tko je prouzročio rat, tko je napao i tko se brani, tko je kriv. Demokracija se temelji na ćudoredju; baš zato je pitanje krivice važno.

Ne slažemo se dakle s onima, koji politiku, dakle i rat dijele od moralke, koji političke čine, osobite čine masa, izdižu kao velike nad „male“, privatne događaje običnog života, štono potpada pod obični ćudoredni sud. Takve razlike nema: tko se u politici ne drži ćudorednih pravila, taj se po njima ne upravlja ni u privatnom životu i obratno.

Ne može se stoga prihvatiti ni stajalište onih marxista, koji se uvijek i u ovom ratu još pozivaju na historijski (ekonomski) materijalizam; drugovi Renner i dr. tumače nam, da se rat mora prosudjivati s gospodarskog, a nipošto s ćudorednog stajališta. Uzmimo, da je tako: ekonomsko stajalište ne vrijedi samo za Nijemce, nego takodjer za nas Čehe i druge narode, koje ugnjetavaju Nijemci! Gospodin Renner ima dakako na umu samo Nijemce i njihovo više pravo, pa zato je po svom materijalizmu postao punokrvni pangerman; on misli, da će „ratna selekcija“, da će sila, koja stvara najćvršće organizacije, postati narodima sudac, administrator i zakonodavac. Moltke je potpuno apsorbirao Marxa — dakako, jer materijalizam, zvao se on historijski ili kakogod drukčije, nužno dolazi do zaključka, da je sila pravo. Gospodin Renner doduše još i sada pristaje uz internacionalu, ali internacionala nje-mačkih marxista, kako im ispravno dokazuje Liebknechtova man-jina, skvrćila se u pruski militarizam i pangermanizam. Gospodin Renner brani Prusku Mitteleuropu, pa baš zato hoće da reformira Austro-Ugarsku: hoće nezadovoljnim narodima da dobaci kost, da onda to uspješnije služe Berlinu kao istočna predstraža.

Ruski socijalisti često, prema Dostojevskom, govore o krivici

svih zaraćenih. Dopustio bih i sam, da su svi krivi; ali to ne isključuje moralnu dužnost, da istražimo, tko je kriv više, tko manje. Svakako je vrijedno promisliti, zašto sve države u Evropi tako koniventno gledaju na prusizam i njegovo ojačanje — dakle tacitus consensus — bez njega ne bi germanski pohod na istok bio moguć.

Vrlo je raširena vrsta historičara (najviše marxista), koji se grade veoma dubokoumni; da se tobože pri tumačenju rata ne smiju promatrati uzroci, koji leže na površini, nego uzroci daleki i osnovni, zbiljski, pokretni. Istina je, nijedan se mislilac ne će zadovoljiti sekundarnim uzrocima, koji su po vremenu posljedni, ali koji ne odlučuju; svatko zna, da zapaljena šibica, koja potpaljuje spremljeni barut, nije pravi uzrok, nije obični motiv čina, ali s druge strane ne damo se takodjer varati onom providnom oštrumnošću, koja pomoću psihološkog hokus-pokusa kao „pokretna sila pokretnih sila“ otkriva na kraju — ekonomski i sličan interes. (Isporedi, što je rečeno o kapitalizmu kao prauzroku rata u § 24.)

Ponešto skromniju filozofiju povijesti propovijedaju oni, koji upućuju na to, kako je teško protumačiti rat: jer je suviše složena stvar, ne može se tobože ustanoviti pravi uzrok rata, historičari ne će toga moći reći ni za sto godina. Doista se sve pojedine činjenice ne mogu točno konstatirati koješta ostaje nepoznato; tajni arhivi dat će dosta zanimljivih detalja, ali dosta se zna, da se može prosuditi ovaj rat; baš takav događaj, kao što je ovaj svjetski rat, može se dovoljno razložiti iz cjelokupnoga evropskog razvitka i stanja. Danas je prilično stalno utvrđeno, da su rat skrivile Austrija i Njemačka.

I u tumačenju ovoga rata javlja se naoko ultraznanstveni pozitivizam, koji bagatelizira i zabacuje moralnu odgovornost pojedinaca za rat; historijski proces i njegova determinirana zakonitost prihvata se neaktivnim fatalizmom, a pod ruhom filozofije povijesti sakriva se moralna ravnodušnost i neodlučnost. Nasuprot toj neprirodnoj pasivnosti i moralnom diletantizmu, koji se u praksi savija pred uspjesima, pristajemo uz one, kojima je historija sud nad svijetom, nad pojedincima i narodima i koji pod težinom događaja ne gube vjeru u moralnu odgovornost i dužnost, koja traži da povećanom energijom pomaženo u boju za slobodu naroda i ljudstva.

54 b. Iza toga kratkog tumačenja načelnog stajališta reći ću nekoliko riječi o našem predmetu in concreto. Analiza činjenica utvrđuje krivicu Austrije i Njemačke iznad svake sumnje; danas

možemo već uputiti na bogatu literaturu o toj stvari; *) osobito je važno, što se u Njemačkoj povećava broj glasova, koji priznaju krivicu Njemačke i Austrije. Autor knjige „J'accuse“ ima sada već više nasljedovača; Bernstein je izjavio, da glasovanje za prvi ratni kredit smatra sada, — pošto je upoznao, kako zapravo stvar stoji, — za najnesretniji čin cijeloga života. Izvještaj Lichnovskoga, dnevnik Mühlonov i drugi dokumenti o krivici Austrije i Pruske, ne dopuštaju više sumnju; iza socijalističke manjine množe se nesocijalistički glasovi u Austriji i Njemačkoj, koji službeno tumačenje Berlina i Beča, da su oni vodili obrambeni rat, više ne primaju ili o njemu bar jako sumnjaju. Činjenice govore odviše jasno: Srbija je na austrijski ultimatum popustila u svemu, što se od samostalne države moglo zahtijevati, a Rusija nije to sprječavala; Engleska je predložila konferenciju i nema dokaza, zašto prijedlog nije bio primljen — okrunjeni trutovi centralnih vlasti imaju dosta vremena za svaku glupu svečanost; zašto se Vilim, Franjo Josip i Nikola nisu sastali sa svojim kancelarima, da se usmeno posavjetuju prije tako dalekosežne odluke.

Povijest širenja pangermanizma, prema kojem se rat nesamo vodi, nego se takodjer godine i godine spremao, dovoljno dokazuje, da su Njemačka i Austrija htjele rat, budući da savezničke vlasti nisu bile pripravne. Ruski su boljševici na strani Nijemaca, pa ipak Zinovjev u svojoj raspravi smatra spremnost Njemačke za najjači argumenat protiv nje same; čestitiji Nijemci sami priznaju jakost argumenta. Harden je već u studenom 1914 iskreno i odlučno izjavio: „Mi smo taj rat htjeli.“ **)

*) U New-Europe, 30. studenoga 1916, napisao sam opsežniju raspravu prema tadašnjem stanju stvari.

**) Član njemačkog Reichsrata, historičar Gothein već je 17. studenoga 1914 u Berliner Tagblattu pokušao da odgovori na pitanje, da li su Nijemci željeli rat, pa je morao da dopusti ovo: „Ne može se poreći, da su se neki neodgovorni krugovi bavili tom mišlju.“ Zar su general v. Bernhardi (sada jedan od glavnih zapovjednika na istočnoj fronti) i slični pisci samo neodgovorni krugovi? — Gospodin je Fr. Naumann (die Hilfe, kolovoz 1917) razlagao, zašto njemački narod više ne može da vjeruje, da je rat bio defenzivan. „Narod ne može dalje mirne savjesti da vjeruje, da su sadašnje bitke neizbježive obrambene bitke. On radije naslućuje, da služe osvajačkoj politici više nego je nužno, a pogotovo su zlo djelovale neke publikacije, u kojima moćna društva i privatni pojedinci izriču čežnju za osvajanjem. Samo opće ideje iz njihova sadržaja dopiru do velikih pučkih masa; ali po našem najboljem uvjerenju zna se dobro za njihovu egzistenciju u svim kasarnama, u svim radionicama a u svim seoskim krčmama. Posljedica je te osvajačke literature, što se gubi priprosta vjera u obrambeni rat.“

U zapadnoj literaturi dosada se sva ili bar glavna krivica svaljuje na Njemačku, Austrija ostaje kao u pozadini. To nije ispravno. Austrija je u posljednje doba, i prije aneksije Bosne-Hercegovine i poslije nje, vodila veoma agresivnu politiku protiv Srbije i Rusi je i time izazvala rat; Njemačka je tu politiku u svom interesu podupirala i zlo je upotrebila. Pitanje, tko je od njih dvije više kriv, ne mora se u ovoj kratkoj skici raspravljati — ističem ovdje samo to, da je Austrija jako kriva, mnogo više, nego i njezini protivnici dopuštaju.

Možda će se prigovoriti, da je Austrija radila pod pritiskom Berlina — u Engleskoj i Francuskoj dosta ljudi tako pomišlja, a Austrija po svojim agentima tu legendu još širi i utvrđuje. Već sam rekao, da u Berlinu to znadu, ali im to ne smeta. Naprotiv! Austrija je, istina, pod utjecajem i pritiskom Berlina, ali to ne znači, da ona nikako ne utječe na Berlin; u monarhičkim državama znatni su uzajamni osobni utjecaji (vladara i njihovih savjetnika), a u ovom slučaju Berlin je iza 1866. (kao i prije) iz taktičkih obzira štedio ličnost cara Franje Josipa i ugadjao, što je više mogao, njegovim željicama. Austrija ima katkada svojih različitih nazora, između bečkog i berlinskog dvora vlada neka napetost, ali obje dinastije i njihov osvajački imperijalizam, koji smjera na istok, i zla savjest militarističke agresivnosti čini od takmaca saveznike. *)

*) Krivicu je austrijske politike baš pred samu objavu rata dobro označio berlinski „Vorwärts“, kad je 25. srpnja napisao: „Osudjujemo agitaciju velikosrpskih nacionalista, ali i frivolna provokacija austro-ugarske vlade izaziva najoštriji protest. Zahtjevi naime te vlade brutalniji su od ikojih, što su ikada povijesti upravljani nezavisnoj državi, i mogli su biti stavljeni samo u nakani, da se njima izazove rat. Svijesni proletarijat Njemačke uime čovječnosti i kulture najodlučnije protestira protiv te zločinačke agitacije... Ni kap krvi njemačkog vojnika ne smije da se žrtvuje težnji za vlašću i imperijalističkoj pohlepi austrijskih despota.“

Na isti način kao „Vorwärts“ izjavili su se njemački socijalistički listovi; njihovi su glasovi navedeni u američkoj publikaciji njemačkih Liebknechtovih pristaša: „Die Krise der deutschen Socialdemokratie.“

I dr. Viktor Adler, vođa austrijskih njemačkih socijalnih demokrata, priznao je doduše oprezno, ali dosta odredjeno, da je Austrija prouzročila rat, jer na popuštanje Srbije nije odgovorila daljim diplomatskim pregovorima.

Prije njega Kjellén, veliki švedski germanofil, priznaje („Die politischen Probleme des Weltkrieges“ 1916), da je Austro-Ugarska mogla riješiti srpsko pitanje mirnim putem i da rat nije bio nuždan.

I ortodoksni David iz Scheidemannove većine okrivljuje berlinsku vladu, što je Beču dala carte blanche.

Učešće Austro-Ugarske nesamo u provokaciji rata, nego i u načinu, kako se on vodi, u svakom slučaju vrlo je znatno; tvrde na pr. vrlo odrešito, da nije Tirpitz, nego Burian odlučio bezobzirni podmorski rat, nadajući se, da će time spasti poraženu Austriju. To sasvim odgovara onom teroru, kojim se je Beč iznutra htio da spase.*)

Krivica Njemačke i Austrije radi rata to je veća, što se Njemačka baš 1914 sporazumjela s Engleskom, Francuskom i ostalim vlastima o prijepornim pitanjima u Aziji i Africi, baš prije nego što je buknuo rat.*)

*) Vrijedno je spomenuti, da u diplomatskim knjigama, bečkim i berlinskim, nije ni jedna riječ objelodanjena o raspravama obaju saveznika od sarajevskog atentata do ultimatuma Srbiji! Ali vidimo iz službenih izjava, da su oba cara djelo, koje je N. B. počinjeno na austrijskom teritoriju i od austrijskoga podanika, shvaćali sasvim lično; Austrija je govorila o kaznenoj ekspediciji protiv Srbije, a Vilim u početku rata u svojim mnogobrojnim govorima igra ulogu osvetničke pravde.

*) Rohrbach (Das grössere Deutschland, 15. kolovoza 1915) kaže: „Sada, kad se sve promijenilo, možemo otvoreno reći, da su ugovori s Engleskom o granicama naših interesnih sfera u Aziji i Africi bili potpisani i da nije preostajalo ništa drugo, nego da se objelodane. Da iskreno kažemo, mi smo bili zapanjeni radi ustupaka, koje nam je učinila Engleska u Africi.“ U Turskoj, dodaje on, popustili su Njemačkoj, što se tiče bagdadske željeznice, mezopotamskoga petroleja i plovidbe na Tigrisu, ti ustupci prelaze svako očekivanje („überraschend“) Engleska je uopće bila sasvim voljna da prizna Njemačku sebi ravnom, kako u Africi, tako u Aziji.

Na taj sporazum i njegovo značenje u pitanju krivice upozorio sam odmah u 1. br. revue New-Europe (19. listopada 1916); a pitanje je razložena ta stvar u potonjim brojevima.

V.

NOVA EVROPA.

DEMOKRATSKI MIR I NJEGOVI UVJETI.

(Résumé.)

55. Nesamo životni instinkt samoobrane, nesamo narodne simpatije i antipatije, nego historijsko i političko razmišljanje sili nas da prihvatimo saveznički program i da zabacimo program Centralnih Vlasti.

Na savezničkoj su strani glavne demokratske i kulturne države, osobito dvije najstarije republike; njihovi protivnici, Pruska-Njemačka, Austro-Ugarska i Turska, zastarjele su monarhičke sredovječne države, najstarije reakcionarne forme teokratskog apsolutizma. Na savezničkoj je strani cijeli svijet, Centralne su monarhije moralno izolirane. Osnova tih monarhija je osvajачka, militaristička; osnova je Saveznika obrambena, pacifička. Njemački je program protivunarodan, saveznički je program osnovan na priznanju prava svih naroda, malih i velikih. Saveznički je program demokratski, njemački je program aristokratski.

Njemačku osnovu izradio je pangermanizam, i ta je osnova vodila Centralne Vlasti politički i strateški.

Pangermanizam se trsi oko njemačke resp. od Nijemaca vodjene Centralne Evrope, kojoj jezgru čini Pruska i pruska Njemačka s Austro-Ugarskom; Austro-Ugarska je pangermanska kolonija, ona je most u Aziju, Austro-Ugarska je predstraža pangermanstva na Balkanu i u Turskoj. Preko Turske smjera Berlin u Aziju i Afriku.

K Centralnoj Evropi pridodaju pangermani na zapadu neke susjedne zemlje, kao Holandiju, Belgiju, dio Francuske i Italije, ali glavna je briga pangermanstva da zadrži svoju jezgru, to jest Austro-Ugarsku, pod svojom rukom, a time i Balkan i Tursku.

Pangermanizam je svojim starim pritiskom na istok u prvom redu protivuslavenski i protivuruski. Prvi je stadij pangermanskog programa u tom, da se oslabe Slaveni i Rusija; Rusija i Slaveni

su Nijemcima zapreka do Azije. Dalje berlinske osnove upravljene su protiv Engleske i Amerike: gospodstvo u Aziji i Africi ima Berlinu da zajamči gospodstvo nad zapadom i cijelim svijetom.

Da se spriječi i skrši pangermanska pogibao, traži se od Saveznika odlučnost, energija i suradnja nesamo sada u ratu, nego i poslije rata. Glavni je zahtjev da se prinudi njemački narod, neka se zadovolji vlastitim silama, i da mu se ne dopusti da iskoristi susjedne, osobito manje narode, koji borave u pojasu Nijemcima na istok, među Nijemcima i Rusima. To znači ponajprije osloboditi i ujediniti manje slavenske narode, Poljake, Čehoslovake, Jugoslavena i Maloruse; ujedno moraju Saveznici da posvete svu svoju pažnju i pomoć preporodu Rusije.

Isolacija Nijemaca bit će moguća, samo ako Austro-Ugarska bude razdijeljena u svoje prirodne narodne dijelove; Austro-Ugarska je glavni pomagač i sukrivac Pruske i pruske Njemačke.

Odatle potječe berlinska i bečka taktika, koja traži status quo, t. j. da se čuva Austro-Ugarska i Turska. To ne bi bio status quo ante — Austrija, koju je Njemačka spasla od Rusije i Srbije, sad je samo naoko samostalna — Habsburgovci, koji se opiru o Nijemce u Austriji i o Mađžare, sad su samo poslušne slugе Hohenzollernovaca. Njemački narod, iza Rusa najveći narod evropski, ne će biti oštećen — narodnosni princip, koji proglasiše Saveznici, vrijedi i za njega; ali Austro-Ugarska, protivunarodna i posve dinastička, umjetna država, mora se razdijeliti, kao što je razdijeljena i protivunarodna Turska.

Pangermanska Centralna Evropa i njezine političke konsekvencije velika je osnova, to je takodjer pokušaj, da se organizira Evropa i čovječanstvo, ali ta organizacija ima da se provede dinastički, apsolutistički, militaristički, gospodstvom odabranoga njemačkog naroda nad ostalim narodima; organizacija Evrope i čovječanstvo prema savezničkom programu širi je sveljudski program, koji ima da se provede demokratskim samoodređenjem naroda i bez militarizma. Pangermanizam je geografski i kulturno tješnji i niži program; pangermanizam ide za time, da spoji Stari Svijet, Evropu, Aziju i Afriku. Ali pored Staroga Svijeta razvio se Novi Svijet — Amerika; saveznički program navješćuje organizaciju Staroga i Novoga Svijeta, izravnu organizaciju cijeloga čovječanstva.

Svaki misaoni demokratski i napredni političar, svaki osviješten narod, koji kulturno djeluje, mora da prihvati saveznički program zato, što je politički širi i kulturno i moralno viši. Saveznici

brane čovječnost, pangermani nasilje, Saveznici brané napredak, Austro-Ugarska i Njemačka brane srednji vijek. Pangermanizam i njegova Centralna Evropa program je teokratskih starih monarhija, Saveznici i njihov program organizacije čovječanstva program je demokratski, koji dosljedno proizlazi iz humanih ideala.

Pangermanski savez nije nastao samo geografski i historijski, nego iz unutrašnje srodnosti: Pruska, Austrija i Turska po svom su bistvu države dinastičke, militarističke, osvajačke, države protivu narodne i protivudemokratske; Turska je zapravo već propala, Austrija će je slijediti, Pruska će pasti s Austrijom. Saveznički je program dosljedno i program oslobodjenja i humanizacije njemačkoga naroda.

I. Demokracija je politička društvena organizacija na etičkom humanom temelju; aristokracija (oligarhijamonarhizam) prema svom historijskom razvitku temelji se na teokraciji, na vjeri i crkvi. Evropske države nisu se dosada sve dovoljno oslobodile od sredovječnog teokratizma.

II. Demokracija je društvena organizacija, koja se osniva na radu; u njoj nema ljudi ni razreda, koji iskorišćuju rad drugih; u demokratskoj državi nema militarizma, nema tajne diplomacije, unutrašnja i vanjska politika pada pod kritiku i upravu parlamenta. Demokracija je, kako je rečeno, diskusija: ljude upravljaju već argumenti, a ne samovolja i nasilje: demokracija je organizacija napretka na svim poljima ljudskog djelovanja.

Demokratskim je državama glavni cilj administracija, a ne gospodovanje; to su države bez dinastija; na prijelazu je t. zv. ustavna monarhija, ali to je očito prelazna forma, mješavina aristokracije i demokracije.

Demokracija je opreka aristokraciji ili oligarhiji; monarhija je forma oligarhije.

III. Svojim opsegom trebale bi države da odgovaraju narodu. Narodi su prirodna organizacija ljudstva, narodnost je najbolje jamstvo međunarodnosti, koja je isto tako cilj evropskog razvitka kao i narodnost. Jedna je uvjet drugoj. Države su sredstvo narodno, razvitak naroda je cilj. Stoga demokracija prihvata novovremeni narodnosni princip i odbacuje (pruski) étatizam, obožavanje država i po tom dinastija. Ne radi se samo o slobodi naroda, nego takodjer o njihovu sjedinjenju. Lozinka „bez aneksije“ nije jasna, pravo samoodredjenja naroda, koje je proglasila ruska revolucija, zahtijeva promjenu političkih granica. Države se moraju nacionalizirati.

U današnjim prilikama treba računati s time, da čistih narodnih država još ne će biti; narodne će manjine ostati, većinom s razloga gospodarskih i prometnih, kad se sve zemlje i područja jednomjernije gospodarski pridignu, kad se usavrši komunikacija i unapređuje administracija, omogućit će to s vremenom reviziju i uredjenje pitanja manjina.

IV. Demokracija se, kao i narodnost i socijalizam, osniva na humanom principu: nijedan čovjek ne smije upotrebljavati drugoga čovjeka kao sredstvo za svoje ciljeve, nijedan narod ne smije upotrebljavati drugi narod kao sredstvo za svoje ciljeve — to je moralni sadržaj političkoga principa jednakosti i ravnopravnosti. Tako zv. mali čovjek, a isto tako mali narodi ravnopravne su individualnosti. Socijalizacija unutrašnje administracije mora se nadopuniti socijalizacijom međunarodnih (međudržavnih) odnosa.

V. Pruska država i njezino kraljevstvo, Austrija i njezina dinastija, Turska i njena teokracija ostatak su srednjeg vijeka; ne samo geografija, nego i unutrašnja vrijednost združila je te države; Bismarckizam, Metternichizam i Džingiskanstvo združile se protiv demokracije i napretka.

VI. Njemački, austrijski i turski militarizam dosljedno proizlaze iz teokratizma. Natražnjački pangermanizam sa svojom Centralnom Evropom uzrokuje beskrajni rat. Njemačka i Austrija krive su radi rata, Saveznicima je moralna dužnost da brane sebe i ugrožene narode, a ugroženi su davnim njemačkim Drang nach Osten narodi u pojasu malih naroda među Nijemcima i Rusijom. Hohenzollernovci, Habsburgovci i Osmanovci, predstavnici sredovječne teokracije i njezina imperijalizma, ne će priznati humanosti i demokracije, ako im se apsurdnost dinastičkog étatizma i militarizma ne demonstrira ad oculos čvrstim očitovanjem volje ostalih evropskih naroda i čovječanstva, da se ukloni teokratski dinastizam; a to sada praktički znači, da valja poraziti pruski vojnički militarizam. To je, istina, tjeranje djavola Belzebubom, ali drukčije nije moguće, dok se ljudi služe među sobom nasiljem. Obrana je protiv nasilja moralna dužnost.

56. — 1. Neka se odmah sazove mirovni kongres: rat je moralno i strateški svršen — narodi su se uvjerali, da nasilje ne smije da odlučuje o udesu naroda i ljudstva; i militaristička Pruska mora priznati, da su joj nemilitaristički narodi dorasli hrabrošću, požrtvovnošću i vojničkom vrsnoćom.

2. Na mirovni kongres poslat će se predstavnici zaraćenih

naroda, a nesamo predstavnici vlada. Bit će pripušteni zastupnici svih naroda, o kojima se odlučuje, a koji imaju pretenzija na samoodredjenje.

3. Za raspravljajanje na mirovnom kongresu ne smije da vrijedi zastarjelo i neiskreno diplomatsko pravilo, da se države ne smiju miješati u unutrašnje poslove drugih država; ako je demokracija istinski humana i ako ojačavanje internacionalizma nema da bude fraza, onda ne smije politička granica da bude zaštita apsolutističke samovolje. Ovaj strašni rat nastao je baš odatle, što se države tako dugo nisu miješale u unutrašnje poslove.

4. Ne smije da bude nikakvih tajnih utanačenja.

5. Teokratizam se mora u svim evropskim državama srušiti, crkve moraju da budu slobodne, ne smiju se zlo upotrebljavati za političke ciljeve. U toj je stvari američki sistem u odnosu države prema crkvi zgodan uzor.

6. Sve će se države razoružati i zadovoljiti za slučaj nužne obrane sistemom milice (Ukinuće militarizma).

7. Svima je narodima slobodna plovidba na morima izvan teritorijalnog dijela. Izuzeci se ustanovljuju međunarodnim sporazumom. Narodima, koji ne leže uz more, mora se zajamčiti pristup do mora međunarodnim ugovorima; mora im se dati eksteritorijalna luka i zajamčiti slobodan tranzit kroz zemlje, koje ih dijele od mora.

8. Trgovina je slobodna, zaštita vlastite industrije i trgovine protiv nečiste konkurencije dopuštena je i uređuje se međunarodnim sporazumima.

Nauka starog liberalizma, koji traži apsolutnu slobodu trgovine, podaje se često veoma apstraktno i izvodi se iz prilika zapadne civilizirane i industrijalne Evrope (osobito Engleske i Francuske). Slobodu trgovine može jači zlo upotrebiti, da isto tako zarobi slabijega kao ratom, šta više da ga zarobi gore, demoralizatorno. Strahovit je primjer Austro-Ugarska, koja podjarmjuje Rumunjsku i Srbiju carinskim ratom. Svaka zemlja, koja je u ratarskom stadiju, nastoji da se industrijalizira, to znači, ona hoće da bude ekonomski nezavisna; industrijalizacija znači razvitak željeznica i uopće prometnih sredstava, a po tom i neki stepen praktične i teoretske znanstvene obrazovanosti. Zato će se svaka zemlja braniti protiv eksploatacije. S toga šireg, kulturnog gledišta mora se shvaćati lozinka slobodne trgovine, a međunarodna trgovina mora se međunarodnim ugovorima regulirati prema svrsi i prevedno za sve narode.

9. Najteži zadatak mirovnog kongresa bit će pravedno uređenje teritorijalnih pitanja. Krivicom njemačke agresivnosti i pangermanskog pritiska na istok najakutnija su narodnosna pitanja u Istočnoj Evropi; Pruska, Austro-Ugarska, Balkan i Rusija morat će se politički reorganizirati. Rekonstrukcija Istoka najglavniji je zadatak rata i mira. Na zapadu narodi imaju svoje države i svoje prokušane vladavinske forme, imaju svoju staru civilizaciju. Francuska i Belgija morat će da nanovo podignu uništene svoje gradove i sela, da poprave svoje tvornice i svoja polja — ali na Istoku moraju se osim toga stvoriti nove države, nove vladavinske forme i moraju da se postave temelji civiliziranom životu.

Teritorijalno uređenje Istočne Evrope upravljat će se prema narodnosnom principu, ali u svakom slučaju treba dobro pripaziti na sadašnje gospodarske prilike i historijske osobine. Kako su narodnosna pitanja veoma složena, svako je od njih osobit politički problem.

10. Belgija će biti potpuno restituirana: Njemačka će platiti, što je u toj zemlji njezinom navalom i okupacijom uništeno.

11. Nenjemački narodi u Pruskoj (Njemačkoj) bit će oslobođeni.

Pruska se mora ponajprije odreći Alzacije—Lorene; tu je dođuše većina pučanstva njemačka, ali ono samo želi k Francuskoj, illi bar od Njemačke. Alzacija—Lorena spojena je 1871. s Njemačkom protiv narodne volje i do sada se nije s time pomirila; sjećam se, da su tada predstavnici češkog naroda jedini protestirali službeno protiv toga nasilja. Istina njemački socijalisti bili su tada toliko smioni, te su takodjer protestirali.

Danci u Schleswigu pripoji će se Danskoj, Poljaci u Poznanjskoj i u Pruskoj Šleziji bit će združeni sa svojim zemljacima iz Rusije i Austrije; nije nepravedno, ako se Poljskoj dade Gdanjsk, da ona ima izravan pristup k moru; istočna Pruska postala bi njemačka enklava, koja bi imala more za izravni spoj s Pruskom. Česi u Pruskoj Šleziji bili bi vraćeni Češkoj, Lužičani, ako to zažele, mogu biti pridruženi Češkoj, Litavci (i neznatan dio Lotiša) pripali bi Litvi. Pruska i Njemačka postale bi tako nacionalno jednovite, kako to pangermani žele; nije to nikakva krivda prema njemačkoj narodu, on bi bio samo prinudjen da se ograniči na vlastite narodne sile i odreće želje za osvajanjem.*

* Njemački profesor Schäfer navodi na svojoj entnografskoj karti (1916.) ovu statistiku nenjemačkih naroda u Njemačkoj-Pruskoj: Poljaka (s Mazurima i Kašubima) 3,746.000, Francuza 216.000, Danaca 142.000, Litavaca 160.000. Brojevi

Nimalo ne sumnjam, da će pangermani takvo rješenje odbiti s najvećim ogorčenjem — da se Lužičami oslobode! Zar da na dohvat Berlinu bude slobodna slovenska oblast? Da — to bi bila pobjeda pravde i Nemeze; ako Saveznici pobijede, rješenje je pruskog pitanja u smislu demokracije i narodnosti moguće i nužno.

Nijemci će se opirati tomu, da se Gdanjsk prizna Poljskoj; oni već predlažu, da dadu Poljacima slobodan pristup do mora preko Gdanjska. Polski narod je nekada dopirao sve do morske obale kod Gdanjska; silovita germanizacija Slavena ovlašćuje Saveznike na to, da u zgodnom obliku priznaju Poljskoj uživanje toga područja.

12. Cijeli poljski narod (u Rusiji, Austriji i Pruskoj) združiti će se u samostalnu državu. On će imati vlastiti pristup do mora (Gdanjsk).

13. Češke zemlje (Češka, Moravska, Slezija) sa Slovačkom tvoriti će samostalnu državu. Granice su Čeških zemalja dane, jer je Češka država i sada pravno samostalna; na tako zv. njemačkom području u Češkoj (i u Moravskoj i Sleziji) ima mnogo čeških stanovnika, zato je pravedno, da ih obnovljena država pridrži; bilo bi nepravedno žrtvovati nekoliko stotina tisuća Čeha pangermanima. Još 1861. god. zahtijevahu Nijemci u Češkoj zajedno s Česima, da se Franjo Josip okruni za češkoga kralja — možemo se nadati, da će se Nijemci u Češkoj poslije rata okaniti narodnog šovinizma, u koji ih je natjerala gruba pangermanska agitacija. Mnogi su Nijemci i sami protestirali protiv pangermanskog nastojanja, da se sjeverna i zapadna Češka otrgne i da se jedan od njemačkih gradova odredi za novi glavni grad.

Z obzirom na mađarsku manjinu valja istaknuti, da u Slovačkoj nije bilo Mađžara, pa ipak su Slovaci svakojako pomadžarivani; Mađžari su zatvorili slovačke škole, ugušili slovačku književnost i nastoje svim sredstvima da odnarođe Slovake. Samo je pravedno zaustaviti tu brutalnu, nečovječnu politiku i prinuditi Mađžare da se zadovolje vlastitim narodnim silama. Dio Mađžara na južnoj granici pripasti će Slovačkoj, ali zato će ostati dosta znatne slovačke manjine u Mađžarskoj.

su niži nego u zbilji; Schäfer je sa svoje karte iziskamotirao Lužičane i Čehe. Neki (i slavenski) jezikoslovci proglašuju Kašube za narod različit od Poljaka, a isto tako se Lužičani dijele na dvije grane. Ima n. pr. u Pruskoj (takodjer u austrijskoj Bukovini) velikoruskih kolonija, ali bez akutnoga političkog značenja.

Već sam rekao, da ugarski Malorusi žele da postanu autonomni dio Čehoslovačke države.

Iznesen je takodjer prijedlog, da se spoji Slovačka i Jugoslavia koridorom, koji bi se počinjao kod Bratislava i protezao uz donjoaustrijsku i štajersku granicu sve do rijeke Mure; to područje zahvata dio Ugarske, napućeno je ponajviše Nijemcima, a ima hrvatskih kolonija i slovensku manjinu. Taj bi se koridor, ako ne bude dan Češkoslovačkoj ili Jugoslavenskoj državi, mogao internacionalizirati. Ali u svakom slučaju mora se internacionalizirati željeznica od Bratislave do mora.

14. Malorusi u Galiciji i Bukovini odlučit će o svojoj budućnosti i osobito o odnosu prema Poljskoj i Ukrajini.

15. Mađarski narod tvorit će samostalnu državu.

16. Rumunji u Austriji, Ugarskoj i Rusiji ujedinit će se s Rumunjskom.

17. Jugoslaveni tvorit će samostalnu federaciju, koju će politički voditi Srbija. Crna Gora izjavit će se preko parlamenta, hoće li se spojiti sa Srbijom.

18. Bugarskoj će se priznati njezine granice prije rata; možda će dobiti još dio turskoga područja.

19. Albanija će ostati slobodna, ili će se združiti u personalnu uniju sa Srbijom ili Grčkom prema odluci Albanaca. Nikako ne će imati njemačkog kneza; to vrijedi za sve knezove, koji zavise od Austrije i Njemačke.

20. Turska, kako su to Saveznici ustanovili u noti predsjedniku Wilsonu, ne će u Evropi imati nikakve države. Carigradom i Dardanelama upravljat će privremeno saveznička komisija; definitivno će se ta stvar urediti prema stečenim iskustvima.

Turski t. zv. novoturanski (turanski) pokret, koji je vrlo bliza analogija pruskom pangermanizmu i austrijskom imperijalizmu, valja odlučno osuditi; novoturanci se pozivaju na Džingiskana — iz konverz. Leksikona saznat ćeš, da je taj barbarski imperijalist opremio sa svijeta pet milijuna ljudi — strašan broj, ali ipak manji nego broj žrtava pangermanskoga Vilima i Franje Josipa.

21. Grčko pitanje (ili bolje: pitanja) traže zrelo promišljanje; ne bi bilo nepravedno, da se Grčkoj vrati Carigrad i Dardanele, — ali to je donekle pitanje financijsko, pitanje, da li bi Grčka podnijela troškove, skopčane s tom administracijom. Grčkoj bi se morali vratiti grčki gradovi i područja u Maloj Aziji, kojih je ondje dosta znatan broj.

22. Italiji će pripasti talijanski teritoriji Austrije; Trst će biti u Italiji slobodan grad i slobodna luka.

Italija pravom ističe činjenicu, da njezina istočna obala, poimence na Jadranu, svojom nerazvedenošću veoma zaostaje za dobrim i mnogobrojnim lukama u Istri i Dalmaciji. Dalmacija bi za Italiju bila opasna u rukama Austrije, koju bi vodila Njemačka, ali ne će biti opasna u rukama Srbije i Jugoslavena, budući da oni nemaju mornarice, a ne će biti ni novaca, da se izgradi pogibeljna mornarica, i budući da Jugoslaveni nemaju osvajačkih osnova. Trst i Pulj dostajat će Italiji za supremaciju*) na Jadranu, koju je priznala i Srbija (londonska Pašićeva izjava); glavni problem Italije jest i bit će: pučanstvo i financije. Italija će doskora preteći Francusku, što se tiče napučenosti; ako Italija razvije dovoljnu industriju i ako bude dosta bogata, ona će odlučno utjecati na Jadranu i na Balkanu svojom gospodarskom premoći. Jadran će moći da zatvori u Otrantskom tjesnacu, ako bude imala brojnu i valjanu mornaricu. O otocima u Egejskom moru doći će do sporazuma na kongresu.

23. Njemačke austrijske provincije bit će samostalna država.

24. Rusija će se organizirati u narodnu federaciju. U toj federaciji bili bi na zapadu Estonci, Lotiši i Litavci; Ukrajina će biti autonomna čest Rusije — pokušaj samostalnosti pokazao je Ukrajinčima, da ih dioba od Rusije obraća u robove Nijemaca. Pruski dio Litavaca (i nešto Lotiša) združiti će se s Litvom, rumunjski dio Besarabije pripast će Rumunjskoj. Finska može da bude samostalna, a pogoditi će se u tom s Rusijom.***) Narodi na Kavkazu i u ostalim dijelovima Rusije i ruske Azije uživat će narodnu autonomiju prema stepenu svoje obrazovanosti, narodne samosvijesti i prema svome broju.

25. U Aziji na dalekom istoku pripada političko prvenstvo kul-

*) Ovo priznanje supremacije na moru teško se slaže sa shvatanjem i težnjama Masarykovim: očevidno prihvaca ovdje političar koncesiju, koju sociolog ne može da preboli. Ovo poglavlje je u opće zanimivo i značajno za etičku osjetljivost i takt pisca (Op. nr.).

**) Potpuna nezavisnost baltičkih naroda proglašena je poslije njemačke okupacije i ruske revolucije, ali litavski zastupnici bijahu na pr. sve do nedavna za to, da se spoje s Rusijom. Predlaže se također, da se Litavci i Lotiši usko spoje kako bi se što prije omogućila samostalnost obaju naroda.

Armenci su proglasili slobodnu republiku i pristali uz Saveznike u borbi protiv Turske i Nijemaca; slične pokušaje učiniše neki od ostalih naroda u Rusiji.

turnim narodima mongolske rase; zapadna je Azija od vijekova bila dio Evrope, pa će je organizirati sporazumno Rusija, Francuska, Engleska i Italija. Ruska Azija ostat će Rusiji, engleski i francuski dijelovi ostat će Engleskoj i Francuskoj; narodima pod evropskim gospodstvom zajamčit će se prema kulturnoj zrelosti i njihovu broju narodna, a postepeno i politička samouprava.

26. Afrika će ostati u bistvu domena Engleske i Francuske; Njemačkoj se može vratiti kolonija na zapadu, Italija će se sporazumjeti s Engleskom i Francuskom, kako da rašire kolonije.

27. Amerika (Sjeverna, Centralna i Južna) ne će dopustiti da se stvore autonomne njemačke kolonije.

28. U kolonijama mora se administracija obazirati na potrebe urođenih naroda, postepeno ih obrazovati i omogućivati im samoupravu.

29. Njemačke kolonije u Polineziji pripast će Engleskoj i Holandiji.

30. Židovi će u svim zemljama uživati jednako pravo s ostalim građanima; narodnosne i cionističke težnje podupirat će se svakojako po engleskom primjeru.

31. Kongres će se sporazumjeti o međunarodno zajamčenom zakonu, koji će narodnim manjinama osigurati kulturnu i narodnu ravnopravnost.

32. Na kongresu će se zajamčiti točno brojenje pučanstva prema narodnosti, budući da su dosadašnje službene statistike veoma stranačke i nedovoljne.

33. Kongres će ustanoviti glavna pravila za eugenički nadzor i higijenski osigurani porast pučanstva u svim državama; socijalna politika bit će poslije rata u svim zemljama vrlo važna. Alkoholoizam na pr. mora se međunarodno ugušiti.

34. Da se provedu načela i ustanove, koje prihvati mirovni kongres, pretvorit će se on u međunarodno sudište, koje će nadzirati kulturni razvitak naroda i organizaciju međunarodne uzajamnosti (Savez naroda).

35. Glavno načelo svih odluka bit će težnja, da sa olakša međunarodna organizacija svih evropskih naroda i da se oni približe azijskim i američkim narodima.

Ako se pokaže potreba, stvorit će se neka uža narodna udruženja.

57. — Političke novotarije, koje se ovdje predlažu, nisu baš mnogobrojne ni neočekivane; odgovaraju razvitku naroda i njihovoj

težnji za slobodom i ujedinjenjem. De facto će nanovo nastati samo tri nezavisne države; Poljska, Čehoslovačka i Finska; Češka i Poljska nisu nove države, one bijahu slobodne, bit će im dakle samo vraćena sloboda. Ostale će države ostati, neke povećane, neke smanjene; Austro-Ugarska će se svakako veoma promijeniti, a promijenit će se i Rusija. A baš promjena Rusije možda je najsnažniji dokaz, da će svjetski rat imati drugi rezultat, nego što su očekivali pangermani.

Ali novi čovjek, homo Europaeus, ne će se roditi samo vanjskom politikom, nego osobito unutrašnjom — svi će narodi poslije rata biti prinudjeni da svoje mišljenje posvete materijalnoj i duševnoj obnovi. Uzajamno ubijanje nije veliko djelo — veličinu historijskog trenutka stvorit će narodi, ako proćute ratne strahote, ako provedu analizu ratne groznice i ako se približno orijentiraju, kamo i kako bi imao da ide dalji razvitak, odlučimo li se za trajni mir i humanost.

Demokracija mora da postane uopće uvjerenje, svjetski nazor. U Pruskoj su Nijemci organizirali silovito ponjemčivanje Poljaka, i našao se filozof (Ed. v. Hartmann), koji je proglasio uime pruske ideje, da treba istrijebiti Poljake („Ausrotten!“); u Ugarskoj se mađjarska oligarhija održava tako, da strijelja slovačke, srpske i rumunjske izbornike i nasilno ugnjetava škole, literature i jezike; u Austriji su pangermani javno raspravljali o svojim osnovama, da silovito germaniziraju cijele narode; ruski carizam povodio se za njemačkim primjerom — civilizirana Evropa ostade mirna i zadovoljna usred svih tih političkih grdoba, dok nije rat upozorio na pogibao, pod kojom su godine i godine vapili nesamo narodi Istočne Evrope, nego i cijela Evropa. . . .

Politička zadaća, da se Evropa demokratski rekonstruirati, mora biti ispunjena i upravo omogućena tako, da se narodi moralno obnove — ili demokracija ili dinastički militarizam, ili bismarckizam ili pametna i poštena politika, ili čovječnost ili nasilje, ili duša ili materija.

Pruski i austrijski političari, a najglasnije car Vilim, ističu vjerski temelj svoje politike i svojih država; ali ta je vjera politička vjera: Pruska i Austrija su ostaci sredovječnoga teokratskog imperijalizma; demokracija je opreka i svršetak teokracije.

Vjera ne će time izgubiti svoju važnost i autoritet, naprotiv dobit će, ako bude oslobođena od države i samovolje apsolutističkih dinasta. Što je u teokraciji bilo dobro — ideja katoličanstva,

2
svečovječnosti, čovječanstva kao organizirane cjeline, to se u demokraciji ne će izgubiti. I demokracija se ufa i radi za to, da bude jedna ovčarnica i jedan pastir.

Isus, ne Caesar — to je lozinka demokratske Evrope, osobito ako se shvaća Caesar, kako ga je nabajao Mommsen, davajući ideal pangermanskoga imperijalizma.

SADRŽAJ.

	Str.
<i>Posveta</i>	3
<i>Predgovor engleskom i francuskom izdanju</i>	7
<i>Predgovor češkom izdanju</i>	9

I. HISTORIJSKO ZNAČENJE RATA.

1. Svjetski Rat.

1. „Consensus gentium“ protiv Nijemaca, čovječanstvo se više ujedinjuje u svojoj organizaciji	13
2. Pangermanska osnova svjetskoga gospodstva: Berlin-Bagdad.	
2. Rat se mogao očekivati	14
3. Pangermanizam je filozofija političkoga razvitka njemačkoga naroda . . .	14
4. Teorija pangermanizma odgovara njemačkom političkom razvitku. „Centralna Evropa“ ili „Berlin-Bagdad“ („Berlin-Kairo“)	16
5. Otkud prijeti Njemačkoj veća opasnost: od Engleza ili od Rusije?	18
6. Tijek rata slaže se s pangermanskom osnovom. Vojnička i politička situacija	19
7. Glavni argumenti pangermanizma: Njemačka treba sigurne granice, područja i kruha. Svojim vojničkim vrlinama i svojom kulturom zaslužuju Nijemci da budu vodje Evrope i čovječanstva. Pangermanski je imperijalizam nastavak rimskoga. Pangermanski materijalizam i misticizam. Pangermani mrze Slavene i druge narode	21
3. Osnova Saveznika: Demokratska organizacija Evrope i čovječanstva. Demokracija protiv teokracije.	
8a. Saveznici odredjuju svoje ratne ciljeve u noti predsjedniku Wilsonu . .	23
8b. Četrnaest Wilsonovih točaka	24
9. Opreka izmedju Centralnih Sila i Saveznika opreka je izmedju teokratskoga monarhizma i demokracije; ideal Pruske-Austrije i ideal Amerike . .	27
4. Njemački „Drang nach Osten“, Pruska i Austrija. -- Pangermanizam i Istočno pitanje. — Pangermanizam sa svjetskoga gledišta.	
10. Nijemci su kroz vijekove potiskivali Slavene na istok. Razlika i sporazum izmedju Pruske i Austrije: Objema je zajednička ideja carstvo, koje osvaja Istok	28
11. Rat je pokušaj, da se riješi staro Istočno pitanje, Njemačke ideje „Centralna Evropa“ i „Berlin-Bagdad“ zasjenjene svjetskim pitanjem: organizacija nerasmo Staroga svijeta, nego i Novoga; Pangermanizam i Amerikanizam . .	30
5. Njemački „Drang nach Osten“ i pojas malih naroda.	
12. Pojas malih naroda izmedju Nijemaca i Rusa. Politička i etnografska razlika izmedju Istoka i Zapada. Pangermanizam iskorišćuje tu razliku u svoju korist	31

II. NARODNOSNI PRINCIP.

6. Narodnosni osjećaj i ideja.

13a. Narodnost od XVIII. stoljeća. Ona postaje politička, državotvorna i socijalna sila. Princip narodnosti potpuno je moderan	35
--	----

- 13b. Narodnost i jezik. Narodnost u literaturi, znanosti i filozofiji, u umjetnosti, ćudoredju, i pravima, u državi i politici. Narodnosni princip, domoljublje. Razvitak narodâ: plemena, narodnosti, rodova i t. d. Jedan Adam ili više? Pitanje rase (plemena). Miješanje rasa i promjena narodnoga značaja. Izvornost narodâ 36
14. Narodnost i država. U Evropi je mnogo više naroda nego država: nacionalno mješovite države. Države su stvorene osvajanjem. Narod i država: Goethe i Bismarck. Narodnost je demokratska, država je aristokratska. Država je nastala iz teokracije i u osnovi je dinastička. Postanak moderne demokratske države. Narodnosni je princip demokratska sila. Razlika između Savezničkih država i Centralnih Sila 38

7. Pravo naroda na samoodredjenje.

15. Narodnosni osjećaj i ideja i narodnosno pravo. Pravo naroda na samoodredjenje izlazi ćudoredne vrijednosti humanoga principa. Iz priznanja vrijednosti ljudske osobnosti izlazi priznanje naroda i uopće društvenih skupova. Jednakost jezika pred zakonom. Sredovječno uvažavanje dinastičke države; demokracija protiv teokracije. Saveznici u svom odgovoru predsjedniku Wilsonu prave od narodnih pitanja međunarodna pitanja; ona nisu više samo „unutrašnje“ stvari državâ. Pangermani za protivu narodnu državu. Vilim za Jehovu, ne za Isusa. Demokratska država stoji na ćudorednom ljudskom temelju, a ne na božanskom, vjerskom. Pa ipak demokratska politika „sub specie aeternitatis“, 41
8. Problem malih naroda i državâ: federacija malih naroda.
16. Relativnost veličine. Povijest uči, da su male države nastajale pored velikih država. Povijest je zabacila njemački imperijalizam 45
17. Male države i narodi djeluju kulturno intenzivnije: autonomizacija protiv centralizacije 47
18. Mali se narodi tobože moraju spojiti u veću državu, primjer je tobože Austrija. Pravi značaj federacije: federacija suponira slobodu. Federacijom se provodi princip asocijacije; problem maloga naroda i „maloga čovjeka“ 48

9. Narodnost i međunarodnost.

19. Princip narodnosti ne protivi se razvitku međunarodnosti. Moderni internacionalizam. 50
10. Politička samostalnost i narodna autonomija.
20. Značenje i vrijednost političke nezavisnosti. Odnarodjivanje je kulturni gubitak. Narodna autonomija (teritorijalna-osobna) zadovoljava samo u nekim slučajevima 52
21. Problem mješovitih država: narodnosne manjine. Preseljavanje manjina? Demokratsko pravilo za opseg narodnosnih manjina. (Nedostaci demokratske statistike) 54

12. Svako narodnosno pitanje osobit problem.

22. Raznolikost i bogat sadržaj narodnih pitanja 55

13. Marxizam i narodnost.

23. Marx nije shvatio narodnosni problem. Narodnost i socijalizam ne protive se međusobno 56

24. Marxisti neispravno tumače rat; je li to rat kapitalistički? imperijalistički? kolonijalan? marxistički? Marxistička manjina 58

III. ISTOČNO PITANJE.

14. Program Saveznikâ u bistvu je program reorganizacije Istočne Evrope.
25. Narodnosna pitanja prešna su samo na istoku 63
26. Narodnosna pitanja u Austriji, Pruskoj, Rusiji i na Balkanu (u Turskoj); ugnjetavanje prosvjetljenih i nekad nezavisnih naroda 64
15. Dioba Austrije glavni je cilj rata. „Ideja Austrijske države“.
27. Austrija je umjetna država: dinastička, imperijalistička i militaristička. „Ideja Austrijske države“: sredovječna negacija moderne državne i narodnosne ideje 66
28. Austrija je tobože sposobna za život 67
29. Smanjena Austrija? 69
30. Austrija kao protivuteža Njemačke? Austrijski katolicizam. Unutrašnja harmonija između Njemačke i Austrije 69
31. Jesu li Česi postigli svoju kulturu pomoću Austrije? 70
32. Što će biti s njemačkim pokrajinama Austrije? 70
33. Mađžari su potpuno dostigli austrijanstvo 71
16. Pruska Njemačka: Kultura spoljašnjeg poretka i militarističkog materijalizma.
34. Pruska i istočno pitanje: predmet pruske agresivnosti 72
35. Prusko pitanje: bismo prusizma. Njemačka i Pruska: Goethe ili Bismarck? Pruski kult države. Pruski monarhizam, bismarckizam, macchiavellizam 73
36. Njemačka filozofija, znanost i opća kultura. Njihov sholasticizam . . . 75
37. Moderna njemačka teologija: njemačko-pruski jezuitizam 76
38. Njemačka urednost 77
17. Reorganizacija Istočne Evrope i Rusija.
39. Carska Rusija bila je još politički i kulturno u stadiju ekstenzivnosti: uzrok njezine propasti. Narodnosni problemi u Rusiji: kako se razlikuju od narodnosnih prilika na Zapadu. Poljaci, Finci i baltičke pokrajine . . 78
40. Maloruski (ukrajinski) problem 80
41. Pangermani smjeraju u Aziju preko oslabljene Rusije. Put iz Berlina u Bagdad ne ide samo preko Carigrada, nego i preko Odese. Evropa i čovječanstvo trebaju jaku Rusiju 81
18. Bez kritike Saveznika?
42. Potreba kulturne sinteze, a ne prevlasti jednoga naroda i njegove kulture nad drugim. Počinje se novo doba 83
43. Različite narodne kulture i mjerilo čovječnosti. (Pro domo) 84
19. Značenje češkoslovačke države za oslobodjenje Evrope.
44. Zemljopisni i povijesni položaj Češke i češko-slovačkog naroda: Češka i Slovačka kao zapreka na putu Berlin-Bagdad 85

45a.	Češka nezavisna od VII. stoljeća: ujedinjenje s Austrijom i Ugarskom 1526. u personalnu uniju. Habsburgovci su centralizirali i germanizirali protiv svojih obećanja. Otpor Čehâ i Ugrâ. Preporod Češkoslovačkoga naroda. Revolucija 1848. g. Austrija pregovara o miru s Mađarima: dualizam od 1867. g. Česi nastavljaju protiv Austro-Ugarske svoju borbu za nezavisnost . . .	86
45b.	Česi i Slovaci za rata 1914. na strani Saveznikâ protiv Austro-Ugarske i Njemačke. Češko Spoljno Narodno Vijeće svrgava Habsburgovce. Saveznici priznaju Narodno Vijeće i prava Čehâ i Slovaka na nezavisnu državu. Protest Austrije i Njemačke . . .	89
46.	Narodna autonomija i federacija Čehâ ne zadovoljava: historijsko pravo Čehâ da čine samostalnu državnu tvorbu. Slovaci imaju pravo da se združe s Česima. Slovački jezik i mađarizacija . . .	92
47.	Kulturno značenje češkoslovačkoga naroda. Češka reformacija počela je novo protivuteokratsko razdoblje u Evropi. Habsburgovci su ugnjetavali češku narodnu kulturu. Češki i slovački preporod potkraj XVIII. stoljeća . . .	92
48a.	Češkoslovačka država ima za sebe dosta zemljišta, žiteljstva, sirovina i financija. Pitanje njemačkih, poljskih i mađarskih manjina. Kako bi se mogla spojiti češkoslovačka država s Jugoslavijom . . .	94
48b.	Ugarski Malorusi žele da se združe s češkoslovačkom državom . . .	96
48c.	Gospodarstvo i financijska snaga češkoslovačkih zemalja . . .	96
48d.	Češkoslovačka država kao republika . . .	101
20. Češkoslovačka država, Poljska i Jugoslavija.		
49.	Tijesna uzajamna sveza medju češkoslovačkim i poljskim pitanjem . . .	102
50.	Odnos jugoslavenkog pitanja prema češkoslovačkom i poljskom pitanju . . .	103
21. Slavonska barijera protiv pangermanizma.		
51.	Oslobodjene države ne će biti tampon-države. Nesamo slavenska barijera, nego i latinska (Rumunji, Talijani i t. d.) . . .	105
22. Pangermanizam i panslavizam-germanizam i latinizam.		
52.	Rat nije samo konflikt germanskoga i slavenskoga svijeta; panslavizam, germanizam i latinizam . . .	106

IV. RAT DO KRAJA.

23.	Rat se u interesu trajnoga mira mora provesti do kraja.	
53.	Demokracija ne izlučuje defenzivu. Razlika medju navalnim i obrambenim ratom. Tolstojev pacifizam nije ispravan. Demokracija ne znači nedostatak energije. Ratni problem. Militarizam. Pruski je militarizam svladan ratom. Narodna obrana (milica) . . .	111
24. Tko je odgovoran za rat?		
54a.	Ćudoredni sud i historijsko tumačenje rata . . .	113
54b.	Odgovorna je Austro-Ugarska i Njemačka. Krivica Austro-Ugarske . . .	114

V. NOVA EVROPA.

25.	Demokratski mir i njegovi uvjeti. (Résumé.)	
55.	Bistvo prave demokracije i zajednička načela demokratskoga mira . . .	121
56.	Pojedine točke za mirovnu konferenciju . . .	124
57.	Demokracija „sub specie aeternitatis“. Caesar ili Isus? . . .	130

ISPRAVCI.

Manje štamparske pogriješke (pravopisne, interpunkcije, zlo rastavljene riječi i t. d.), koje su se uvukle zato, što je knjiga štampana u žurbi i u češkoj štampariji, lako će popraviti sam čitalac.

Na	14.	str.	11.	redak	odozdo :	treba izostaviti riječ	<i>ali</i>
"	28.	"	12.	"	odozgo:	treba da bude	<i>Prusku :</i>
"	29.	"	5.	"	"	"	<i>primila</i>
"	39.	"	15.	"	odozdo :	"	<i>čovječanstva</i>
"	41.	"	5.	"	"	"	<i>u terminima</i>
"	42.	"	19.	"	"	"	<i>taktični</i>
"	45.	"	2.	"	"	"	<i>o historijskoj</i>
"	47.	"	19.	"	odozgo :	"	<i>nego i kulturno —</i>
"	48.	"	4.	"	"	"	<i>Česi iza</i>
"	49.	"	8.	"	odozdo :	"	<i>federacije i</i>
"	55.	"	16.	"	odozgo :	"	<i>viši</i>
"	71.	"	8.	"	odozdo:	treba izostaviti	<i>naprotiv je</i>
"	72.	"	13.	"	odozgo:	treba do bude	<i>pa protiv</i>
"	72.	"	6.	"	odozdo :	"	<i>tako i</i>
"	84.	"	4.	"	"	"	<i>obzor</i>
"	91.	"	11.	"	odozgo :	"	<i>tvore</i>
"	92.	"	6.	"	"	"	<i>ugnjetavaju</i>
"	96.	"	11.	"	odozdo :	zgradu iza može treba prenijeti gore u 18. redak (odozdo) iza brojevima	
"	101.	"	18.	"	odozgo:	treba da bude	<i>češkoslovačke države ;</i>
"	101.	"	25. 26.	"	"	"	<i>Češkoslovačko je pitanje</i>
"							<i>svjetsko pitanje i pitanje baš</i>
"							<i>ovoga rata ;</i>
"	103.	"	17.	"	"	"	<i>Grunwald</i>
"	104.	"	2	"	"	"	<i>rastavila</i>
"	105.	"	4.	"	odozdo :	"	<i>mogle bi isprva</i>
"	111.	"	5.	"	"	"	<i>agresivni</i>
"	115.	"	2.	"	"	"	<i>i u svim</i>
"	116.	"	16.	"	"	"	<i>u povijesti</i>
"	122.	"	8.	"	"	"	<i>kulturno uži i niži</i>
"	121.	"	5.	"	"	"	<i>pravedno</i>
"	128.	"	4.	"	odozgo :	"	<i>Bratislave</i>

KNJIŽNICA „OBNOVE

- Sv. 1.: *Milan Marjanović*, Smjernice Obnove Naroda;
 Sv. 2.: *Branko Lazarević*, Jugoslovenski Dokumenti (Pregled narodnoga pokreta u domovini i inostranstvu za vreme svetskoga rata);
 Sv. 3.: *Vladislav Savić*, Jedinstvo pre svega;
 Sv. 4.: *Prof. St. Osterman*, Italija i Jugoslavija na Jadranu.

SVAKI SVEZAK K 4—, DIN. 1—.

Jugoslavenska Obnova-Njiva

NAJVEĆA JUGOSLAVENSKA SMOTRA

za politiku, prosvetu, narodno gospodarstvo,
 zdravstvo, obnovu, književnost,
 umjetnost i t. d.

Uredjuju: Prof. Kosta Kumanudi (Beograd)
 Dr. Dragutin Prohaska (Zagreb). — Izlazi svake
 subote. — Na izmjence ćirilicom i latinicom.

Cijena godišnje . . . K 160—, Din. 40—,
 mjesečno K 14—, Din. 3'50,
 pojedini broj . . . K 4—, Din. 1—.

Uredništvo: Zagreb, Nikolićeva 8.
 Beograd, Resavska 22a.

Uprava: Zagreb, Marovska 24.
 Beograd, Resavska 19.